

ΧΩΡΙΚΗ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ ΚΑΙ ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ:

ΤΟ ΠΟΤΑΜΙΟ ΔΙΚΤΥΟ, ΤΟ ΑΣΤΙΚΟ ΠΡΑΣΙΝΟ ΚΑΙ ΟΙ ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΜΝΗΜΗΣ ΤΩΝ ΤΡΙΚΑΛΩΝ.

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ: ΜΥΡΤΩ ΧΡΟΝΑΚΗ
ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΩΡΑΪΤΗΣ
ΒΟΛΟΣ, 2017

ΧΩΡΙΚΗ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ ΚΑΙ ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ:

ΤΟ ΠΟΤΑΜΙΟ ΔΙΚΤΥΟ, ΤΟ ΑΣΤΙΚΟ ΠΡΑΣΙΝΟ ΚΑΙ ΟΙ ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΜΝΗΜΗΣ ΤΩΝ ΤΡΙΚΑΛΩΝ.

Spatial intervention and formation of urban identity:

The river network, green spaces and mnemonic references of Trikala city.

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ: ΜΥΡΤΩ Γ. ΧΡΟΝΑΚΗ
ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΩΡΑΪΤΗΣ
ΒΟΛΟΣ, ΙΟΥΝΙΟΣ 2017

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η πόλη των Τρικάλων, τοποθετημένη γεωγραφικά στο κέντρο της Ελλάδας και με μέσο πληθυσμιακό μέγεθος, εμφανίζει ιδιαίτερα ελκυστικά χαρακτηριστικά που συνδυαστικά, την διακρίνουν από πολλά ομοειδή αστικά κέντρα και συμπεριλαμβάνουν (α) το πράσινο στοιχείο, (β) το υδάτινο στοιχείο, (γ) την πλούσια ιστορία της (τόσο αρχαία όσο και νεότερη), (δ) την ενεργή δραστηριοποίηση για ένταξη καινοτομιών και νεωτεριστικών στοιχείων στην καθημερινή λειτουργία της. Η παρούσα Διπλωματική Εργασία προτείνει τη χάραξη μιας πεζοπορικής - ποδηλατικής «πράσινης» και παραποτάμιας (στο μεγαλύτερο τμήμα της) διαδρομής, διαμέσου επιλεγμένων υλικών σημείων (στα οποία προτείνονται παρεμβάσεις μικρής κλίμακας), η οποία εκμεταλλεύεται αλλά και αναδεικνύει όλες τις προαναφερθείσες ιδιαιτερότητες. Η προτεινόμενη παρέμβαση λαμβάνει υπόψη το κυρίαρχο θεωρητικό πλαίσιο που περιγράφει και αναλύει την προώθηση της ταυτότητας ενός τόπου (city branding), φιλοδοξώντας να ενισχύσει την «άυλη ετικέτα» της πόλης, να εξυπηρετήσει την ποιότητα ζωής των κατοίκων και την ικανοποίηση των επισκεπτών της και –μακροπρόθεσμα - να συνεισφέρει στη βιώσιμη ανάπτυξή της.

Λέξεις κλειδιά: Προώθηση ταυτότητας τόπου, Αστική ανάπτυξη, Πράσινη διαδρομή, Ποτάμιο δίκτυο, Τρίκαλα.

ABSTRACT

Trikala, a middle-size city, geographically placed in the center of the Greek peninsula, presents several attractive qualities which, as combined, distinguish it from other urban areas of similar caliber. Those qualities include (a) its green spaces, (b) its river network, (c) its rich ancient and modern history, (d) its active efforts to integrate innovations and modern resources in everyday functions. This Master thesis proposes the design of a “green” hiking-and-cycling riverside (in large part) trail, passing through selected points (where specific small-scale interventions are suggested), that takes advantage of, and promotes, all the preceding features. The proposed plan accounts for the current theoretical framework of city-branding, aiming to reinforce the “intangible label” of the city, enhance the quality of life of local population, as well as the satisfaction of visitors, and in the long term, contribute to its sustainable growth.

Keywords: City branding, Urban development, “Green trail”, River network, Trikala.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Κατάλογος Πινάκων.....	1
Κατάλογος Χαρτών.....	1
Κατάλογος Σχημάτων.....	1
Κατάλογος Εικόνων.....	2
Κατάλογος Αρκτικόλεξων.....	3
Ευχαριστίες.....	4
1.0. ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	5
2.0. ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΠΡΟΩΘΗΣΗ ΤΟΠΩΝ ΚΑΙ ΧΩΡΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ.....	7
2.1. Γενικές διαπιστώσεις.....	7
2.1.1. <i>Επικοινωνιακές δράσεις για την εμπορική προώθηση τόπων.....</i>	<i>8</i>
2.1.2. <i>Αστικές αναπλάσεις για την εμπορική προώθηση τόπων.....</i>	<i>10</i>
2.2. Καταληκτικά σχόλια.....	12
3.0. ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗΣ.....	14
3.1. Χωρικά και τοπικά χαρακτηριστικά.....	14
3.2. Κοινωνικά, οικονομικά και αναπτυξιακά χαρακτηριστικά.....	16
3.3. Ιστορικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά.....	20
4.0. Η ΑΣΤΙΚΗ ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΕΠΙΛΕΓΜΕΝΩΝ ΣΗΜΕΙΩΝ.....	26
4.1. Κριτήρια επιλογής των σημείων.....	26
4.2. Τα τρία βασικά τμήματα της διαδρομής.....	26
4.2.1. <i>Ο Ληθαίος ποταμός.....</i>	<i>27</i>
4.2.2. <i>Ο Αγιαμονιώτης ποταμός.....</i>	<i>29</i>
4.2.3. <i>Ο Λόφος του Προφήτη Ηλία.....</i>	<i>29</i>
4.3. Τοπόσημα στη διαδρομή.....	30
4.3.1. <i>Γέφυρες.....</i>	<i>31</i>
4.3.2. <i>Πλατείες.....</i>	<i>33</i>
4.3.3. <i>Μνημεία.....</i>	<i>35</i>
4.3.4. <i>Αρχαιολογικοί χώροι.....</i>	<i>40</i>
4.3.5. <i>Παλιά πόλη.....</i>	<i>42</i>

4.4. Φωτογραφική τεκμηρίωση των επιλεγμένων σημείων.....	44
5.0. ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗ ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ ΤΩΝ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΩΝ.....	52
5.1. Η πολιτισμική αναβάθμιση και η οικονομική ανάπτυξη συσχετισμένη με την ενίσχυση και προώθηση της ταυτότητας του τόπου.....	52
5.2. Οι βασικές παράμετροι της αναπτυξιακής προοπτικής της πρότασης.....	53
5.2.1. Η βιοκλιματική αναβάθμιση της πόλης.....	53
5.2.2. Η αύξηση των χρηστικών δημόσιων χώρων της πόλης.....	54
5.2.3. Η επέκταση της δημόσιας κοινωνικής ζωής της πόλης.....	55
5.2.4. Η αναζωογόνηση - αναβάθμιση τμημάτων της πόλης και η αξιοποίηση υφιστάμενων εγκαταστάσεων.....	56
5.2.5. Η ευαισθητοποίηση των κατοίκων ως προς περιβαλλοντικά ζητήματα.....	57
5.2.6. Η ενδυνάμωση της συλλογικής μνήμης.....	58
5.2.7. Η αύξηση της υπάρχουσας περιηγητικής κίνησης γενικού ενδιαφέροντος και η προσέλκυση περιηγητικής κίνησης ειδικού ενδιαφέροντος.....	59
6.0. ΑΝΑΛΥΤΙΚΗ ΚΑΙ ΣΧΕΔΙΑΣΤΙΚΗ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΠΡΟΤΑΣΗΣ.....	60
6.1. Η διαδρομή και οι παρεμβάσεις.....	60
6.2. Ενδεικτικός προτεινόμενος σχεδιασμός.....	69
6.3. Ενδεικτικές δράσεις προώθησης.....	73
7.0. ΣΥΝΟΨΗ.....	74
Αναφορές.....	75
Γενική Βιβλιογραφία.....	77

Κατάλογος Πινάκων

Πίνακας 1	Τομεακή διάρθρωση της οικονομίας υφιστάμενης κατάστασης και προτεινόμενων παρεμβάσεων.	17
Πίνακας 2	Η εκτίμηση των κατοίκων σχετικά με τις υποδομές, το κοινωνικό πλαίσιο και το αστικό περιβάλλον της πόλης.	17
Πίνακας 3	επιλεγμένων σημείων παρέμβασης στον Ληθαίο ποταμό.	44
Πίνακας 4	επιλεγμένων σημείων παρέμβασης στον Αγιαμονιώτη ποταμό.	48
Πίνακας 5	επιλεγμένων σημείων παρέμβασης στον λόφο του προφήτη Ηλία.	49

Κατάλογος Χαρτών

Χάρτης 1	Χωροταξική θεώρηση του Δήμου Τρικκαίων.	14
Χάρτης 2	Χρήσεων γης της πόλης των Τρικάλων από Α' Αναθεώρηση ΓΠΣ.	15
Χάρτης 3	Αστικός της πόλης των Τρικάλων.	15
Χάρτης 4	Η πόλη των Τρικάλων στις αρχές του 19 ^{ου} αιώνα.	23
Χάρτης 5	Απεικόνισης επιλεγμένων σημείων.	51
Χάρτης 6	Απεικόνισης πράσινης διαδρομής.	65
Χάρτης 7	Απεικόνισης δικτύου σύνδεσης διαδρομής και μνημείων.	66
Χάρτης 8	Τρισδιάστατης απεικόνισης συσχέτισης των ποταμών με τους ελεύθερους, πράσινους, δημόσιους χώρους και την κτισμένη πολιτιστική κληρονομιά.	67
Χάρτης 9	Υφιστάμενης κατάστασης και προτεινόμενων παρεμβάσεων.	68

Κατάλογος Σχημάτων

Σχήμα 1	Σκίτσα προτεινόμενου στεγάστρου σκίασης με ενσωματωμένο καθιστικό.	69
Σχήμα 2	Σκίτσα προτεινόμενου διαχωριστικού πεζοπορικής και ποδηλατικής διαδρομής.	70
Σχήμα 3	Κάτοψη εφαρμογής της προτεινόμενης παρέμβασης σε κεντρικό τμήμα του Ληθαίου ποταμού.	71
Σχήμα 4	Σκίτσα απόψεων της προτεινόμενης παρέμβασης σε κεντρικό τμήμα του ποταμού Ληθαίου.	72
Σχήμα 5	Ενδεικτικά λογότυπα για την ταυτότητα της πόλης.	73

Κατάλογος Εικόνων

Εικόνα 1	Ενδεικτικές απόψεις του Ληθαίου ποταμού.	28
Εικόνα 2	Ενδεικτικές απόψεις του Αγιαμονιώτη ποταμού.	29
Εικόνα 3	Η ευρύτερη περιοχή του Προφήτη Ηλία.	30
Εικόνα 4	Οι γέφυρες, στη σημερινή τους κατάσταση.	32
Εικόνα 5	Η κεντρική πλατεία.	33
Εικόνα 6	Η πλατεία Ρήγα Φεραίου.	34
Εικόνα 7	Η πλατεία Εθνικής Αντίστασης.	34
Εικόνα 8	Η πλατεία Αγίου Στεφάνου και η πλατεία Βουβής.	34
Εικόνα 9	Ο Μύλος «Ματσόπουλου».	35
Εικόνα 10	Το κτίριο του σιδηροδρομικού σταθμού και οι αποθήκες.	36
Εικόνα 11	Οι παλιές εγκαταστάσεις του (πρώην) ΚΟΔΜΕ.	37
Εικόνα 12	Το Κουρσούμ Τζαμί.	37
Εικόνα 13	Το δίδυμο οθωμανικό λουτρό.	38
Εικόνα 14	Το παλιό κτίριο των φυλακών (σημερινό Μουσείο «Τσιτσάνη»).	38
Εικόνα 15	Ο Ναός του Αγίου Στεφάνου.	39
Εικόνα 16	Απόψεις του κάστρου.	40
Εικόνα 17	Το Ασκληπιείο.	42
Εικόνα 18	Απόψεις της παλιάς πόλης.	43

Κατάλογος Αρκτικόλεξων

GIS: Geographic Information Systems (ΣΓΠ στα ελληνικά)

ICT: Information, Communication and Technology

Wi-fi: Wireless Fidelity

Wi-Max: Worldwide Interoperability for Microwave Access

ΑΕΠ: Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν

ΓΠΣ: Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο

ΔΣΕ: Δημοκρατικός Στρατός Ελλάδας

ΕΠΑΝΑΔ: Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Ανάπτυξης Ανθρώπινου Δυναμικού

ΗΠΑ: Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής

ΟΤΕ: Οργανισμός Τηλεπικοινωνιών Ελλάδος

Π.Ε.: Περιφερειακή Ενότητα

ΤΟΠΕΚΟ: Τοπικές δράσεις κοινωνικής ένταξης για ευάλωτες ομάδες, αποτελούν δράση του Επιχειρησιακού Προγράμματος του ΕΣΠΑ «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού 2007-2013», με φορέα διαχείρισης, την Ειδική Υπηρεσία για την Κοινωνική Ένταξη και την Κοινωνική Οικονομία (ΕΥ.ΚΕΚΟ) του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης.

ΤΟΠΣΑ: Τοπικά Σχέδια Απασχόλησης, προσαρμοσμένα στις ανάγκες των τοπικών αγορών εργασίας, αποτελούν δράση του Επιχειρησιακού Προγράμματος του ΕΣΠΑ «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού 2007-2013», με φορέα διαχείρισης, την Ενδιάμεση Διαχειριστική Αρχή της Περιφέρειας Αττικής.

ΥΑ: Υπουργική Απόφαση

ΥΠΕΧΩΔΕ: Υπουργείο Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων

ΥΠΠΟ: Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού

ΦΕΚ: Φύλλα Εφημερίδας της Κυβερνήσεως

Ευχαριστίες

Ευχαριστώ θερμά τον επιβλέποντα καθηγητή μου, κ. Κωνσταντίνο Μωραΐτη για την πολύτιμη βοήθεια του, την καθοδήγηση και την άψογη συνεργασία μας καθ' όλη τη διάρκεια εκπόνησης της παρούσας Διπλωματικής Εργασίας.

1.0. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.1. Το αντικείμενο της έρευνας

Στην παρούσα εργασία επιχειρείται η πρόταση δημιουργίας - σχεδιασμού πράσινης παραποτάμιας διαδρομής κατά μήκους του Ληθαίου ποτάμου που διασχίζει την πόλη των Τρικάλων, με σημείο κατάληξής της τον λόφο του προφήτη Ηλία, στον οποίο θα διαμορφωθούν βοτανικοί κήποι. Η πρόταση αυτή εντάσσεται στο πλαίσιο στρατηγικής προώθησης της ιδιαίτερης ταυτότητας της πόλης (city branding), συσχετισμένης εν προκειμένω με την έμφαση της περιβαλλοντικής και τοπιακής της ποιότητας.

Αναλυτικότερα, ο προτεινόμενος σχεδιασμός αφορά στη δημιουργία πεζοπορικής - ποδηλατικής διαδρομής, η οποία εκμεταλλεύεται και αναδεικνύει τον Ληθαίο ποταμό που διασχίζει την πόλη των Τρικάλων και τον λόφο του προφήτη Ηλία που βρίσκεται στο βορειοδυτικό της τμήμα. Η παρόχθια, στο μεγαλύτερο μέρος της, αυτή διαδρομή χαράσσεται μέσα από συγκεκριμένα υλικά σημεία τα οποία αντιμετωπίζονται με φυσικό σχεδιασμό μικρής κλίμακας και συναντά το σύνολο σχεδόν των μνημείων της πόλης, στην ιστορική πορεία της από τη Βυζαντινή περίοδο έως τους νεώτερους χρόνους (βιομηχανική εποχή).

Ο σχεδιασμός επίσης εντάσσει οργανικά την αρχαία κληρονομιά της πόλης, της οποίας, αναμφίβολα, το ιδιαίτερο και περισσότερο φημισμένο στοιχείο είναι το Ασκληπιείο και οι ιστορικές- μυθολογικές αναφορές στον Ασκληπιό και τα θεραπευτικά του βότανα. Σε αυτό το πλαίσιο, συσχέτισης του απώτερου μυθικού θεραπευτικού παρελθόντος με την ταυτότητα της σύγχρονης πόλης, προτείνεται η δημιουργία βοτανικού κήπου στο άκρο της διαδρομής επί του λόφου του προφήτη Ηλία. Ως τελευταίο άλλα όχι λιγότερο σημαντικό στοιχείο της πρότασης, αναφέρεται η μέριμνα για την ένταξη καινοτόμων και ευφυών συστημάτων διευκόλυνσης και διέγερσης του ενδιαφέροντος του περιηγητή.

1.2. Η σκοπιμότητα της έρευνας

Ο σχεδιασμός της παραπάνω διαδρομής έχει ως αρχική επιδίωξη την ενίσχυση μιας συνεκτικής ταυτότητας της πόλης των Τρικάλων. Η επιδίωξη αυτή υπηρετείται από την αξιοποίηση και τον συνυπολογισμό όλων των κύριων ελκυστικών χαρακτηριστικών της πόλης και συγκεκριμένα: (α) του πράσινου στοιχείου της, (β)

του υδάτινου στοιχείου της, (γ) της πλούσιας αρχαίας και νεώτερης ιστορικής κληρονομιάς της, (δ) των νεωτεριστικών στοιχείων που τις τελευταίες δεκαετίες αποτελούν αναγνωρίσιμα χαρακτηριστικά της με υπερτοπική εμβέλεια. Σημειώνεται ότι ως τέτοια αναγνωριστικά χαρακτηριστικά θεωρούνται εκείνα της ευρείας χρήσης ποδηλάτων (σε σχέση με άλλες ελληνικές πόλεις) και της «έξυπνης πόλης» (λεωφορείο χωρίς οδηγό, παροχή δωρεάν wi-fi κλπ).

1.3. Η μεθοδολογία της έρευνας

Η παρούσα έρευνα επεξεργάζεται μια γενική στρατηγική αστικού σχεδιασμού και αστικής συγκρότησης για την πόλη των Τρικάλων, προτείνοντας μια πράσινη διαδρομή και παρεμβάσεις σε συγκεκριμένα σημεία. Αρχικά εντοπίζονται τα σημεία παρέμβασης, παράγεται ένα μητρώο της αστικής σημασίας που αυτά έχουν και καθορίζεται ο τρόπος παρέμβασης σε καθένα από αυτά. Ακολούθως, σχεδιάζονται και προτείνονται ενδεικτικές επιμέρους κατασκευές που μπορούν να διαμορφώσουν το σύνολο της διαδρομής, παράγοντας αστικές συνέχειες και τονίζοντας επιμέρους τμήματά της.

Επομένως η μεθοδολογία που εφαρμόζεται ακολουθεί ***την πορεία από τα ευρύτερα, μεγαλύτερα και αφαιρετικότερα πεδία αναφοράς (δηλαδή την περιγραφή της στρατηγικής), προς τη σχεδίαση-χάραξη της αστικής διαδρομής και τις παρεμβάσεις μικρότερης κλίμακας και ειδικότερης αναφοράς (παρεμβάσεις στα επιλεγμένα σημεία).***

Υπό αυτό το πρίσμα, το προτεινόμενο σχέδιο ενίσχυσης της «άυλης ετικέτας» της πόλης και της σύνδεσής της με τα διακριτικά χαρακτηριστικά του τόπου, στοχεύει στην ικανοποίηση των προσδοκιών τόσο των κατοίκων της πόλης (των οποίων η ποιότητα ζωής αναβαθμίζεται) όσο και των επισκεπτών της (οι οποίοι επωφελούνται από μια διαδρομή ειδικού ενδιαφέροντος). Η ικανοποίηση των σχετικών προσδοκιών κατοίκων και επισκεπτών έχει μακροπρόθεσμα τα επιθυμητά αποτελέσματα για μια πόλη στο πλαίσιο του αστικού ανταγωνισμού της με ομοειδείς πόλεις, σε σχέση με την οικονομική, κοινωνική και δημογραφική ευημερία της.

2.0. ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΠΡΟΩΘΗΣΗ ΤΟΠΩΝ ΚΑΙ ΧΩΡΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ (CITY BRANDING)

2.1. Γενικές διαπιστώσεις

Το city branding, η διαδικασία δηλαδή προώθησης μια πόλης με τεχνικές που προέρχονται από το marketing προϊόντων, είναι αποτέλεσμα του αστικού ανταγωνισμού των τελευταίων δεκαετιών για προσέλκυση ανθρώπινου και υλικού κεφαλαίου και την οικονομική ανάπτυξη. Στο πλαίσιο της στρατηγικής προώθησης πόλεων εντάσσονται δράσεις χαμηλού κόστους (π.χ. επικοινωνιακή προβολή ήδη υπάρχοντων υλικών ή άυλων προτερημάτων της πόλης) ή δράσεις μεγαλύτερης εμβέλειας που μπορεί να περιλαμβάνουν την ανάπλαση και επανάχρηση τμημάτων του δομημένου περιβάλλοντος ή την εξαρχής δημιουργία νέων δομών. Στη δεύτερη κατεύθυνση, συνηθέστερος στόχος είναι η ανάδειξη τοπόσημων που λειτουργούν ως αναγνωρίσιμα σημεία αναφοράς στο χώρο. Μια τέτοια προσπάθεια κρίνεται ως πετυχημένη όταν αναδεικνύει τις δυναμικές ιδιαιτερότητες της πόλης με συνεκτικό τρόπο αυξάνοντας την ελκυστικότητα της και επαναπροσδιορίζοντας τον χαρακτήρα και την ταυτότητα της.

Η προτεινόμενη παρέμβαση εντάσσεται στο πλαίσιο μιας ευρύτερης στρατηγικής city branding για την πόλη των Τρικάλων: πρόκειται για διαδικασία που κεντρικό στόχο έχει την διαμόρφωση, παγίωση και διάδοση μιας επιθυμητής χωρικής ταυτότητας για την πόλη. Με τον όρο «χωρική ταυτότητα», περιγράφει κανείς την απλουστευμένη, κοινή και ευρεία πεποίθηση που μοιράζονται κάτοικοι, επισκέπτες και ξένοι, σχετικά με την αστική προσωπικότητα της πόλης και τα αφηρημένα ή συγκεκριμένα υλικά και άυλα χαρακτηριστικά της. Τις τελευταίες δεκαετίες, πόλεις, περιοχές και κράτη αναζητούν στρατηγικές ενίσχυσης (ή ακόμα και χειραγώγησης) της χωρικής τους ταυτότητας, ένα φαινόμενο που μπορεί να αναχθεί σε δύο σημαντικά γεγονότα:

(α) Την πολιτιστική παγκοσμιοποίηση και τα μεγάλα μεταναστευτικά ρεύματα, που οδήγησαν συνδυαστικά σε εντεινόμενη κρίση της παραδοσιακής, «φυσικής» και ανεπεξέργαστης παλαιάς ταυτότητας των πόλεων, οδηγώντας στην ανάγκη για την δημιουργία νέας, ή την αναζωογόνηση και τον επαναπροσδιορισμό της παλαιάς.

(β) Την κοινωνική μετάβαση από την βιομηχανική στη μεταβιομηχανική περίοδο, με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της την ισχυροποίηση του τριτογενούς – και την αποδυνάμωση του πρωτογενούς – τομέα παραγωγής και την οικονομική διεθνοποίηση,

που οδήγησαν στην εμφάνιση ενός έντονου ανταγωνισμού των πόλεων για την προσέλκυση υλικού και ανθρώπινου κεφαλαίου.

Οι μεθοδολογικές προσεγγίσεις και τα διαθέσιμα εργαλεία του city branding μεταβάλλονται και εξελίσσονται δυναμικά με το χρόνο αλλά και από τόπο σε τόπο. Σε κάθε περίπτωση, φαίνεται ότι σταθερές «λέξεις κλειδιά» στην εργαλειοθήκη του city branding αποτελούν οι πολιτιστικές, ιστορικές και τοπιακές ιδιαιτερότητες του τόπου, ενώ γενικά οι μεθοδολογίες μπορούν να διακριθούν σε δύο βασικές κατηγορίες: τις επικοινωνιακές δράσεις και τις δράσεις που περιλαμβάνουν οργανωμένες αστικές αναπλάσεις. Σημειώνεται πως η συνηθέστερη και αποτελεσματικότερη μορφή δράσεων συνδυάζει και τις δύο προηγούμενες μεθοδολογίες.

2.1.1. Επικοινωνιακές δράσεις για την εμπορική προώθηση τόπων

Οι επικοινωνιακές δράσεις στο πλαίσιο της εμπορικής προώθησης τόπων στοχεύουν κατά κύριο λόγο στη διαχείριση της *εικόνας* μιας πόλης (ή και ευρύτερα, μιας περιοχής, μιας χώρας ή ακόμα και μιας ομάδας χωρών), της γενικευμένης και συχνά απλοποιημένης και στερεότυπης δηλαδή εντύπωσης που έχουν τα άτομα (κάτοικοι και μη) για αυτήν. Η εικόνα μιας πόλης διαμορφώνεται τόσο ενεργητικά, από τις στοχευμένες προωθητικές ενέργειες στο πλαίσιο ενός σχεδίου marketing, όσο και παθητικά, από την κάλυψη γεγονότων σε μέσα μαζικής ενημέρωσης, τη σάτιρα, την προσωπική εμπειρία, τις περιγραφές κ.ο.κ.

Οι ενεργητικές δράσεις επικοινωνίας για τη διαμόρφωση της εικόνας μιας πόλης, δανείζονται την εμπειρία του marketing προϊόντων, όπως αυτή αναπτύχθηκε μεταπολεμικά για να αντιμετωπίσει το φαινόμενο της παραγωγής με ρυθμούς που ξεπερνούσαν τη ζήτηση. Υπό αυτή την έννοια, ένα ολοκληρωμένο σχέδιο επικοινωνιακών δράσεων, εξελίσσεται όπως ακριβώς και ένα σχέδιο marketing προϊόντων, σε πέντε βασικές διαδοχικές φάσεις: (α) την ανάλυση και έρευνα αγοράς, (β) το σχεδιασμό, (γ) την δημιουργία (δ) την υλοποίηση και (ε) τον έλεγχο για τον επιτυχή έκβαση του πλάνου και τη βιωσιμότητα. Παρά τις δομικές αυτές ομοιότητες, το marketing της εικόνας μιας πόλης εμφανίζει και ιδιαιτερότητες σε σχέση με την προώθηση ενός τυπικού προϊόντος, καθώς εμπεριέχει όχι μόνο υλικό αλλά και άυλο περιεχόμενο και υπηρεσίες. Ως εκ τούτου, το marketing του χώρου και της πόλης είναι μια πολυδιάστατη συνθήκη που αφορά διεπιστημονική εργασία, η οποία περιλαμβάνει όχι μόνο ειδικούς του marketing, αλλά και ειδικούς πολεοδόμους ικανούς να

συλλάβουν τη συνθετότερη οντότητα μιας πόλης, καθώς επίσης και ειδικούς σχεδιαστές που είναι σε θέση να παράξουν τόσο συγκεκριμένες εικόνες λογοτύπων και διαφημιστικών μηνυμάτων, όσο και κατάλληλες χωρικές δομές και κατασκευές.

Αποφεύγοντας τις λεπτομέρειες εκείνες στις οποίες θα εστίαζε ένας ειδικός του marketing (π.χ. τις στρατηγικές τακτικές προώθησης, την επιλογή αγορών σε μικρο- και μακρο-οικονομικό επίπεδο, την ανάλυση των εκάστοτε συγκριτικών πλεονεκτημάτων και μειονεκτημάτων στους τρόπους και τα μέσα προβολής, όπως π.χ. την ραδιοτηλεόραση, το διαδίκτυο, τον έντυπο τύπο κλπ), ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει στα βασικά εργαλεία που χρησιμοποιούνται στην εμπορική προώθηση ενός τόπου. Σύμφωνα με τον Ashworth (2009), τα εργαλεία αυτά μπορούν να διακριθούν σε τρεις βασικές κατηγορίες: (α) στη διασύνδεση ενός τόπου με ένα ή περισσότερα ιστορικά ή μυθολογικά πρόσωπα (personality association), όπως για παράδειγμα της Βιέννης με το Μότσαρτ ή της Βαρκελώνης με τον Gaudí, (β) στην εκμετάλλευση της ποιότητας κτιρίων-τοποσήμων, των ιδιαιτεροτήτων του αστικού σχεδιασμού ή της φήμης συνοικιών και τμημάτων της πόλης, όπως για παράδειγμα η όπερα της Μελβούρνης και η Μονμάρτη στο Παρίσι, (γ) στην οργάνωση γεγονότων (events), στις περισσότερες των περιπτώσεων πολιτιστικού ή αθλητικού χαρακτήρα, όπως το ετήσιο Φεστιβάλ του Εδιμβούργου ή η πίστα αγώνων ταχύτητας στο Μονακό. Μια τέταρτη κατηγορία εργαλείων που διατίθενται στην εμπορική προώθηση ενός τόπου αφορά στη δημιουργία χερσαίων ή θαλάσσιων δικτύων επισκεψιμότητας (Μωραϊτής, 2017a), συσχετισμών δηλαδή γειτονικών προορισμών στο πλαίσιο μιας ενιαίας διαδρομής (ή ακόμα και πολλών δικτύων συσχετισμού). Ως επιτυχημένα παραδείγματα τέτοιων δικτύων μπορούν να αναφερθούν οι «δρόμοι του κρασιού» στην Ιταλία και αλλού ή η «Ραετινή» σιδηροδρομική γραμμή των Άλπεων που συνδέει τουριστικούς προορισμούς (Davos, Saint Moritz, Tirano) μέσω εντυπωσιακών ορεινών τοπίων, αναδεικνύοντας ταυτόχρονα τις ιστορικές ιδιαιτερότητες της περιοχής και της προέλευσης των κατοίκων της.

Αξίζει να σημειωθεί και η έντονη κριτική που έχει αναπτυχθεί τα τελευταία χρόνια απέναντι σε επικοινωνιακές δράσεις προώθησης τόπων, που ήταν βασισμένες σε ψευδείς και κατασκευασμένες «εικόνες» με στόχο είτε τον έλεγχο της «εσωτερικής» ιδεολογικής συγκρότησης, είτε τη χειραγώγηση και τελικά εξαπάτηση του επισκέπτη – «καταναλωτή», με αβέβαια αποτελέσματα βραχυπρόθεσμα από τη μία και βέβαιο μακροπρόθεσμα αποτέλεσμα την απογοήτευση και την οργή από την άλλη.

(Σημειώνεται η από τον 10^ο αιώνα «προώθηση» της αποικίας της Γροιλανδίας από τον ιδρυτή της Leif Erikson με το αντιπροσωπευτικότατο σλόγκαν «Πράσινη γη»).

2.1.2. Αστικές αναπλάσεις για την εμπορική προώθηση τόπων

Η ιστορία των αστικών μετασχηματισμών (η οποία έχει βάθος χιλιάδων ετών) είναι ένα αντικείμενο που έχει μελετηθεί διεξοδικά (Gospondini, 2009: 859-862). Η αστική ανάπλαση συνιστά μια πολυδιάστατη και πολυσύνθετη διαδικασία, της οποίας η στόχευση, το θεματικό εύρος και η μεθοδολογία μεταβάλλεται δυναμικά με το πέρασμα του χρόνου και από τόπο σε τόπο. Σε κάθε περίπτωση, μπορεί να αναγνωρίσει κανείς την συνύπαρξη των λειτουργικών, αισθητικών, κοινωνικών, οικονομικών και περιβαλλοντικών της διαστάσεων.

Εστιάζοντας στην ελληνική περίπτωση¹ και τη χρονική περίοδο μετά το Β' παγκόσμιο πόλεμο, μπορεί να διακρίνει κανείς 3 μορφολογικές φάσεις αστικών αναπλάσεων: (1) *Οι ριζικές αναπλάσεις*, οι οποίες συνίστανται σε ισοπέδωση και ανοικοδόμηση, εμφανίζονται κυρίως τις δεκαετίες του '50 και του '60, επιφέρουν δραστικές αλλαγές στον αστικό ιστό και είναι αποτέλεσμα των πολεμικών καταστροφών σε υποδομές και παραγωγικά μέσα. (2) *Οι ήπιες αναπλάσεις*, που αφορούν πολεοδομικές παρεμβάσεις σε κτίρια, οικοδομικά τετράγωνα ή γειτονιές, εμφανίζονται ήδη από τη δεκαετία του '70 και αποσκοπούν στον περιορισμό των προβλημάτων που δημιούργησαν οι προγενέστερες ριζικές αναπλάσεις και στην υιοθέτηση νέων κοινωνικών στόχων. (3) *Οι μετά-παραδοσιακές, νέων-τύπων αστικές αναπλάσεις*, που ακολούθησαν το πρότυπο της "επιχειρηματικής πόλης" τη δεκαετία του '90 και το - κυρίαρχο στις μέρες μας - πρότυπο της "πόλης των χωρικών ανέσεων" (*amenity urban growth*) (Οικονόμου, 2004). Σημειώνεται πως οι νέων τύπων αστικές αναπλάσεις είναι αυτές που χρησιμοποιήθηκαν *συνειδητά* στο πλαίσιο του city branding.

Να σημειωθεί ότι οι νέων τύπων αστικές αναπλάσεις διακρίνονται από τις παραδοσιακές (ριζικές και ήπιες) όχι με βάση την χωρική τους έκταση, αλλά ως προς την σχέση τους με την οικονομία. Συγκεκριμένα, οι παραδοσιακές αναπλάσεις είναι αποτέλεσμα της οικονομικής ανάπτυξης, ενώ οι νέων τύπων αναπλάσεις χρησιμοποιούνται συνειδητά ως μέσον αυτής. Η ουσιώδης αυτή αναστροφή αιτίου-

¹ Η έννοια της ανάπλασης γίνεται θεσμικά αντιληπτή από το ελληνικό κράτος ως: «η επέμβαση σε μια περιοχή, η οποία περιλαμβάνει σύνολο κατευθύνσεων, μέτρων, παρεμβάσεων και διαδικασιών πολεοδομικού, κοινωνικού, οικονομικού, οικιστικού και ειδικού αρχιτεκτονικού χαρακτήρα με σκοπό τη βελτίωση των όρων διαβίωσης των κατοίκων, τη βελτίωση του δομημένου περιβάλλοντος, καθώς και την προστασία και ανάδειξη των πολιτιστικών, ιστορικών, μορφολογικών και αισθητικών στοιχείων και χαρακτηριστικών της περιοχής» (Ν. 1337/83, άρθρ. 8).

αιτιατού αποτυπώνεται στο γεγονός ότι η μετάβαση από τις παραδοσιακές στις νέων-τύπων αναπλάσεις, ταυτίζεται χρονικά με την αλλαγή του μοντέλου χρηματοδότησής τους: τη δεκαετία του '80 σταματά η παροχή των αναγκαίων πόρων αποκλειστικά από την κεντρική διοίκηση και αρχίζουν να αναπτύσσονται συνεργασίες μεταξύ του κράτους, της τοπικής αυτοδιοίκησης και του ιδιωτικού τομέα (Οικονόμου, 2004).

Από κοινωνιολογική σκοπιά, η εμφάνιση των νέων μορφών αστικής ανάπλασης ανάγεται στη δημιουργία των *μεταβιομηχανικών* κοινωνιών (Lenski και Lenski, 1982). Η μεταβιομηχανική κοινωνία είναι αργίσι τεχνολογικά προηγμένη (ιδιαίτερα στους τομείς της πληροφορικής, των επικοινωνιών και των μεταφορών) και ως κύρια γνωρίσματα της έχει: (1) την διεθνοποίηση της οικονομίας (2) τη μετάβαση από τον πρωτογενή και δευτερογενή, στον τριτογενή τομέα παραγωγής (παροχή υπηρεσιών) (3) την έμφαση στα καταναλωτικά αγαθά, την έννοια της «ατομικότητας» και τη διαχείριση του ελεύθερου χρόνου (4) την ισχυροποίηση της «δύναμης της νόησης» έναντι της «δύναμης της μηχανής», με επακόλουθο την (αμφισβητήσιμη ωστόσο από άλλους ερευνητές) εμφάνιση της νέας «δημιουργικής τάξης» (Florida, 2002), η οποία «αντικαθιστά» την εργατική. Σε ένα τέτοιο ευρύτερο πλαίσιο, αναπτύσσεται έντονος *ανταγωνισμός* μεταξύ των πόλεων για την προσέλκυση επενδύσεων, κεφαλαίων και αξιόλογου ανθρώπινου δυναμικού. Οι πόλεις που κυριαρχούν σε αυτόν τον εντεινόμενο ανταγωνισμό είναι όσες διαθέτουν τις μεγαλύτερες ανέσεις για τους κατοίκους και τους επισκέπτες τους.

Στις τρεις δεκαετίες της ιστορίας των μετα-παραδοσιακών αστικών αναπλάσεων, εκείνων δηλαδή που έχουν συνδεθεί άμεσα με στρατηγικές city branding, βασικό εργαλείο τους συνιστά η δημιουργία νέων επικέντρων και η ενθάρρυνση της χωρικής συγκέντρωσης (clustering) δραστηριοτήτων σε ένα ενιαίο πολυλειτουργικό περιβάλλον. Τα νέα αυτά επίκεντρα λειτουργούν ως τοπόσημα και προβάλλουν την ανταγωνιστική ισχύ της πόλης, ενώ ο σχεδιασμός τους συνδυάζει την τοπική αρχιτεκτονική παράδοση (ταυτότητα του τόπου) με τον διεθνικό καινοτόμο σχεδιασμό, δημιουργώντας έτσι ένα πολυπυρηνικό και διεθνο-τοπικοποιημένο αστικό τοπίο. Ταξινομικά, τα νέα επίκεντρα των πόλεων μπορούν να διακριθούν σε δύο τύπους: (α) τα cluster επιχειρήσεων υψηλού επιπέδου (χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών, τεχνολογίας και καινοτομίας), (β) τα cluster δραστηριοτήτων πολιτισμού και ελεύθερου χρόνου, νησίδων δηλαδή συγκέντρωσης κύριων πολιτιστικών δράσεων και παράπλευρων συμπληρωματικών λειτουργιών, που είναι συνήθως μικτά προϊόντα ανάπλασης ιστορικών αστικών πυρήνων και ανέγερσης

νέων κατασκευών και τα οποία σηματοδοτούν τη μετάβαση από την «περιστασιακή πολιτιστική κατανάλωση», που βασίζεται σε διάσπαρτα κτίρια μέσα στην πόλη, στην «μαζική πολιτιστική κατανάλωση»² (Γοσποδίνη, 2007).

Μέχρι πολύ πρόσφατα, η κύρια προσέγγιση στο σχεδιασμό μετα-παραδοσιακών αστικών αναπλάσεων βασίζονταν στη δημιουργία μαξιμαλιστικών τοποσήμων-συμβόλων παγκόσμιας εμβέλειας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η περίπτωση του μουσείου Guggenheim στο Bilbao: Η μεγάλη τόνωση της επισκεψιμότητας της πόλης, η ριζική αλλαγή της εικόνας του παραλιακού της μετώπου, η ισχυροποίηση της θέσης της στο πλαίσιο του διεθνούς αστικού ανταγωνισμού, δημιούργησε το «Bilbao effect», με ένα μεγάλο πλήθος αστικών κέντρων να προσπαθούν να αντιγράψουν την περίπτωσή της. Σήμερα ωστόσο, η επένδυση σε μεγαλεπήβολα έργα αυτού του τύπου αμφισβητείται έντονα: Το Bilbao effect δίνει τη θέση του στον (με σαφώς επικριτική διάθεση διατυπωμένο) όρο «Mc Guggenheimisation» (Καραχάλης, 2016). Φαίνεται δηλαδή πως εδραιώνεται όλο και ισχυρότερα η τάση των λιτών αναπλάσεων, καθώς διαφαίνεται όλο και πιο καθαρά πως τέτοιες «δωρικού» χαρακτήρα επεμβάσεις που εκμεταλλεύονται και αναδεικνύουν την ιδιοπροσωπία του τόπου, είναι σε θέση να επιφέρουν με μεγαλύτερη επιτυχία και ασθενέστερες παρενέργειες τις όποιες επιθυμητές δραστικές αλλαγές.

2.2. Καταληκτικά σχόλια

Θα πρέπει να σημειωθεί emphaticά ότι η εμπορική προώθηση του τόπου και της πόλης, μέσω επικοινωνιακών δράσεων, αναπλάσεων ή συνδυασμού και των δύο αυτών, υπερβαίνει εννοιολογικά την απλή διαχείρισης και βελτίωση της εικόνας μιας πόλης και *υπαισέρχεται στο θεμελιωδέστερο ζήτημα της ταυτότητας του τόπου*. Υπό αυτό το πρίσμα, πρόκειται για ένα θέμα που ξεπερνά το εμπορικό - οικονομικό ζήτημα της συγκέντρωσης περιηγητών, τουριστών και επενδύσεων, και που αφορά στην αναγκαιότητα οι κάτοικοι μιας περιοχής να αποκτήσουν αυτοσεβασμό και συνείδηση της ιδιαιτερότητας και της σημασίας του τόπου κατοικίας τους («αξιοπρέπειας της κατοίκησης», Μωραΐτης, 2017b). *Με αυτή την έννοια, η εμπορική προώθηση ενός τόπου καταλήγει να είναι στη ρίζα του ένα πολιτικό ζήτημα τοπικού και εθνικού ενδιαφέροντος, το οποίο θα έπρεπε γίνεται περισσότερο αντιληπτό ως συμβολική επένδυση σε έναν τόπο (και όχι απλώς ως μια κοινή καταναλωτική επένδυση), με όρους αυτοσυνειδησίας, οι*

² Σημειώνεται και η, κατ' αναλογία, αναγωγή της πολιτιστικής παραγωγής σε «πολιτιστική βιομηχανία».

οποίοι είναι εξαιρετικά σημαντικοί σε όλα τα επίπεδα πολιτικής συνείδησης των κατοίκων-πολιτών. Σε ανάλογο και μάλλον αυστηρότερο συμπέρασμα καταλήγει ο Anholt (2008), εκφράζοντας την άποψη ότι η προώθηση ενός τόπου θα έπρεπε να είναι αποκλειστικά και μόνο ζήτημα πολιτικής τάξεως, καθόλου σχετιζόμενο με το marketing και τις τεχνικές του. Συμπληρωματικά θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς ότι η αυστηρά οικονομική στόχευση ενός πλάνου προώθησης τόπου που βασίζεται εξ ολοκλήρου σε μεθοδολογίες προώθησης υλικών προϊόντων (τύπου αναψυκτικού), δεν είναι α-πολιτική, όπως εκπρόσωποι του marketing συχνά διατείνονται, αλλά αποτελεί καθαρή πολιτική στάση στο πλαίσιο των σύγχρονων ακραία νεοφιλελεύθερων τάσεων.

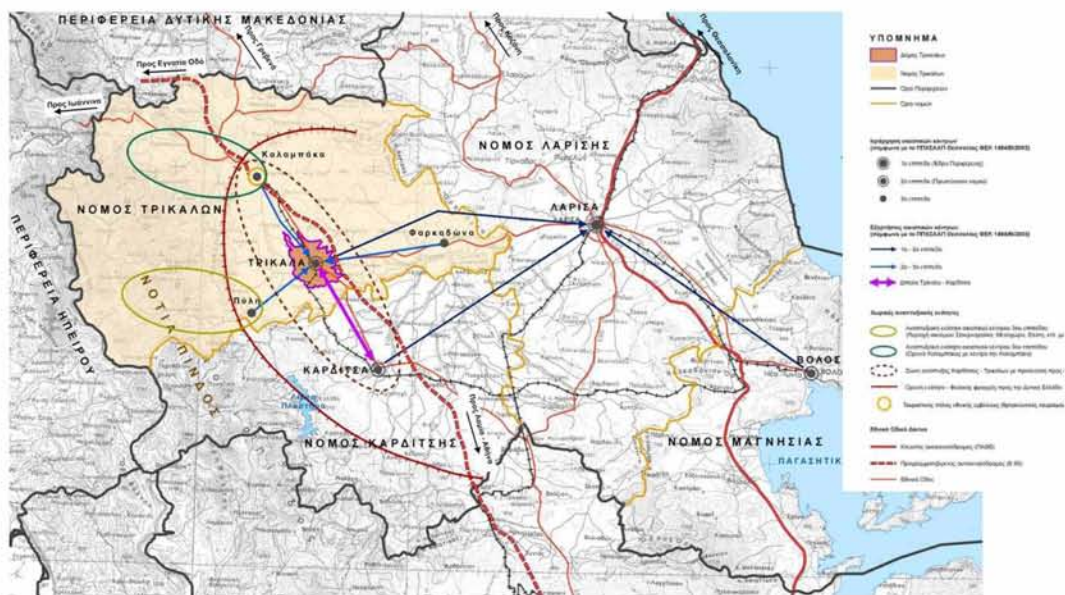
Σε αυτό το ευρύτερο πλαίσιο, η εμπορική προώθηση ενός τόπου και η προσπάθεια ενίσχυσης της χωρικής του ταυτότητας, προβάλλει ως μια σύνθετη διαδικασία, που θα πρέπει να συσχετίζει την αναβάθμιση της καθημερινότητας των κατοίκων και της ενίσχυσης της έλξης που ασκεί ο τόπος στους επισκέπτες, με τις δραστηριότητες πολιτισμού και ελεύθερου χρόνου, φροντίζοντας έτσι ώστε η τουριστική και οικονομική ανάπτυξη να μην απειλεί την περιβαλλοντική, πολιτισμική και πολιτική βιωσιμότητα και να μην υπονομεύει τις συνθήκες διαβίωσης των κατοίκων (Ψαθά, 2016). Με αυτήν ακριβώς την προσέγγιση αντιμετωπίζεται στη συνέχεια η περίπτωση εφαρμογής της παρούσας έρευνας στην πόλη των Τρικάλων.

3.0. ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗΣ

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζονται στοιχεία που σχετίζονται με την πόλη των Τρικάλων, τα οποία αντλήθηκαν¹ από ίδια επιτόπια έρευνα, τα έγγραφα της Χωροδυναμικής Ε.Ε.(2009) και του Δήμου Τρικκαίων (2015), καθώς επίσης από την καταγραφή της πολεοδομικής ιστορίας των Τρικάλων του Κατσαρού (2009).

3.1. Χωρικά και τοπικά χαρακτηριστικά

Η πόλη των Τρικάλων βρίσκεται δυτικά στο γεωγραφικό διαμέρισμα της Θεσσαλίας, το οποίο κατέχει στρατηγική θέση πάνω στο βασικό αναπτυξιακό άξονα της χώρας. Είναι πρωτεύουσα της περιφερειακής ενότητας Τρικάλων, η οποία είναι δεύτερη σε έκταση και η τρίτη σε πληθυσμό περιφερειακή ενότητα από τις τέσσερις που απαρτίζουν την περιφέρεια Θεσσαλίας και συνορεύει με τους νομούς Γρεβενών (βόρεια), Λάρισας (ανατολικά), Καρδίτσας (νότια), Άρτας και Ιωαννίνων (δυτικά). Τα Τρίκαλα απέχουν 330 χλμ από την Αθήνα και 216 χλμ από τη Θεσσαλονίκη και - σύμφωνα με το Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης του ΥΠΕΧΩΔΕ - υπάγονται στον άξονα της κεντρικής ενδοχώρας, ο οποίος αναπτύσσεται κατά μήκος του αυτοκινητόδρομου Ε65 με στόχο τη σύνδεση των δυτικών περιοχών της Πίνδου με τον άξονα Βορρά – Νότου.

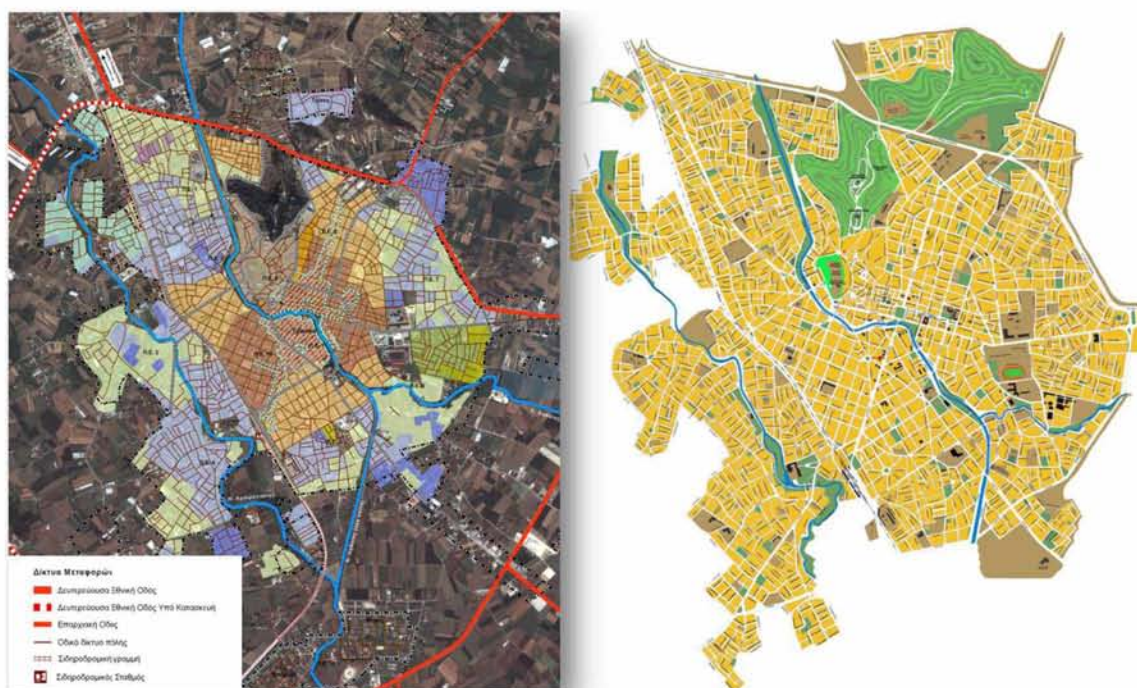
Χάρτης 1: Χωροταξική θεώρηση του Δήμου Τρικκαίων.
Πηγή: Δήμος Τρικκαίων από Α' αναθεώρηση ΓΠΣ.

¹ Οι πηγές αναφέρονται συγκεντρωτικά σε αυτό το σημείο, επιτρέποντας στη συνέχεια την κριτική σύμπτυξη των στοιχείων και πληροφοριών που αντλούνται από αυτές, ώστε να εξυπηρετηθεί η ροή του κειμένου.

Οι οδικοί άξονες που περιβάλλουν τα Τρίκαλα είναι οι εθνικές οδοί Τρικάλων - Ιωαννίνων, Τρικάλων - Άρτας, Τρικάλων - Καρδίτσας και Καρδίτσας – Καλαμπάκας, οι οποίες δημιουργούν δακτύλιο περιφερειακά της.

Η πόλη των Τρικάλων έχει έκταση 69,206 τ. χλμ, εκ των οποίων τα 645.200 τ.μ καταλαμβάνονται από ελεύθερους χώρους, πλατείες, χώρους πρασίνου και κοινωνικού εξοπλισμού (ποσοστό < 2%). Περιβάλλεται από γεωργικές εκτάσεις (πεδινή γεωργική ενδοχώρα), γεγονός που επιτρέπει την άμεση σύνδεση του οικιστικού ιστού με το φυσικό περιβάλλον στα όρια της.

Η πόλη των Τρικάλων αποτελείται από 13 πολυεδομικές ενότητες και παρουσιάζει τυπικό ελληνικό αστικό τοπίο. Βασικά στοιχεία της χωροταξικής της διάρθρωσης και του τοπίου της αποτελούν οι ποταμοί Ληθαίος και Αγιαμονιώτης (παραπόταμοι του Πηνειού) που διαρρέουν τα Τρίκαλα με βόρεια - νοτιοανατολική και βορειοδυτική – νοτιοανατολική κατεύθυνση αντίστοιχα. Η πόλη είναι επίπεδη, χτισμένη σε πεδινή περιοχή με υψόμετρο 115 μ και ο Ληθαίος ποταμός, ο οποίος την διασχίζει κατά μήκος και διέρχεται από το κέντρο της, διακρίνει τον οικιστικό της ιστό σε δύο άμεσα αναγνωρίσιμα τμήματα: το ανατολικό και το δυτικό.

Χάρτες 2 & 3: Χρήσεων γης από Α' Αναθεώρηση ΓΠΣ (αριστερά) και αστικός (δεξιά). Πηγή: Δήμος Τρικκαίων

Πρόσθετο βασικό χαρακτηριστικό της τυπολογίας του χώρου αποτελεί η ανάπτυξη του αστικού σχηματισμού της πόλης α) περιμετρικά και ακτινωτά των δυο κεντρικών διασταυρούμενων οδικών αξόνων (Ασκληπιού, Κονδύλη – Τσιτσάνη, Στ. Σαράφη), β) περιφερειακά της παλιάς πόλης (Φρούριο – Λόφος Προφήτη Ηλία, παραδοσιακός οικισμός). Εκτός από την παρόχθια βλάστηση των ποτάμιων ροών του Ληθαίου και του Αγιαμονιώτη, σημαντικό πνεύμονα πρασίνου προσφέρουν και οι δύο λόφοι στο βορειοδυτικό άκρο του πολεοδομικού ιστού²: (α) Ο πευκόφυτος λόφος του “προφήτη Ηλία”, χαρακτηρισμένος ως “αισθητικό δάσος”, στον οποίο υπολειτουργεί ζωολογικός κήπος, (β) Ο λόφος του αρχαίου κάστρου της πόλης (Φρούριο), στο εσωτερικό του οποίου φιλοξενείται υπαίθριο θέατρο. Οι δύο αυτοί λόφοι συνιστούν χαρακτηριστικό τοπικό γνώρισμα της πόλης, αναγνωρίζονται στο Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο ως «οργανωμένοι χώροι δασικής αναψυχής και αστικού πρασίνου» και συνδέονται μεταξύ τους με αυχένα, ο οποίος εξυπηρετεί την επικοινωνία μεταξύ των δύο συνοικιών (Βαρούσι και Κουτσομύλια) που είναι χτισμένοι στους πρόποδες τους.

3.2. Κοινωνικά, οικονομικά και αναπτυξιακά χαρακτηριστικά

Το αστικό κέντρο των Τρικάλων θεωρείται σε περιφερειακό επίπεδο ως οικιστικό κέντρο 2^{ου} επιπέδου³ που εξυπηρετεί τις οικιστικές υποενοότητες Καλαμπάκας, Πύλης και Φαρκαδόνας, ενώ το ίδιο εξαρτάται από την έδρα της περιφέρειας (Λάρισα). Σε εθνικό επίπεδο θεωρείται οικιστικό κέντρο 4^{ου} επιπέδου και αποτελεί αστικό δίπολο με την πόλη της Καρδίτσας. Σε διεθνή κλίμακα έχει χαρακτηριστεί ως πόλη περιφερειακής – τοπικής σημασίας. Τα Τρίκαλα χαρακτηρίζονται επίσης ως αστικό κέντρο με νομαρχιακού επιπέδου λειτουργίες, ως συγκοινωνιακός κόμβος, ως κέντρο εμπορίου, κέντρο υπηρεσιών προς την αγροτική παραγωγή και ως τουριστικό κέντρο διεθνούς εμβέλειας προς Πίνδο – Μετέωρα (ενδεικτικά αναφέρονται οι διαδρομές (α) Τρίκαλα-Καλαμπάκα-Μετέωρα, (β) Τρίκαλα-Πύλη-Μονή Γκούρας-Μονή Α. Βησσαρίωνα-Πόρτα Παναγιά- Μυρόφυλλο και (γ) Τρίκαλα-Οιχαλία-Φαρκαδόνα-Γριζάνο-Ζάρκο).

Με βάση τα δεδομένα της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής και την απογραφή του 2011, ο πληθυσμός της πόλης ανέρχεται στους 59.457 κατοίκους, βαίνοντας συνεχώς αυξανόμενος τις τελευταίες δεκαετίες. Σε ότι αφορά στην ηλικιακή κατανομή, η μέση

² Οι λόφοι αποτελούν την νοτιότερη απόληξη λοφωδών σχηματισμών που είναι συνέχεια του ορεινού όγκου των Χασίων.

³ Οικιστικό κέντρο 2^{ου} επιπέδου (Νομαρχιακό κέντρο) Μέσος εξυπηρετούμενος πληθυσμός 80.000 κάτοικοι.

ηλικία βρέθηκε να είναι 43 έτη (με 41,9 τον μέσο εθνικό όρο). Την ίδια χρονική περίοδο, η Ελληνική Στατιστική Αρχή προσδιόρισε το πλήθος των ανέργων στην πόλη σε 6.351 άτομα, 1.587 εκ των οποίων κατέχουν πτυχία τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Αναλυτικότερα στοιχεία για την οικονομική και κοινωνική διάρθρωση της πόλης μπορούν να εντοπιστούν στις εργασίες των Παυλέα κ.α. (2007) και Tsakiris και Lalenis (2006). Από τα δεδομένα στις παραπάνω αναφορές, εξάγεται το συμπέρασμα ότι τα Τρίκαλα εμφανίζουν εντονότερη «δυναμική» από την Καρδίτσα με την οποία συνιστούν αστικό δίπολο, σε ότι αφορά το ΑΕΠ και την εκτίμηση των κατοίκων σχετικά με τις συνθήκες δημιουργίας επιχειρήσεων, τις ευκαιρίες απασχόλησης, την καινοτομία, το επίπεδο της φτώχειας, κλπ.

Γεωγραφική ενότητα	Πρωτογενής τομέας	Δευτερογενής τομέας	Τριτογενής τομέας
Τρίκαλα	32,35%	20,31%	47,34%
Ελλάδα	16,56%	24,98%	58,46%

Πίνακας 1: Τομεακή διάρθρωση της οικονομίας των Τρικάλων και του συνόλου της χώρας. Πηγή δεδομένων: Παυλέας et al. (2007). Ιδία τελική επεξεργασία.

Τεθέν ερώτημα	Τρίκαλα
Οι υποδομές τριτοβάθμιας εκπαίδευσης	3,93
Οι υποδομές υγείας και πρόνοιας	4,47
Οι τουριστικές υποδομές	6,33
Οι διαπροσωπικές σχέσεις	7,04
Ο βαθμός εγκληματικότητας	3,83
Οι συνθήκες εργασίας	4,34
Το αίσθημα ικανοποίηση από τη γειτονιά σας	6,27
Η ρύπανση	4,94
Οι ανοιχτοί χώροι και οι χώροι πρασίνου	4,83
Η αισθητική εικόνα των κτιρίων	4,60
Το δομημένο περιβάλλον	5,30
Η ποιότητα ζωής	6,17

Πίνακας 2: Η εκτίμηση των κατοίκων σχετικά με τις υποδομές, το κοινωνικό πλαίσιο και το αστικό περιβάλλον της πόλης. 0: «πολύ κακή», 10: «πολύ καλή». Πηγή δεδομένων: Παυλέας et al. (2007). Ιδία τελική επεξεργασία, θεματική ταξινόμηση και υπογράμμιση.

Σε σχέση με την διάρθρωση της εθνικής οικονομίας, τα Τρίκαλα παρουσιάζουν μειωμένο τριτογενή τομέα, προς αποκλειστικό όφελος της πρωτογενούς τους (κυρίως αγροτικής) παραγωγής (βλέπε Πίνακα 1). Το γεγονός αυτό αναγνωρίζεται ως κύρια

αδυναμία των αναπτυξιακών προοπτικών του Θεσσαλικού χώρου ευρύτερα, ειδικά λαμβάνοντας υπόψη την ισχυρή εξάρτηση της αγροτικής παραγωγής από τις Ευρωπαϊκές χρηματοδοτήσεις, και συνδυάζοντάς το με (α) το «πολύ χαμηλό» επίπεδο παρεχόμενων οικονομικών υπηρεσιών και διείσδυσης των νέων τεχνολογιών πληροφορικής, (β) τα γεωγραφικά εμπόδια που δυσχεραίνουν την προσπάθεια διεθνοποίησης (κυρίως προς Βορρά και Δύση) της τοπικής οικονομίας, η οποία απειλείται από περαιτέρω εσωστρέφεια, εξαιτίας γεωπολιτικών προβλημάτων στη βαλκανική και την εγγύς ανατολή (Tsakiris και Lalenis, 2006).

Εκτός από δεδομένα οικονομικού χαρακτήρα, η εργασία των Παυλέα κ.α. (2007) παρέχει ακόμα χρήσιμα στοιχεία που αφορούν στις υποδομές, το κοινωνικό πλαίσιο και το αστικό περιβάλλον της πόλης, βασισμένα σε έρευνα πεδίου των συγγραφέων η οποία ανέλυσε τις εκτιμήσεις των κατοίκων (βλ. Πίνακα 2).

Σχολιάζοντας συνοπτικά τα δεδομένα του Πίνακα 2, παρατηρεί κανείς μια γενική δυσαρέσκεια των κατοίκων σε ότι αφορά τις υποδομές, με εξαίρεση τις τουριστικές εγκαταστάσεις. Έντονη δυσαρέσκεια των κατοίκων παρατηρείται επίσης σε ζητήματα εγκληματικότητας, ενώ αντίθετα ιδιαίτερα ικανοποιητικές κρίνονται οι διαπροσωπικές σχέσεις. Σε ότι αφορά το αστικό περιβάλλον, θετικές απόψεις εκφράζονται για τη «γειτονιά» και το δομημένο περιβάλλον, και αρνητικές για ζητήματα ρύπανσης και αισθητικής των κτιρίων. Τελικά όμως, παρά τα όποια επιμέρους προβλήματα, οι κάτοικοι κρίνουν συνολικά ως άνω του μετρίου την ποιότητα ζωής τους.

Σημαντικό παράγοντα στην αναπτυξιακή φυσιογνωμία της πόλης αποτελούν οι εγχώριες, ευρωπαϊκές και διεθνείς σχέσεις που έχει συνάψει με άλλες πόλεις (συμμετοχή σε δίκτυα, αδελφοποιήσεις) καθώς και η εκμετάλλευση καινοτόμων τεχνολογιών. Ενδεικτικά αναφέρεται η παροχή ηλεκτρονικών υπηρεσιών όπως: δωρεάν ασύρματο δίκτυο wi-fi, εφαρμογή συστημάτων χαρτών GIS, ηλεκτρονική υποβολή αιτήσεων και πιστοποιητικών, ηλεκτρονικό πρωτόκολλο, λεωφορείο χωρίς οδηγό κ.ά. Σημειώνεται πως ο βαθμός ενσωμάτωσης της καινοτομίας στην καθημερινή λειτουργία της πόλης είναι μάλλον υψηλότερος από το μέσο αντίστοιχο όρο των πόλεων της Ελλάδας, γεγονός που αποτυπώνεται και στις σημαντικές διακρίσεις των Τρικάλων σε αυτό τον τομέα («Πρώτη ψηφιακή πόλη της Ελλάδας 2004», «Greek ICT Awards 2007», «Πρότυπη πόλη 2008», διάκριση στις 21 πιο έξυπνες πόλεις του κόσμου το 2009-2010 και 2011).

Σε ότι αφορά στα δίκτυα στα οποία συμμετέχει ο δήμος Τρικάλων, ενδεικτικά μπορούν να αναφερθούν τα ακόλουθα: (α) το Δίκτυο Ελληνικών Πόλεων για τη Βιώσιμη Κινητικότητα και το Ποδήλατο, (β) το Δίκτυο Δήμων και Περιφερειών «Strasbourg Club» για την Κοινωνική Ενσωμάτωση των Πληθυσμών ROMA, (γ) το Δίκτυο Ελληνικών Πόλεων για την Κοινωνική και Επαγγελματική Ένταξη των Ατόμων Με Ειδικές Ανάγκες (HORIZON), (δ) το Ελληνικό Δίκτυο Πόλεων με Ποτάμια, (ε) το Ευρωπαϊκό Δίκτυο Πόλεων με Ποτάμια (Terres et Rivières), (στ) το Ευρωπαϊκό Δίκτυο Majors cities of Europe, (ζ) το Δίκτυο Ευρωπαϊκής Ομοσπονδίας Τηλεϊατρικής "EHTEL", (η) το Ευρωπαϊκό Δίκτυο Cities For You, Cities For Europe "CT4EU", (θ) το Ευρωπαϊκό Δίκτυο Ageing Well για τη βελτίωση της ποιότητας ζωής των ηλικιωμένων κ.α. Παράλληλα, ο δήμος Τρικκαίων συμμετέχει στην ευρωπαϊκή κίνηση «Σύμφωνο Δημάρχων», την εθελοντική καμπάνια καθαρισμού (Let's Do it Greece), την Παγκόσμια Ημέρα Περιβάλλοντος, την Ευρωπαϊκή Εβδομάδα Κινητικότητας, ενώ έχει προβεί σε αδελφοποίηση με τις πόλεις: Άμπεργκ (Γερμανία), Ταλάνζ (Γαλλία), Κάστροπ – Ράουζελ (Γερμανία), Πιάτιγκορσκ (Ρωσία), Βράνιε (Σερβία), Τούσκον (Η.Π.Α), Μπρασόβ (Ρουμανία) και Τσονγκίνγκ (Κίνα).

Στο πλαίσιο της αναπτυξιακής πολιτικής του δήμου, αξίζει να αναφερθεί η δράση της ανώνυμης εταιρίας «e-Trikala A.E.» (ανήκει κατά 99% στο Δήμο και κατά 1% στο Εμπορικό Επιμελητήριο), της οποίας βασικοί τομείς εξειδίκευσης είναι οι ευφυείς μεταφορές, η τηλε - εκπαίδευση, η τηλεϊατρική, η ηλεκτρονική διακυβέρνηση, τα γεωγραφικά πληροφοριακά συστήματα, τα δίκτυα (Wi-Fi, οπτική ίνα, Wi-Max πιλοτική εφαρμογή & λειτουργία). Η αναπτυξιακή εταιρία e-Trikala συμμετέχει επίσης σε πλήθος ευρωπαϊκών προγραμμάτων (interreg ivc, isisemd, independent, renewing health, net-eucen, elder spaces, exchange, sustains, momentum, citymobil2, united for health, smartcare, prissm - Leonardo, team saber, my way) και είναι εταίρος-συντονιστής τριών αναπτυξιακών συμπράξεων: (α) το Δίκτυο Θερμοκοιτίδων Ανάπτυξης Τοπικής Επιχειρηματικότητας και Κοινωνικής Οικονομίας (υλοποιεί την πράξη: «Θερμοκοιτίδες Ανάπτυξης Τοπικής Επιχειρηματικότητας και Κοινωνικής Οικονομίας» της δράσης 3: «Τοπικές δράσεις κοινωνικής ένταξης για ευάλωτες ομάδες» (ΤΟΠΕΚΟ), (β) το Δίκτυο Ανάδειξης και Αξιοποίησης του Τοπικού Πολιτισμού (υλοποιεί την πράξη: Ενίσχυση της Τοπικής Επιχειρηματικότητας, με τη λειτουργία Πολυδύναμου Θεματικού-Εμπορικού χώρου στην πόλη των Τρικάλων» (ΤΟΠΣΑ), και (γ) την Αναπτυξιακή Σύμπραξη Τρικάλων για την Απασχόληση στον

Τουρισμό (Alter Tourism & Employment) (υλοποιεί την Πράξη: «Τουριστική Ανάπτυξη & Απασχόληση: Συμπράξεις & Συνέργειες στην Π.Ε. Τρικάλων», στο πλαίσιο της Δράσης 7: «Τοπικά σχέδια για την απασχόληση, προσαρμοσμένα στις ανάγκες των τοπικών αγορών εργασίας» (ΤΟΠΣΑ) του ΕΠΑΝΑΔ 2007-2013).

3.3. Ιστορικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά

Η ιστορία της πόλης των Τρικάλων εκτίνεται σε χρονικό ορίζοντα πέντε χιλιετιών. Τα αρχαιολογικά ευρήματα υποδεικνύουν ως πιθανότερη περίοδο πρώτης κατοίκησης τους πρώιμους αιώνες της εποχής του Χαλκού (2.800 π.Χ.), γεγονός που εικάζεται ότι συμπίπτει χρονικά με την αποστράγγιση του Θεσσαλικού κάμπου – είτε ως αποτέλεσμα ανθρώπινης παρέμβασης, είτε πιθανότερα ως προϊόν φυσικών κλιματολογικών μεταβολών. Η ονομασία της αρχαίας πόλης “Τρίκκη” (κατά μια άποψη προς τιμήν της ομώνυμης κατά τη μυθολογία κόρης του Πηνειού ποταμού) παραπέμπει άμεσα στο σημερινό της όνομα, το οποίο εμφανίζεται για πρώτη φορά στους Βυζαντινούς χρόνους (11ος αιώνας). Τρία βασικά στοιχεία φαίνεται να εξηγούν τόσο την αρχική επιλογή της θέσης για την ανέγερση της πόλης, όσο και την αδιάλειπτη επιβίωση της: (α) ο ρόλος της ως συγκοινωνιακού κόμβου στο κέντρο της ελληνικής χερσονήσου, (β) η ευφορία του εδάφους και (γ) το οχυρωματικό πλεονέκτημα που προσφέρει ο Ληθαίος ποταμός.

Οι πρώτες γραπτές αναφορές στην πόλη εμφανίζονται στην Ομηρική Ιλιάδα και τα Γεωγραφικά του Στράβωνα. Συγκεκριμένα, ο Όμηρος συμπεριλαμβάνει την Τρίκκη στο συνασπισμό όσων εκστρατεύουν εναντίον της Τροίας, συνεισφέροντας μάλιστα 40 πλοία στον ελληνικό στόλο μαζί με δύο ακόμα γειτονικές αρχαίες θεσσαλικές πόλεις, την Οιχαλία και την Ιθώμη. Ο Όμηρος αναφέρει επίσης ως διαπρεπείς στρατιωτικούς ιατρούς της ελληνικής εκστρατευτικής δύναμης, τον Μαχάωνα και τον Ποδαλείριο (χειρουργός ο πρώτος και παθολόγος ο δεύτερος), οι οποίοι είναι μυθολογικοί γιοί του Ασκληπιού και κατάγονται από την Τρίκκη.

Ο Ασκληπιός θεωρείται σήμερα ιστορικό πρόσωπο με εκτιμώμενη ημερομηνία γέννησής του το 1240 π.Χ. Περισσότερα ιστορικά στοιχεία για τη ζωή του Ασκληπιού δεν είναι γνωστά, φαίνεται όμως πως πρόκειται για τον πρώτο ιατρό του αρχαίου ελληνικού κόσμου, ο οποίος ταυτόχρονα χρησίμευε βασιλιάς της Τρίκκης. Η φήμη του και η ικανότητά του οδήγησαν στη θεώρησή του αρχικά ως Ήρωα και εν συνεχεία ως Θεού, έτσι ώστε τελικά στις μέρες μας να διασώζονται μόνο στοιχεία της μυθολογικής του υπόστασης. Αξίζει μια σύντομη περιγραφή των μυθολογικών αυτών στοιχείων,

καθώς ο Ασκληπιός αποτελεί το πλέον αναγνωρίσιμο πρόσωπο, με παγκόσμια εμβέλεια, στην ιστορία της πόλης.

Γιος του Απόλλωνα και μιας θνητής Θεσσαλής, της Κορωνίδας, ο Ασκληπιός εξάγεται από τα σπλάχνα της δολοφονημένης δια πυρός και για λόγους ερωτικής απιστίας μάνας του, με θεϊκή παρέμβαση. Το βρέφος παραδίδεται από τον πατέρα του στα χέρια του Κέντραυρου Χείρωνα, αδερφού του Δία, ο οποίος αναλαμβάνει και τη διαπαιδαγώγησή του. Με δάσκαλο τον Χείρωνα, ο Ασκληπιός εξασκείται στην ιατρική και την καλλιέργεια και χρήση των βοτάνων για θεραπευτικούς σκοπούς. Επιστρέφοντας στην Τρίκκη, ο Ασκληπιός συλλέγει τα θεραπευτικά του βότανα από το γειτονικό Κερκέτιον όρος, γνωστό σήμερα ως Κόζιακας, ιδρύοντας στην πόλη το πρώτο (και κατά τον Στράβωνα σεβαστότερο όλων) θεραπευτήριο: πρόκειται για το πρώτο μιας σειράς «Ασκληπιείων», που λειτούργησαν διάσπαρτα στον ελλαδικό χώρο, φέροντας όλα το όνομα του αρχαίου θεού της ιατρικής. Ο Ασκληπιός φονεύεται από τον Δία, όταν η ιατρική του δεινότητα του επιτρέπει να αναστήσει νεκρό, γεγονός που αντιμετωπίζεται από τον πρώτο μεταξύ των Θεών ως δυνητικά επικίνδυνο για την κατεστημένη τάξη των Θεϊκών πραγμάτων. Στην γλυπτική τέχνη της αρχαίας Ελλάδας, ο Ασκληπιός παρουσιάζεται συχνά σε συμπλέγματα, κρατώντας στο χέρι του τη διάσημη ράβδο με το φίδι, αντικείμενο που στις μέρες μας αποτελεί παγκόσμιο σύμβολο της ιατρικής επιστήμης.

Σαφή και αναλυτικά ιστορικά στοιχεία για την πόλη προκύπτουν κυρίως από τον 5^ο π.Χ. αιώνα και μετά: την περίοδο αυτή η Τρίκκη κόβει τα πρώτα της νομίσματα και εντάσσεται σε νομισματική ένωση πόλεων της Θεσσαλίας. Την ίδια περίοδο επισκέπτεται την πόλη ο Φειδίας για να μελετήσει τα διάσημα άλογα της Θεσσαλίας, τα οποία και αναπαριστά σε γλυπτά του. Οι αναφορές στην πόλη πληθαίνουν τον 2^ο αιώνα π.Χ, περίοδο κατά την οποία στην περιοχή μαίνονται συγκρούσεις μεταξύ ελλήνων (με επικεφαλής τους διαδόχους του Μ. Αλεξάνδρου) και ρωμαίων, οι οποίες και προκαλούν σοβαρές καταστροφές στην Τρίκκη. Από την περίοδο αυτή προκύπτουν και οι παλαιότερες επιγραφές (ταφικές, αναθηματικές και άλλες) που έχει φέρει στο φως η αρχαιολογική σκαπάνη.

Στους πρώιμους βυζαντινούς χρόνους, η πόλη εμφανίζει άνθιση, γίνεται έδρα επισκοπής και οχυρώνεται με νέα έργα. Κατά τη μέση βυζαντινή περίοδο η πόλη παραμένει σημαντική παρά τις σημαντικές καταστροφές εξαιτίας των πολέμων της αυτοκρατορίας με τη Βουλγαρία, ενώ το όνομά της αλλάζει στο διατηρούμενο ως τις

μέρες μας Τρίκαλα. Μετά από μια σχετική υποβάθμιση της σημασίας της στους ύστερους βυζαντινούς χρόνους, η πόλη ακμάζει και πάλι την περίοδο της Τουρκοκρατίας, η οποία ξεκινά το 1393: Τα Τρίκαλα παραμένουν σταθερά η δεύτερη σε πληθυσμό πόλη της Θεσσαλίας (μετά τη Λάρισα), περιλαμβάνοντας εθνικές ομάδες τούρκων, ελλήνων, εβραίων και αράβων που ζουν σε διαχωρισμένα και αυτοδιοικούμενα «μιλέτια», ενώ το εμπόριο ανθίζει παράλληλα με την αγροτική και κτηνοτροφική παραγωγή. Η ελληνική συνοικία, το Βαρούσι, αναπτύσσεται περιμετρικά του κάστρου (στο οποίο τοποθετείται η τουρκική φρουρά της πόλης), πράγμα που εξηγεί και το μεγάλο πλήθος εκκλησιών που σώζονται στην περιοχή μέχρι τις μέρες μας.

Στα Τρίκαλα εμφανίζεται έντονη επαναστατική δράση, τόσο προεπαναστατικά, όσο και κατά τη διάρκεια της επανάστασης του 1821, ωστόσο η πόλη προσαρτάται στην Ελλάδα το 1881. Με την προσάρτηση εμφανίζονται μεγάλες ροές κατοίκων από τις γύρω περιοχές (βλάχοι, σαρακατσαναίοι, αγραφιώτες, караγκούνηδες κυρίως από τα ορεινά βλαχόφωνα χωριά όπως το Περιβόλι Σαμαρίνα, το Μέτσοβο και τα χωριά του Ασπροποτάμου) με αποτέλεσμα την συνεχόμενη αύξηση του πληθυσμού και την εμφάνιση της μεσαίας αστικής τάξης. Την ίδια περίοδο δίνεται η δυνατότητα στους μεγαλογαιοκτήμονες και κυρίως στους εμπόρους να έρθουν σε επαφή με Ευρωπαϊκές χώρες, γεγονός που οδηγεί σε στροφή προς δυτικά πρότυπα και αντικατοπτρίζεται καθαρά στο νέο τρόπο ζωής της αστικής τάξης (συναθροίσεις με συνοδεία φιλαρμονικής, ντύσιμο, ποίηση, μουσική) καθώς και στις αρχιτεκτονικές και πολεοδομικές τάσεις της εποχής (νεοκλασικισμός, ιπποδάμειο σύστημα). Σταδιακά ολοκληρώνεται μια διαδικασία κοινωνικής ομογενοποίησης, καθώς οι ετερόκλητες κοινότητες συγκλίνουν προς μια ενιαία αστική κοινωνική δομή με δυτικά χαρακτηριστικά.

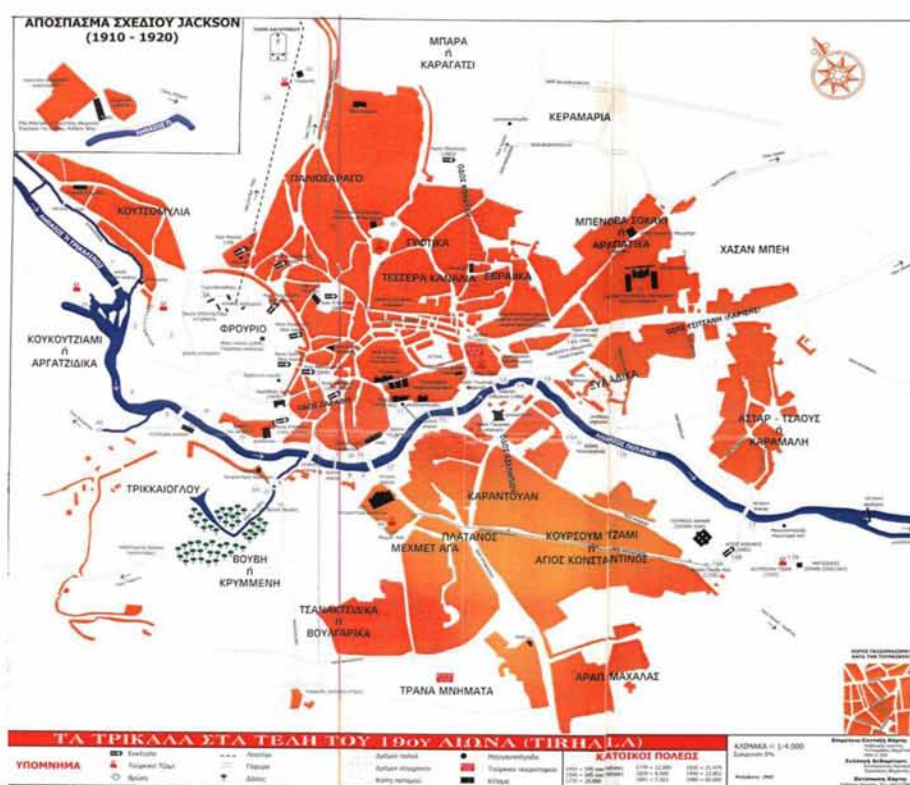
Παράλληλα, η εικόνα της πόλης μεταβάλλεται:

(α) **αρχιτεκτονικά** με την ανοικοδόμηση που «βαίνει επί το ευρωπαϊκότερο». Στα ίδια οικοδομικά τετράγωνα πλέον συνυπάρχουν καινούριες “αρχοντικές” κατοικίες (των γαιοκτημόνων) και μικρότερες (των μεσοαστών), ενώ οι περιφερειακές συνοικίες είναι κατά κύριο λόγο πλινθόκτιστες.

(β) **πολεοδομικά** με την εκπόνηση του 1ου ρυμοτομικού σχεδίου από τον μηχανικό Μένανδρο Ποτεσσάρη (σημειώνεται πως το σχέδιο αυτό δεν συμπεριλάμβανε τη χριστιανική συνοικία “Βαρούσι”). Καταργούνται οι μεσαιωνικές χαράξεις και

ακολουθείται το ιπποδάμειο σύστημα. Γίνεται η χάραξη των βασικών οδικών αξόνων της πόλης που είναι κάθετοι μεταξύ τους (Ασκληπιού – Κονδύλη, Τσιτσάνη – Σαράφη). Κατεδαφίζεται το οθωμανικό τέμενος (τζαμί) που βρισκόταν παραπλεύρως του ποταμού και στη θέση του διαμορφώνεται για πρώτη φορά πλατεία (πρόκειται για τη σημερινή κεντρική πλατεία της πόλης, κάτω από την πλακόστρωση της οποίας υφίστανται ακόμα τα θεμέλια του κατεδαφισθέντος κτιρίου). Επίσης κατεδαφίζεται το “μπεζεστένι”, μεγάλο εμπορικό συγκρότημα που βρισκόταν στο παλιό εμπορικό κέντρο (σημερινή πλατεία και κτίριο του ΟΤΕ), με σκοπό την ανέγερση νέων καταστημάτων και τη διάνοιξη νέων οδών.

Αξιοσημείωτα γεγονότα της εποχής αποτελούν ακόμα (α) η κατασκευή της χυτοσιδερένιας γέφυρας το 1886, η οποία ενώνει τις δύο κεντρικές πλατείες της πόλης (β) η έναρξη της λειτουργίας του σιδηροδρομικού σταθμού και (γ) η μεγάλη καταστροφή που υπέστη η πόλη από την υπερχειλίση του Ληθαίου ποταμού το 1907.

Χάρτης 4: Η πόλη των Τρικάλων στις αρχές του 19^{ου} αιώνα. Πηγή: Δήμος Τρικκαίων

Στις αρχές του μεσοπολέμου εμφανίζεται αξιόλογη άνθιση της βιομηχανίας στην πόλη (καπνεργοστάσια, υφαντουργίες κ.α.) και αναπτύσσονται νέες συνοικίες στις οποίες εγκαθίστανται πρόσφυγες. Νέο ρυμοτομικό σχέδιο της πόλης εκπονείται το 1937, με

βάση το οποίο επεκτείνεται το σχέδιο του 1885 και καταργούνται πολλοί κοινόχρηστοι χώροι. Η παγκόσμια οικονομική κρίση του 1930 πλήττει έντονα την οικονομική ζωή της πόλης και σε συνδυασμό με τα γεγονότα των επόμενων δεκαετιών (κατοχή, εμφύλιος, πολεμικές καταστροφές υποδομών) οδηγεί μεγάλο τμήμα του πληθυσμού σε εσωτερική ή εξωτερική μετανάστευση. Η πόλη αρχίζει να συνέρχεται από τις πληγές του πολέμου τη δεκαετία του '50, όταν και εμφανίζεται νέα οικοδομική δραστηριότητα, η οποία κορυφώνεται τη δεκαετία του '60: η ευρεία χρήση οπλισμένου σκυροδέματος και η διαδικασία της αντιπαροχής, οδηγούν σε μια τυπική για τα ελληνικά δεδομένα της εποχής ριζική και ευρείας κλίμακας ανοικοδόμηση της πόλης, με όχι ιδιαίτερα θετικό αισθητικό αντίκτυπο.

Η διαχρονική ιστορία των Τρικάλων έχει κληροδοτήσει στην πόλη μια πλούσια συλλογή διασωζόμενων⁴ μνημείων, μεταξύ των οποίων μπορεί κανείς να αναφέρει τα εξής:

Διάφορα Μνημεία: Τέμενος «Οσμάν Σαχ», Οθωμανικό λουτρό στο χώρο των παλαιών φυλακών, Λείψανα αρχαίας πόλης, Βυζαντινό Φρούριο, Ψηφιδωτό δάπεδο νάρθηκος παλαιοχριστιανικής βασιλικής μεταξύ Κάστρου και Λόφου Προφήτη Ηλία, Ασκληπιείο, Ωρολογοστάσιο του Φρουρίου, Μύλος Ματσόπουλου, Παλαιά γέφυρα Ληθαίου ποταμού, Σιδηροδρομικός Σταθμός Τρικάλων.

Ναοί: Αγίων Αναργύρων, Αγίου Γεωργίου, Αγίου Δημητρίου, Παναγίας Φανερωμένης, Αγίου Ιωάννη Προδρόμου, Αγίου Ιωάννου Ελεήμονος και Αγίου Παντελεήμονος, Παναγίας Επισκέψεως, Αγίας Παρασκευής.

Αστικά κτίρια – Αρχοντικά (η πλειοψηφία των οποίων στο Βαρούσι): Δωροθέα Σχολή, Δικαστικό Μέγαρο, Ξενοδοχείο «Πίνδος», Ξενοδοχείο «Πανελλήνιο», Αρχοντικό Ζαχαράκη, Αρχοντικό Καραθάνου, Αρχοντικό Κλειδωνά, Αρχοντικό Αναγνωστιάδη, Αρχοντικό Βογιάρου, 4^ο Δημοτικό Σχολείο, Κτίριο στην Ασκληπιού και Κορωνίδος ιδ. Α Τσανάκα, Κτίριο Αναστασίου Πασπαλά, Κτίριο Ν&Φ Καραλή, Αρχοντικό Α. Τελειώνη, Αρχοντικό Κυρνάσιου, Αρχοντικό Δίκου, Κτίριο «Γιαννουσόπουλου», Αρχοντικό Δρεπανόπουλου, Κτίριο ιδιοκτησίας Ζουρνατζή, Κτίριο Νακόπουλου, Κτίριο ιδιοκτησίας Φ. Ζέρβα, Κτίριο ιδιοκτησίας Κωστοπούλου-Μπαλαμιώτη, Αρχοντικό Σιμή, Αρχοντικό Γαρδικιώτη, Κτίριο οικίας Μακρή, Κτίριο

⁴ Σχετικά μπορεί να ανατρέξει κανείς στον Διαρκή Κατάλογο των Κηρυγμένων Αρχαιολογικών Χώρων και Μνημείων της Ελλάδος. Διαθέσιμος στο διαδικτυακό τόπο: <http://listedmonuments.culture.gr/> [28/04/2017].

ιδιοκτησίας Τρίχα & Πυκνάδα, Κτίριο ιδιοκτησίας Τσιρογιάννη, Κτίριο ιδιοκτησίας Μητσιου, Κτίριο οδού Γαριβάλδη, Κτίριο φερόμενης ιδιοκτησίας Αρσενίου Παπαρσένη και Αντιγόνης Παππα.

Μη χαρακτηρισμένα μνημεία: Παλιές εγκαταστάσεις του πρώην Κέντρου Οχημάτων Μηχανημάτων Δημοσίων Έργων (ΚΟΜΔΕ), Κτίριο Τεγοπούλου, Κλωστοϋφαντουργία Τεγόπουλου, Ψυγεία Κλιάφα

4.0. Η ΑΣΤΙΚΗ ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΕΠΙΛΕΓΜΕΝΩΝ ΣΗΜΕΙΩΝ

4.1. Κριτήρια επιλογής των σημείων

Έχει σημειωθεί πολλές φορές η πολυπαραμετρική και διεπιστημονική φύση του προβλήματος διαμόρφωσης και ενίσχυσης χωρικής ταυτότητας σε ένα τόπο. Προς αυτή την κατεύθυνση, ξεκινώντας μια μελέτη παρεμβάσεων, η πολυπλοκότητα του προβλήματος εισάγεται ήδη στην επιλογή των αστικών σημείων παρέμβασης αλλά και στη λογική της μεταξύ τους διασύνδεσης. Σε αυτό το πλαίσιο, η επιλογή των σημείων της προτεινόμενης διαδρομής λαμβάνει υπόψη (κατά κύριο λόγο) κριτήρια (α) κοινωνικής αναφοράς και (β) πολεοδομικά – τοπιακού φυσικού υποβάθρου.

Όσο αφορά στα κοινωνικής αναφοράς αξιολογικά κριτήρια, στη παρούσα μελέτη επιχειρείται μια διαδικασία παγίωσης των (συχνά υποκειμενικών) εκδοχών που προκύπτουν από τις υπάρχουσες κοινωνικές μνήμες, με σκοπό την «αντικειμενοποίησή» τους. Οι κοινωνικές αυτές μνήμες (προερχόμενες από απτές παρελθοντικές εικόνες ή κληροδοτημένες από την οικογένεια και την παράδοση), διαδραματίζουν κεφαλαιώδη ρόλο στη συγκρότηση της ταυτότητας ενός κοινωνικού συνόλου, παρέχοντας ένα κοινό μοτίβο σκέψης και δράσης. Το συγκεκριμένο εγχείρημα πραγματώνεται αξιοποιώντας υλικά σημεία αναφοράς - στην ιστορία και την παράδοση- που εντοπίζονται στον αστικό ιστό.

Παράλληλα, σε ότι αφορά τα πολεοδομικά – τοπιακού φυσικού υποβάθρου φυσικά κριτήρια, εντοπίζονται καταρχήν σημεία με τα επιθυμητά επιμέρους χαρακτηριστικά και ιδιαιτερότητες, ενώ ταυτόχρονα η μεταξύ τους διασύνδεση (χάραξη της διαδρομής) σχεδιάζεται λαμβάνοντας υπόψη:

- Τη δυνατότητα σύνδεσης ή τη γειτνίαση με μνημεία, τις βασικές λειτουργίες της πόλης, άλλες σημαίνουσες περιοχές και άλλους ελεύθερους χώρους.
- Τη θέα, την τρέχουσα πολεοδομική αξία και τα χωρικά στοιχεία της τοποθεσίας.
- Την διαμορφωμένη προσβασιμότητα.
- Τις υπάρχουσες εγκαταστάσεις και δραστηριότητες.
- Την έκταση του διαθέσιμου ελεύθερου χώρου.

4.2. Τα τρία βασικά τμήματα της διαδρομής

Για τη διευκόλυνση της περιγραφής γίνεται διαχωρισμός της διαδρομής σε 3 τμήματα, τα οποία παρουσιάζονται στις ακόλουθες υποενότητες:

4.2.1. Ο Ληθαίος ποταμός

Από την αρχαιότητα, τα Τρίκαλα είναι στενά συνδεδεμένα με το υγρό στοιχείο, με τον Ληθαίο ποταμό να συνιστά το πλέον επιβλητικό τοπιακό χαρακτηριστικό της πόλης, διασχίζοντάς την κεντρικά¹ και προσδίδοντάς της μοναδικότητα στον ελλαδικό χώρο. Ο ποταμός είναι γνωστός από τη μυθολογία ως γιος της Λήθης και - σύμφωνα με το Στράβωνα² - στις όχθες του γεννήθηκε ο Ασκληπιός. Συχνά αναφέρεται με την εναλλακτική ονομασία «Τρικαλιώτης». Ιστορικά, οι όχθες του Ληθαίου ποταμού αποτελούσαν χρηστικό τμήμα του αστικού χώρου με εξοχικά καφενεία και πλήθος από βρύσες κατά μήκος της κοίτης του, από τις οποίες οι κάτοικοι προμηθεύονταν καθαρό νερό, ενώ τις χρησιμοποιούσαν και για το πλύσιμο των ρούχων τους.

Ο Ληθαίος, ποτάμι μόνιμης ροής και παροχής, πηγάζει από τις νότιες απολήξεις των Αντιχάσιων Ορέων, σε υψόμετρο 500 μέτρων, ρέει από βορειοδυτική προς νοτιοανατολική κατεύθυνση και εκβάλλει στον Πηνειό, σε υψόμετρο 108 μέτρων. Στην περιοχή του Αγίου Κωνσταντίνου, εντός της πόλης των Τρικάλων, διαχωρίζεται σε δύο τμήματα: στην παλαιά και στη νέα κοίτη, η οποία λειτουργεί ως αντιπλημμυρική τάφρος και στην πορεία της συναντά τον Αγιαμονιώτη ποταμό.

Το μήκος του Ληθαίου ανέρχεται σε 36 χιλιόμετρα και η λεκάνη απορροής του καλύπτει επιφάνεια 35 τετραγωνικών χιλιομέτρων. Τα εντός πολεοδομικού σχεδίου τμήματα έχουν μήκος 4 χιλιομέτρων και μέσο πλάτος 30 μέτρα. Υπολογιζόμενα τα συγκεκριμένα μεγέθη αποδίδουν περίπου 120 στρέμματα ποτάμιου άλσους. Λαμβάνοντας υπόψη ότι οι ρυμοτομικές γραμμές των κτιρίων, εκατέρωθεν του ποταμού, απέχουν κατά ελάχιστο 60 μέτρα, το διευρυμένο εμβαδό κατόψεως ανέρχεται περίπου στα 240 στρέμματα (Κατσαρός, 2014).

Σημειώνεται το ισχυρό βιοκλιματικό αποτύπωμα του Ληθαίου και του παραποτάμιου άλσους τόσο στο εγγύς περιβάλλον (όπου εξασφαλίζει τον αερισμό και ηλιασμό των παρακείμενων οικοδομών), όσο και στο ευρύτερο τοπικό περιβάλλον, όπου (εξαιτίας του ιδανικού εύρους και της φοράς ανεμορροής στον άξονα βορρά-νότου) λειτουργεί

---

¹ Η αρχαία και η παλαιά πόλη χτίστηκε και αναπτύχθηκε βόρεια και ήταν εφαιπτομενική του ποταμού. Με το πρώτο πολεοδομικό σχέδιο που εκπόνησε ο Μένανδρος Ποτεσσάρης το 1884, η πόλη επεκτάθηκε νοτιοδυτικά του ποταμού, ενώ με τα επόμενα ρυμοτομικά σχέδια (του 1928 και του 1937), η επέκταση του σχεδίου οριστικοποίησε την κεντροβαρική θέση του Ληθαίου στο σύνολο του σχεδιασμού.

² «Ἐστίν οὖν Ληθαίος ποταμός ο περι Τρίκικην εφ ω ο Ασκληπιός γεννηθήναι λέγεται». Στράβωνας, Γεωγράφος του 1^{ου} αιώνα π.Χ. (Στράβων XIV 647).

ως αγωγός αέριων δροσερών ρευμάτων, τα οποία ρυθμίζουν τη θερμοκρασία της πόλης και την ποιότητα της ατμόσφαιράς της.

Σημειώνεται επίσης η ιδιαίτερα πλούσια χλωρίδα και πανίδα που αναπτύσσεται τόσο εντός του ποταμού όσο και στις όχθες του. Εξαιρετικό έργο στην καταγραφή των ειδών που απαντώνται στο Ληθαίο έχει παράξει η οργάνωση NaturaGraeca (2017), στον κατάλογο της οποίας βρίσκει κανείς (α) τα αυτόχθονα είδη παρόχθιας βλάστησης αλλά και κάποια που εισήχθησαν πιο πρόσφατα (λεύκες, ιτιές, φτελιές, πλατάνια, αγριοκαστανιές, σκλήθρα, βρωμοξυλιές, αγριοκαλαμιές, ψαθιά, канаδέζικα πλατάνια, ιπποκαστανιές, κερλετέριες, διάφορες ακακίες, ευκάλυπτοι, σφενδάμια, φλαμουριές, προύνοι, δάφνες, γκορτσιές, λιριόδεντρα, λιγούστρα, λικιδάμβαρους, κερατόφυλλα, το σπάνιο αγριογαρύφαλλο *Dianthus leptopetalus*, το κυκλάμινο *Cyclamen hederifolium* και πολλά άλλα), (β) πλούσια ορνιθοπανίδα (που περιλαμβάνει ενδεικτικά νερόκοτες, σταχτοτσικνιάδες, λευκοτσικνιάδες, μικροτσικνιάδες, νυχτοκόρακες, κάργιες, χαβαρόνια, αλκύνες, τσιγλοποταμίδες, καλαμοποταμίδες, κιστικόλες, ψευταηδόνια, θαμνοφυλλοσκόπους, καλόγερους, γαλαζοπαπαδίτσες, δεντροσοπανάκους, σπάνιους δεντροβάτες, αιγιθαλούς, σταχτοσουσουράδες, λευκοσουσουράδες, βαλκανικούς δρυοκολάπτες, νεροκότσυφες, γερακότσιγλες, κοκκινότσιγλες, λούγαρα και σκαθράκια), (γ) αμφίβια είδη (βίδρες, λοφιοφόρους τρίτωνες, πρασινόφρυνους, φρύνους, γραιοβάτραχους, λιμνοβάτραχους, δεντροβάτραχους και κιτρινομπομπίνες) και ερπετά (βαλτοχελώνες, μεσογειακές χελώνες, αβλέφαρους, κονάκια, τρανόσαυρες, τοιχογουστέρες, σαΐτες, νερόφιδα, λιμνόφιδα και δεντρογαλιές), (δ) πλούσια ιχθυοπανίδα, που περιλαμβάνει караβίδες και καβούρια του γλυκού νερού, τον σύρτη, το θεσσαλόσιρκο, το χέλι, την μακεδονική μπριάνα, την πεταλούδα, την τούρνα, το μαυροτσιρώνι, το τσιρώνι, την ποταμοσαλιάρα και τον μακεδονικό ποταμοκέφαλο.

Εικόνα 1: Ενδεικτικές απόψεις του Ληθαίου ποταμού. Πηγή: Προσωπικό αρχείο.

4.2.2. Ο Αγιαμονιώτης ποταμός

Ο Αγιαμονιώτης ποταμός είναι επιφανειακό ρέμα μήκους περίπου 12 χιλιομέτρων. Διασχίζει ένα μεγάλο τμήμα του δυτικού πεδινού χώρου της πόλης των Τρικάλων, πηγάζει από το Κεφαλόβρυσο και διέρχεται τόσο από τους συνοικισμούς Απόστολοι, Κηπάκι, Πύργος, Πυργετός, Αγία Μονή, Κηπάκι Σαραγίων, Φλαμουλάκι, όσο και από το Πάρκο Ματσόπουλου. Ενώνεται με τη νέα κοίτη του Ληθαίου στο συνοικισμό Φλαμούλι.

Ο Αγιαμονιώτη, αρχαία ονομασία του οποίου ήταν «Ντέλιнос», αποτελεί σημαντικό υδάτινο ρέμα του τοπικού οικολογικού συστήματος και διαθέτει μεγάλες παρόχθιες δημοτικές εκτάσεις. Η απόφαση (που ελήφθη κατά τη σύνταξη του Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου το 1984-85 και στη συνέχεια με τις πολεοδομικές μελέτες των συνοικισμών που διέρχεται ο ποταμός το 1988-90) να διατεθεί μεγάλο τμήμα εισφορών για την αύξηση των παραποτάμιων εκτάσεων εκατέρωθεν του ποταμού, συντέλεσε στη δημιουργία μεγάλου εύρους χώρων πρασίνου με δυνατότητα πολύπλευρης αξιοποίησης (αθλητικές - ψυχαγωγικές δραστηριότητες, ποτάμιο πάρκο, βιότοπος, περιβαλλοντικός πνεύμονας πρασίνου και αναψυχής). Το έτος 1992, προκηρύχτηκε προμελέτη διαμόρφωσης και ανάπλασης του ποταμού, η οποία ανατέθηκε και διεκπεραιώθηκε άρτια και σύμφωνα με τους «κανόνες της τέχνης και της επιστήμης», παρόλο που δεν υλοποιήθηκε μέχρι σήμερα (Κατσαρός, 2014).

Εικόνα 2: Ενδεικτικές απόψεις του Αγιαμονιώτη ποταμού. Πηγή: Διαδίκτυο.

4.2.3. Ο Λόφος του Προφήτη Ηλία

Ο λόφος του προφήτη Ηλία αποτελεί (μαζί με το λόφο του Κάστρου) τη νοτιότερη απόληξη του ορεινού συγκροτήματος των Αντιχασίων και καταλαμβάνει 240 στρέμματα, σύμφωνα με την αποτύπωση του δασαρχείου το 2003. Είναι τεχνητό άλσος τραχείας πεύκης και κυπαρισσιού, το οποίο υλοποιήθηκε με αναδάσωση το 1936 και χαρακτηρίστηκε στο γενικό πολεοδομικό σχέδιο ως "αισθητικό δάσος" (ΦΕΚ

660/1979). Στην περιοχή του λόφου υπάρχει: α) η ομώνυμη εκκλησία, της οποίας η κατασκευή άρχισε το 1896 και αποπερατώθηκε το 1912, β) οι εγκαταστάσεις ζωολογικού κήπου, που εκτείνεται σε χώρο περίπου 30 στρεμμάτων και λειτουργεί από τις αρχές του 1980, με το τελευταίο έργο βελτίωσης των υποδομών του να ολοκληρώνεται το 2006, γ) παιδική χαρά και πέτρινη βρύση, που τοποθετήθηκαν το 1981 και δ) το κέντρο περιβαλλοντικής εκπαίδευσης Τρικάλων-Περτουλίου της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης Τρικάλων, το οποίο στεγάζεται σε κτίριο που βρίσκεται στη θέση «Ντάπια» (στο υψηλότερο σημείο του λόφου με υψόμετρο 180 μέτρα) και οικοδομήθηκε το 1983 (με αρχική χρήση τουριστικού περιπτέρου και μετέπειτα 20ετή λειτουργία ως αναψυκτήριο) (Κατσαρός, 2014).

Ιστορικά, στη θέση ("Ντάπια") έχουν εντοπιστεί νεολιθικά μονόχρωμα όστρακα, ενώ σε ανασκαφή που έγινε το 1950 από τον Α. Ορλάνδο, κάτω από το λόφο εντοπίστηκε τμήμα παλαιοχριστιανικής βασιλικής που χρονολογείται στο δεύτερο μισό του 5ου αιώνα. Σε σχέση με την πρόσφατη ιστορία, αξιοσημείωτη είναι η φημολογία (αναφορά) ότι η θέση "Νταμάρια" του λόφου ήταν τόπος εκτέλεσης δεκάδων Τρικαλινών – μελών του ΔΣΕ – ως αποτέλεσμα αποφάσεων των έκτακτων στρατοδικείων κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου, αλλά και αρκετών αντιστασιακών από Γερμανούς κατακτητές.

Εικόνα 3: Η ευρύτερη περιοχή του Προφήτη Ηλία. Πηγή: Προσωπικό αρχείο.

4.3 Τοπόσημα στη διαδρομή

Στα τρία τμήματα που περιγράφηκαν προηγούμενα (Ληθαίος, Αγιαμονιώτης, λόφος Προφήτη Ηλία), αναγνωρίζεται η ύπαρξη σημαντικών τοποθεσιών (*γέφυρες, μνημεία, αρχαιολογικοί χώροι, πλατείες και ένας παραδοσιακός οικισμός*) που μπορούν να αναδειχθούν, να προβληθούν και να διασυνδεθούν μεταξύ τους, στο πλαίσιο της υλοποίησης της παρούσας πρότασης. Οι χαρακτηριστικές αυτές τοποθεσίες, παρουσιάζονται αναλυτικότερα, διαχωρισμένες ως προς το είδος τους, στα επόμενα.

4.3.1. Γέφυρες

Οι γέφυρες αποτελούν βασικά στοιχεία μιας πόλης (τοπόσημα-landmarks) που διασχίζεται στο μέσο της από ένα ποταμό. Στην πόλη των Τρικάλων, ο αστικός ιστός - που διαχωρίζεται από τον Ληθαίο ποταμό - συνδέεται συνολικά με 14 γέφυρες, εκ των οποίων οι 7 είναι αμιγώς για πεζούς. Από το σύνολο των 14 αυτών γεφυρών, στην παρούσα πρόταση επιλέγονται έξι ως σημεία παρέμβασης. Συγκεκριμένα:

Γέφυρα «Τρικκαίογλου»: Ήταν αρχικά πέτρινο γεφύρι με έξι τόξα, το οποίο συνέδεε τη συνοικία Τρικκαίογλου με την παλιά πόλη (Βαρούσι) και με τη συνοικία Κουτσομούλια. Σύμφωνα με την παράδοση, κατασκευάστηκε κατά τους βυζαντινούς χρόνους. Καταστράφηκε από τις συχνές πλημμύρες και ιδίως από αυτή του 1907. Στη θέση του κατασκευάστηκε σιδερένια γέφυρα το 1910, η οποία υπέστη με τη σειρά της σημαντικές ζημιές κατά την υποχώρηση των Άγγλων το 1941. Επισκευάστηκε από τους Ιταλούς, αλλά το 1973 κατέρρευσε από το βάρος διερχόμενου φορτηγού. Το 1974 κατασκευάστηκε η σημερινή μονότοξη οδογέφυρα από οπλισμένο σκυρόδεμα.

Γέφυρα «Αγίου στεφάνου»: Είναι οδογέφυρα, η οποία βρίσκεται παραπλεύρως της πεζογέφυρας «Βουβής» και έχει επιλύσει βασικά κυκλοφοριακά προβλήματα της πόλης. Στη θέση της σημερινής γέφυρας προϋπήρχε το παλιό πέτρινο γεφύρι του Αγίου Στεφάνου, το οποίο ανατινάχθηκε κατά την υποχώρηση του Βρετανικού Εκστρατευτικού Σώματος το 1941, προκειμένου να ανακοπεί η προέλαση των Γερμανών.

Γέφυρα «Παπιά»: Πρόκειται για προεντεταμένη και κομψή οδογέφυρα που κατασκευάστηκε το 1970 σε αντικατάσταση παλαιάς «Μπέλει». Αναφέρονται δύο ακόμα ονομασίες της γέφυρας («Γούρνας» και «Λήθης»), η δεύτερη εκ των οποίων συνδέεται με τη ναιάδα Νύμφη ονόματι Λήθη, η οποία κατά τη μυθολογία ήταν η μητέρα του Ληθαίου ποταμού.

Γέφυρα «Ασκληπιού»: Πρόκειται για νέα γεφυροπλατεία που κατασκευάστηκε δίπλα από την πεζογέφυρα «Αρχίλειον» το έτος 1995, με σκοπό την τοποθέτηση του ανδριάντα του Ασκληπιού και τη διαμόρφωση κουρτίνας νερού, η οποία είναι θεατή από τη κεντρική γέφυρα της πόλης.

Κεντρική γέφυρα: Κατασκευάστηκε λίγα χρόνια μετά την απελευθέρωση της πόλης, το έτος 1886, από γαλλική εταιρία που επιμελήθηκε το σχεδιασμό, τη μελέτη και την κατασκευή της. Έχοντας μήκος 31 μέτρα και ύψος 6,30 μέτρα, από την ολοκλήρωσή

της αποτέλεσε σήμα κατατεθέν για τα Τρίκαλα, συνδέοντας την παλαιά με τη νέα πόλη. Είναι η μοναδική γέφυρα που δεν καταστράφηκε στην κατοχή και το 1995 χαρακτηρίστηκε ως ιστορικό διατηρητέο μνημείο και ως έργο τέχνης³ (ΥΑ ΔΙΛΑΠ/Γ/2618/28-11-95, ΦΕΚ 55/Β/26-1-96). Η πεζοδρόμησή της έγινε το έτος 1997 και η τελευταία της διαμόρφωση το 2016.

Γέφυρα «Μαρούγγαινας»: Είναι η γέφυρα που ιστορικά λέγεται ότι έσμιγε την κοσμική ζωή με την εμπορική δραστηριότητα της πόλης. Υπολογίζεται ότι κατασκευάστηκε για πρώτη φορά επί Τουρκοκρατίας, στις αρχές του 18ου αιώνα. Ήταν δίτοξο πέτρινο γεφύρι μήκους 31 μέτρων και ύψους 7,20 μέτρων. Βρισκόταν στη θέση της σημερινής πεζογέφυρας, που ενώνει την οδό Όθωνος με την πλατεία Εθνικής Αντιστάσεως. Καταστράφηκε από τους Άγγλους το 1941 με την υποχώρησή τους και στην ίδια θέση τοποθετήθηκε σιδερένια γέφυρα «Μπέλει». Το 1948, μετά τη διευθέτηση και την εκβάθυνση του Ληθαίου, θα κατασκευαστεί μια ξύλινη με δικτυωτά κιγκλιδώματα, η οποία αντικαταστάθηκε και αυτή το 1952 από τη σημερινή τσιμεντένια. Κατά την παράδοση, την ονομασία της την οφείλει στη «Βρύση της Μαρούγγαινας» ή "βρύση της Μαρούγγινας" που βρισκόταν περίπου στη βάση της γέφυρας.

Εικόνα 4: Οι γέφυρες, με τη σειρά που περιγράφονται, στη σημερινή τους κατάσταση. Πηγή: Google

³ «... αποτελεί αξιόλογο και αντιπροσωπευτικό δείγμα μεταλλικής γέφυρας του τέλους του περασμένου αιώνα στην περιοχή, απαραίτητο για τη μελέτη της ιστορίας και της εξέλιξης της βιομηχανικής αρχιτεκτονικής, επίσης δε, είναι σημαντικό σημείο αναφοράς, άμεσα συνδεδεμένο με τις μνήμες των κατοίκων της περιοχής.»

4.3.2. Πλατείες

Στην προτεινόμενη διαδρομή εντάσσονται επίσης και πέντε από τις σημαντικές πλατείες της πόλης (Κατσαρός, 2014), και συγκεκριμένα οι:

Κεντρική πλατεία: Η ονομασία της κεντρικής πλατείας των Τρικάλων (από το 1977 ως σήμερα «πλατεία Ηρώων Πολυτεχνείου») συνδέεται διαχρονικά με ιστορικά γεγονότα και τοπικές εξελίξεις (επί τουρκοκρατίας: «Τζαμί παζάρ», το 1907: «πλατεία Ενώσεως», το 1949: «πλατεία Αμερικανών», το 1964: πλατεία «Βασ. Παύλου»). Έχει εμβαδόν επιφανείας πέντε στρεμμάτων και η πρώτη διαμόρφωσή της έγινε το έτος 1936.

Το 1967 κατασκευάστηκε η λίμνη και το γλυπτό του καμαρωτού μικρού παιδιού «Νεανίας». Κατά καιρούς έγιναν διάφορες λειτουργικές και αισθητικές επεμβάσεις πρασίνου, ηλεκτροφωτισμού, πλακοστρώσεων καθιστικών, κλπ. Το 2005 η πλατεία ανακαινίστηκε με νέες φυτεύσεις και το 2015 τοποθετήθηκαν νέα καθιστικά, με αποτέλεσμα την αναβάθμισή της (πλέον προσελκύει αρκετούς ηλικιωμένους, ενώ τις πρώτες βραδινές ώρες γεμίζει με παρέες μαθητών). Επί της πλατείας υπάρχουν αγάλματα τοπικών ηρώων της Ελληνικής Επανάστασης (Ευθυμίου Βλαχάβα, Γεωργίου Καραϊσκάκη, Νικολάου Στουρνάρα) και σχετικά πρόσφατα τοποθετήθηκε το ορειχάλκινο άγαλμα του στρατηγού Σαράφη. (Κατσαρός, 2014)

Εικόνα 5: Η κεντρική πλατεία. Πηγή: Προσωπικό αρχείο, διαδίκτυο.

Πλατεία Ρήγα Φεραίου: Η πλατεία διατηρεί το όνομά της από το 1907, όταν και ελήφθη σχετική απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου. Ανακατασκευάστηκε με αρχιτεκτονική μελέτη που εκπονήθηκε το έτος 1937, ενώ άλλαξαν τα φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά της με την μεγάλης κλίμακας επέμβαση ενοποίησης των πεζοδρόμων Ασκληπιού - Απόλλωνος - Βασ. Γεωργίου - Βασ. Όλγας και ανακατασκευής της οδού Όθωνος, το 2000. Τελευταίες εργασίες ανακαίνισης έλαβαν χώρα το 2010. Η πλατεία κοσμείται από το 1957 με το «σιντριβάνι με το πέτρινο λουλούδι», βασισμένο σε σχέδια του

τρικαλινού ζωγράφου και γλύπτη Μενέλαου Καταφυγιώτη, καθώς επίσης και με το άγαλμα του Κλαύδιου Μαρκίνα και το μνημείο των θυσιασθέντων πέντε νεαρών Επονιτών το 1944 (απόφαση δημοτικού συμβουλίου 124/1986). Σημειώνεται ότι η πλατεία διατηρεί έντονο κοσμικό χαρακτήρα και αποκαλείται συχνά με το προσωνύμιο «Κολωνάκι» (Κατσαρός, 2014).

Εικόνα 6: Η πλατεία Ρήγα Φεραίου. Πηγή: Προσωπικό αρχείο, διαδίκτυο.

Πλατεία Εθνική Αντίστασης: Στο πρώτο ρυμοτομικό σχέδιο του έτους 1885 αναφέρεται ως "κήπος Ασκληπιού", ενώ κατόπιν ονομάστηκε διαδοχικά πλατεία Μπαντίδου και πλατεία Κιτριλάκη. Έλαβε την τελευταία ονομασία με την 110/1982 απόφαση δημοτικού συμβουλίου. Αποτελεί τμήμα του ενιαίου κεντρικού πυρήνα κοινόχρηστων χώρων της πόλης.

Εικόνα 7: Η πλατεία Εθνικής Αντίστασης. Πηγή: Προσωπικό αρχείο.

Εικόνα 8: Η πλατεία Αγίου Στεφάνου (αριστερά) και η πλατεία Βουβής (κέντρο και δεξιά). Πηγή: Προσωπικό αρχείο.

Πλατεία Αγίου Στεφάνου: Ονομάζεται έτσι από το 1907 μέχρι σήμερα και είναι ο αύλειος χώρος του ιερού ναού του Αγίου Στεφάνου, πριν ακόμα συρρικνωθεί με τη διάνοιξη της τότε οδού Βασιλέως Κωνσταντίνου (σημερινής Στρατηγού Σαράφη).

Πλατεία Βουβής: Έλαβε την ονομασία της το 1964 και βρίσκεται απέναντι από την πλατεία του Αγίου Στεφάνου. Έχει τριγωνικό σχήμα και καταλαμβάνει έκταση εμβαδού επιφανείας 3000 τ.μ. Στο χώρο της λειτουργεί οργανωμένη παιδική χαρά

4.3.3. Μνημεία

Τα πλέον αξιόλογα μνημεία της πόλης είναι ενταγμένα οργανικά στον προτεινόμενο σχεδιασμό και περιγράφονται αναλυτικότερα ως εξής:

Μύλος Ματσόπουλον: Είναι αλευρόμυλος που κατασκευάστηκε το έτος 1984 από τους αδελφούς Αγαθοκλή (επιχειρηματίες της εποχής με προϋπάρχουσα επιχειρηματική δράση στον Ελλαδικό χώρο). Βρίσκεται δίπλα στον Αγιαμονιώτη ποταμό, στη συνοικία της Αγίας Μονής, στο νοτιοδυτικό άκρο των Τρικάλων. Απέχει ένα χιλιόμετρο από το κέντρο της πόλης και μαζί με τον περιβάλλοντα χώρο καταλαμβάνει έκταση περίπου 80 στρεμμάτων. Ξεκίνησε επίσημα τη λειτουργία του το 1890 και συνδύασε την υδροκίνηση με διάφορες μορφές ενέργειας (ατμοκίνηση - πετρελαιοκίνηση - ηλεκτροκίνηση) κατά τη διάρκεια των 94 ετών ενεργούς παραγωγικής διαδικασίας. Το 1977, το συγκρότημα του μύλου με τον περιβάλλοντα χώρο κληροδοτείται στο δήμο Τρικκαίων. Ο αλευρόμυλος αποτέλεσε διαχρονικά σημαντικό παράγοντα οικονομικής ανάπτυξης της πόλης, αλλά και κέντρο κοινωνικών επαφών. Μορφολογικά και λειτουργικά, η εγκατάσταση αποτελεί αντιπροσωπευτικό δείγμα κυλινδρόμυλου του 19^{ου} αιώνα και συγκαταλέγεται στα σημαντικότερα βιομηχανικά μνημεία πολιτισμού της χώρας. Ο εξοπλισμός του περιγράφει την τεχνολογική εξέλιξη των αλευρόμυλων και διασώζεται σχεδόν ακέραιος.

Εικόνα 9: Το κεντρικό κτίριο του Μύλου (αριστερά) και η είσοδος του συγκροτήματος (δεξιά).
Πηγή: Διαδίκτυο.

Το 1995, ο Μύλος χαρακτηρίζεται από το Υπουργείο Πολιτισμού ως ιστορικό διατηρητέο μνημείο (ΥΑ ΥΠΠΟ ΔΙΛΑΠ/Γ/1083/11.4.1995, ΕΣΥΕ 44200201, ΦΕΚ 497/Β/6-6-1995⁴). Με την έναρξη των εργασιών ανάπλασης, εντάχθηκε στο δίκτυο Ευρωπαϊκής Πρωτοβουλίας για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς (Δίκτυο ΡΑСТ υπό την αιγίδα του Συμβουλίου της Ευρώπης). Σήμερα έχει αποκατασταθεί και λειτουργεί ως επίκεντρο υψηλού πολιτισμού.

Σιδηροδρομικός Σταθμός (και οι αποθήκες του): πρόκειται για χαρακτηρισμένο μνημείο του 1886, κατασκευασμένο από τη γαλλική εταιρία σιδηροδρόμων και ανακαινισμένο πρόσφατα, στο οποίο εκτίθεται και το αναπαλαιωμένο τρενάκι «Καρβουνιάρης», με πρόσθετους χώρους αποθηκών, στους οποίους αυτή τη στιγμή στεγάζεται το κοινωνικό παντοπωλείο του δήμου, ενώ υπάρχει η σκέψη αξιοποίησής τους για τη φιλοξενία πινακοθήκης και εκθέσεων.

Εικόνα 10: Το κτίριο του σιδηροδρομικού σταθμού (αριστερά) και οι αποθήκες (δεξιά).

Πηγή: Διαδίκτυο.

Παλιές εγκαταστάσεις του πρώην Κέντρου Οχημάτων Μηχανημάτων Δημοσίων Έργων (ΚΟΜΔΕ): είναι κτιριακές εγκαταστάσεις του 1936 που διασώζονται ακέραιες μέχρι σήμερα και χρησιμοποιούνται ως αποθηκευτικός χώρος. Απέτελεσαν το κεντρικό εργοτάξιο της εταιρείας Henry Boot and Sons Limited, η οποία ανέλαβε - την περίοδο πριν από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο - τα έργα αποξήρανσης της Θεσσαλίας. Το συγκρότημα του ΚΟΜΔΕ βρίσκεται στην περιοχή Σαράγια, στο νοτιοδυτικό τμήμα της πόλης, σε ένα ενιαίο οικόπεδο το οποίο καταλαμβάνει χώρο εμβαδού 156.000 τ.μ. και περιλαμβάνει συνολικά 11 κτίρια. Το μηχανουργείο του συγκροτήματος εκτιμάται ότι είναι ένα από τα μεγαλύτερα γνωστά μηχανουργεία της χώρας και ένα από τα ελάχιστα

⁴«Χαρακτηρίζουμε ως ιστορικό διατηρητέο μνημείο το κτιριακό συγκρότημα «Μύλος Μαρσόπουλου» με τα βοηθητικά κτίσματα, το μαντρότοιχο και με τον περιβάλλοντα χώρο του στα όρια της ιδιοκτησίας, γιατί αποτελεί αξιόλογο δείγμα βιομηχανικής αρχιτεκτονικής όπως αυτή διαμορφώθηκε τον περασμένο αιώνα στον Ελλαδικό χώρο, απαραίτητο για τη μελέτη της Ιστορίας της Αρχιτεκτονικής».

σωζόμενα τέτοιας κλίμακας. Πρόσφατα (2013) έχει γίνει προσπάθεια ένταξης των εγκαταστάσεων σε αναπτυξιακό πρόγραμμα για την προστασία, ανάδειξη και συμμετοχή τους στο πολιτιστικό και τουριστικό γίγνεσθαι της πόλης, χωρίς όμως αυτή να καταστεί εφικτή.

Εικόνα 11: Οι παλιές εγκαταστάσεις του (πρώην) ΚΟΔΜΕ. Πηγή: Διαδίκτυο.

Εικόνα 12: Το Κουρσούμ Τζαμί. Πηγή: Προσωπικό αρχείο, διαδίκτυο.

Κουρσούμ Τζαμί: Το οθωμανικό τέμενος του Οσμάν Σάχ (οθωμανός διοικητής του Σαντζακίου της Θεσσαλίας) ή Κουρσούμ τζαμί ή Μολυβένιο τζαμί, βρίσκεται στην οδό Καρδίτσης, στη νότια είσοδο της πόλης, κοντά στις όχθες του Ληθαίου, νότια των φυλακών και του ναού του Αγίου Κωνσταντίνου. Το τέμενος είναι το μόνο σωζόμενο από τα πολλά οθωμανικά τζαμιά που υπήρχαν κάποτε στην πόλη, αλλά και το μοναδικό εν Ελλάδι σωζόμενο τέμενος που έχτισε ο ονομαστός αρχιτέκτονας του 16ου αιώνα Σινάν (Koca mimar Sinan). Έχει κηρυχτεί ιστορικό διατηρητέο μνημείο (Βασιλικό Διάταγμα 30-5-1936, ΦΕΚ 245/Α/8-6-1936) και ανήκει κατά κυριότητα στο υπουργείο πολιτισμού και κατά χρήση στο Δήμο Τρικκαίων. Η ακριβής χρονολογία ανέγερσης του τζαμιού είναι άγνωστη, αφού δεν διασώθηκε κάποια ιδρυτική επιγραφή, πιθανολογείται ωστόσο ότι χτίστηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1550. Στην αρχική του μορφή, περιβαλλόταν από άλλα έργα του ίδιου αρχιτέκτονα (πτωχοκομείο, σχολείο, μεντρεσές,

χάνι κλπ), από τα οποία σήμερα σώζεται (εκτός από το τέμενος) μόνο ο τουρμπές (μαυσωλείο) στο οποίο ετάφη ο Οσμάν Σάχ. Σήμερα το μνημείο έχει αποκατασταθεί και στο εσωτερικό του μαυσωλείου φυλάσσονται αρχαιολογικά ευρήματα της περιοχής (Μουτσόπουλος, 1987).

Δίδυμο οθωμανικό λουτρό: Βρίσκεται κοντά στο κουρσούμ τζαμί (εκατέρωθεν του ναού του Αγίου Κωνσταντίνου) και χρονολογείται επίσης από το 16^ο αιώνα, ως μέρος συγκροτήματος κτιρίων που ίδρυσε ο Οσμάν Σαχ, σύμφωνα με έντυπο της εφορείας αρχαιοτήτων Τρικάλων. Η χωρική και χρονική αυτή εγγύτητα με το οθωμανικό τέμενος, αλλά και τα αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά του (οι μνημειώδεις εισοδοί, ο τονισμός και η υπεροχή των ψυχρών χώρων και η συμμετρική του διάταξη) καθιστούν πιθανό να σχεδιάστηκε και αυτό το μνημείο από τον Σινάν. Αποκαλύφθηκε μόλις το 2011, σε ισόγειο τμήμα του κεντρικού κτιρίου των φυλακών (κατά τη διάρκεια των διαδικασιών αποκατάστασης και επανάχρησης του χώρου ως μουσείο Τσιτσάνη) και ταυτίστηκε με το δίδυμο οθωμανικό λουτρό που αποτυπώνεται σε παλαιό τοπογραφικό διάγραμμα της πόλης. Η αρχική θολωτή στέγαση των λουτρών καταστράφηκε σε άγνωστη χρονική στιγμή, πιθανότατα κατά τη μετατροπή του κτιρίου σε φυλακή. Αξιοσημείωτη είναι η ύπαρξη δύο κύριων ανεξάρτητων εισόδων, καθώς το λουτρό ήταν ταυτόχρονα διαθέσιμο σε άντρες και γυναίκες. (Ματζανά κ.α., 2012)

Εικόνα 13: Το δίδυμο οθωμανικό λουτρό. Πηγή: Διαδίκτυο.

Εικόνα 14: Το παλιό κτίριο των φυλακών (σημερινό Μουσείο «Τσιτσάνη»). Πηγή: Διαδίκτυο.

Παλιό κτίριο των φυλακών – Μουσείο «Γαϊτσάνη»: Κτίστηκε το 1895 και είναι από τα πρώτα έργα που χρηματοδοτήθηκαν από το ελληνικό κράτος στη Θεσσαλία, μετά την απελευθέρωσή της από του Οθωμανούς. Η ανέγερσή του έγινε πάνω στο οθωμανικό λουτρό που περιγράφηκε προηγούμενα. Το κτίριο στέγαζε τις φυλακές Τρικάλων μέχρι το 2006 και - αν και ανήκει αναμφίβολα στα μνημεία νεώτερης πολιτιστικής κληρονομιάς - η εισήγηση του υπουργείου πολιτισμού για την κήρυξη του υπήρξε αρνητική.

Ναός του Αγίου Στεφάνου: Πρόκειται για κτίσμα του 1882 στη θέση σημαντικού βυζαντινού ναού του 14^{ου} αιώνα, ο οποίος ήταν κτισμένος από τον Συμεών Ούρεση Παλαιολόγο και αποτελούσε έδρα του Μητροπολίτη Λαρίσης κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας.

Εικόνα 15: Ο Ναός του Αγίου Στεφάνου. Πηγή: Προσωπικό αρχείο, διαδίκτυο.

Βυζαντινό Κάστρο: Το φρούριο ανεγέρθηκε από τον Ιουστινιανό τον 6^ο αιώνα, στη θέση της αρχαίας ακρόπολης της Τρίκκης, στην κορυφή χαμηλού λόφου έκτασης περίπου 40 στρεμμάτων, στο Βορειοδυτικό τμήμα της πόλης. Το κάστρο έχει τυπική μορφή βυζαντινής οχύρωσης και καταλαμβάνει έκταση δέκα περίπου στρεμμάτων. Εσωτερικά, διαιρείται κλιμακωτά με εγκάρσια τείχη, σε τρία τμήματα: α) στο πρώτο (κάτω) επίπεδο που βρίσκεται στο χαμηλότερο τμήμα της νότιας κλιτύς του λόφου, β) στο δεύτερο (μεσαίο) που είναι και το μεγαλύτερο σε έκταση και γ) στο μικρό εσωτερικό φρούριο (ic kale) ή τρίτο επίπεδο, που βρίσκεται στην κορυφή του λόφου (Βορειοανατολική γωνία). Η πύλη εισόδου του βρίσκεται στη Δυτική πλευρά του πρώτου επιπέδου, ενώ το 1960 ανοίχθηκε νέα είσοδος στην ανατολική πλευρά του κάστρου, με στόχο να διευκολυνθεί η πρόσβαση από την πλευρά της σύγχρονης πόλης (Ματζανά, 2012).

Στο πρώτο επίπεδο, κατασκευάστηκε το 1970 και λειτουργούσε μέχρι το 2012, τουριστικό περίπτερο – αναψυκτήριο, το οποίο ξαναδόθηκε σε χρήση το 2016. Στο εσωτερικό του δεύτερου επιπέδου που καταλαμβάνει το μεσαίο τμήμα της έκτασης,

κοντά στην ανατολική πλευρά, κτίστηκε στα μέσα του 17^{ου} αιώνα μεγάλο πυργοειδές ρολόι που γκρεμίστηκε, και στην ίδια θέση κατασκευάστηκε το έτος 1936 το υφιστάμενο. Στον ίδιο χώρο κατασκευάστηκε (ΥΠΠΟ/ΑΡΧ/Β1/Φ32/23256/568/13-12-88 Υ.Α.) υπαίθριο θέατρο από μεταλλικό σκελετό, όπου κατά τη θερινή περίοδο διεξάγονται παραστάσεις και συναυλίες. Επιπλέον, έχουν γίνει εσωτερικές διαμορφώσεις με διαδρομές επισκεπτών και στάσεις ανάπαυσης, λόγω της προσέλκυσης αρκετών επισκεπτών. Στο τρίτο επίπεδο, που έχει περίοπτη θέση και οπτική επαφή με όλη τη γύρω περιοχή, δεν έχουν γίνει επεμβάσεις.

Εικόνα 16: Απόψεις του κάστρου. Πηγή: Προσωπικό αρχείο, διαδίκτυο.

Σύμφωνα με την παράδοση, μέσα στον περίβολο του φρουρίου υπήρχαν βυζαντινές εκκλησίες, όπως του Αρχαγγέλου Μιχαήλ και της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος του 13^{ου} αιώνα. Το φρούριο της πόλης έχει χαρακτηριστεί ως ιστορικό διατηρητέο μνημείο (Υ.Α. 1653/43009/12-9-1978, ΦΕΚ 804/Β/21-9-1978) και σε γενικές γραμμές διατηρείται σε καλή κατάσταση, ιδίως στις περιοχές του πρώτου και δεύτερου επιπέδου.

4.3.4. Αρχαιολογικοί χώροι

Τα λείψανα της αρχαίας Τρίκκης είναι χαρακτηρισμένα ως αρχαιολογικός χώρος (Υ.Α. 12524/9-12-1964, ΦΕΚ 38/Β/19-1-1965), ο οποίος βρίσκεται επί της οδού Σαράφη, στα ανατολικά του ναού του Αγίου Νικολάου και προέκυψε έπειτα από απαλλοτριώσεις ιδιωτικών οικοπέδων. Οι αρχαιολογικές ανασκαφές στην περιοχή ξεκίνησαν από τα τέλη του 19ου αιώνα (με αφορμή την ανασκαφή του Ασκληπιείου της Επιδαύρου) και είχαν διάρκεια 90 ετών (1902-1992). Τα ευρήματα έχουν αποκαλυφθεί εν μέρει, καθώς

τιμήματα τους παραμένουν κάτω από τη σύγχρονη πόλη, (δρόμοι, ιδιωτικές οικοδομές) που περιβάλλει τον αρχαιολογικό χώρο.

Η αρχαιολογική σκαπάνη είχε "σωστικό χαρακτήρα" και αποκάλυψε συνολικά τέσσερα κτίρια. Το ένα είναι ένας μικρός βυζαντινός ναός που χρονολογείται μεταξύ 12ου και 13ου αιώνα, ενώ τα άλλα τρία οικοδομήματα (ένα στωικό κτίριο, ένα με ψηφιδωτά δάπεδα και ένα λουτρό) ανήκουν στην πόλη των ύστερων ελληνιστικών και πρώιμων ρωμαϊκών χρόνων. Σε αυτά τα τρία κτίρια αναγνωρίστηκε ένας "δημόσιος προορισμός" και αποδόθηκαν στο ευρύτερο συγκρότημα του («αρχαιότατου και επιφανέστατου» κατά τον Στράβωνα) *Ασκληπιείου* των Τρικάλων (Τζιαφάλιας, 1998).

Η ΛΔ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων (2017) παρέχει μια αναλυτική περιγραφή των κτιρίων του αρχαιολογικού χώρου, η οποία αξίζει να παρατεθεί αυτούσια: «*Το υστεροελληνιστικό στωικό κτήριο βρίσκεται στο κεντρικό τμήμα του χώρου και έχουν αποκαλυφτεί τμήματα της νότιας και της δυτικής πλευράς του, καθώς και τμήμα της υπαίθριας με χαλικοστρωτο δάπεδο, κεντρικής αυλής του, που περιβαλλόταν από στοές τουλάχιστον στις δύο πλευρές της που έχουν έρθει στο φως. Το κτήριο κατασκευάστηκε στο πρώτο μισό του 1ου αι. π.Χ. και σταμάτησε να χρησιμοποιείται στο τέλος του 3ου αι. μ.Χ., όταν στο νότιο τμήμα της αυλής του κατασκευάστηκε ρωμαϊκό λουτρό. Όσον αφορά τη χρήση του, πιθανόν να πρόκειται, σύμφωνα με τον ανασκαφέα, για το γυμνάσιο της αρχαίας Τρίκκης.*

Τμήμα του μεγάλου κτηρίου με τα ψηφιδωτά δάπεδα, του ονομαζόμενου «κτηρίου Α», αποκαλύφθηκε στα βορειοδυτικά του υστεροελληνιστικού στωικού κτηρίου. Έχουν διακριθεί σε αυτό δύο οικοδομικές φάσεις από τις οποίες η αρχαιότερη ανάγεται στο πρώτο μισό του 1ου αι. π.Χ. και η δεύτερη στο δεύτερο τέταρτο του 3ου αι. μ.Χ. Από την τελευταία φάση του κτηρίου προέρχονται το λεγόμενο «ψηφιδωτό του Λυκούργου», όπου εικονίζεται ο μυθικός βασιλιάς Λυκούργος που κατεϊλημμένος από μανία και κρατώντας διπλό πέλεκυ, ετοιμάζεται να επιτεθεί στην τροφό του θεού Διονύσου, νύμφη Αμβροσία, καθώς και ένα ακόμη ψηφιδωτό με παράσταση επίσης από το Διονυσιακό κύκλο (ένας όρθιος νεαρός σάτυρος και ένας γέρος πάνω σε ημίονο).

*Από το συγκρότημα του ρωμαϊκού λουτρού που κατασκευάστηκε στο τέλος του 3ου αι. μ.Χ., πάνω στο νότιο τμήμα του αιθρίου του υστεροελληνιστικού στωικού κτηρίου, και επισκευάστηκε στο τέλος του 4ου αι. μ.Χ. έχουν αποκαλυφτεί τμήματα των υποκαυστών, το *praefurnium* και μια τετράγωνη πισίνα με κτιστά τοιχώματα. Εκτός από τα ορατά σήμερα τμήματα του λουτρού, είχαν αποκαλυφτεί κατά τη διάρκεια της εκσκαφής*

θεμελίων για την ανέγερση μιας παρακείμενης οικοδομής, και τέσσερις αίθουσες χλιαρού νερού και αναπαυτήριο. Στο νοτιοδυτικό τέλος τμήμα του αρχαιολογικού χώρου έχει έρθει στο φως και ένας μικρός βυζαντινός ναός που χρονολογείται ανάμεσα στο 12ο και 13ο αιώνα μ.Χ.»

Εικόνα 17: Το Ασκληπιείο. Πηγή: Προσωπικό αρχείο, διαδίκτυο.

4.3.5. Παλιά πόλη

Στην πόλη των Τρικάλων υπάρχει χαρακτηρισμένος παραδοσιακός οικισμός, ο οποίος είναι αναπτυγμένος περιμετρικά του λόφου του Κάστρου και αποτελείται από 2 συνοικίες: τα Κουτσομήλια και το Βαρούσι (που αποτελεί και το μεγαλύτερο τμήμα του). Το Βαρούσι ιστορικά αποτέλεσε «την εύπορη, χριστιανική και αυτοδιοικούμενη συνοικία της πόλης που εκτεινόταν κατά μήκος της ανατολικής πλευράς του Φρουρίου» (Ματζανά, 2012). Σημειώνεται ότι η περιοχή γύρω από το κάστρο και η συνοικία Βαρούσι θα μπορούσε να νοηθεί και ως το "ιστορικό κέντρο" της πόλης, μαζί με την περιοχή του παλαιού εμπορικού κέντρου που αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι και συνέχεια της ήδη χαρακτηρισμένης ως "παραδοσιακός οικισμός" συνοικίας. Στο Βαρούσι διασώζεται ένα σημαντικό κομμάτι της κτισμένης πολιτιστικής κληρονομιάς της πόλης, απλές κατοικίες, αρχοντικά και πλήθος εκκλησιών⁵ που λειτουργούν ως σημείο αναφοράς στην κοινωνική οργάνωση του σύγχρονου αστικού χώρου (παρά το γεγονός ότι στις μέρες μας, ο ρόλος τους είναι περιορισμένος σε σχέση με παλαιότερες εποχές).

⁵ Οι σωζόμενοι σήμερα ναοί είναι α) των Αγίων Αναργύρων (τοιχογραφίες του 1575), β) του Αγίου Δημητρίου (πριν το 1588), γ) του Αγίου Ιωάννου του Ελεήμονος και του Αγίου Παντελεήμονος (τέλη 16ου - αρχές 17ου αι.), δ) του Αγίου Ιωάννου του Προδρόμου (1674), ε) της Αγίας Μαρίας (1766), στ) της Αγίας Παρασκευής (1843), ζ) της Παναγίας Φανερωμένης ή του Γενεσίου της Θεοτόκου (1849-1853), η) της Αγίας Επισκέψεως (1863-1877), θ) του Αγίου Στεφάνου κτίσμα του 1882, ι) του Αγίου Νικολάου (1948) που αποτελεί και τον μητροπολιτικό ναό των Τρικάλων από το 1967. (http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj_id=2005, 18/05/2017)

Εικόνα 18: Απόψεις της παλιάς πόλης. Πηγή: Προσωπικό αρχείο, διαδίκτυο.

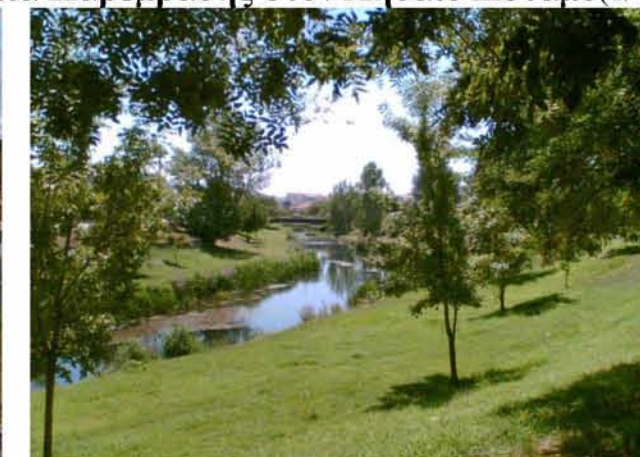

4.4. Φωτογραφική τεκμηρίωση των επιλεγμένων σημείων

Επιλεγμένα Σημεία Παρέμβασης στον Ληθαίο Ποταμό(1/4)

1 Από την περιοχή Σεισμόπληκτα μέχρι την Γέφυρα «Τρικκαίογλου».

Υπάρχουσα αθλητική δραστηριότητα, παραποτάμια σύνδεση των συνοικισμών Σεισμόπληκτα και Κουτσομήλια με το κέντρο της πόλης.

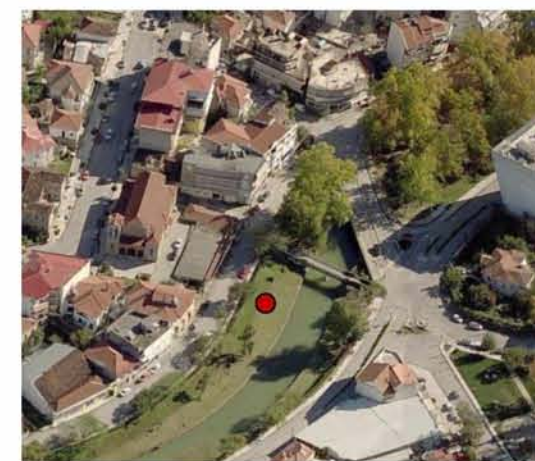
2 Γέφυρα «Τρικκαίογλου»

Παλιό αντλιοστάσιο, σύνδεση με το υφιστάμενο μονοπάτι του φρουρίου, ανάβαση προς τον λόφο του προφήτη Ηλία.

3 Ναός Αγίου Στεφάνου

Πεζογέφυρα «Βουβής», οδογέφυρα «Αγ. Στεφάνου», σύνδεση με παλιά πόλη και φρούριο, ενδιάμεσα από 2 πλατείες: πλατεία Βουβής και πλατεία Αγ. Στεφάνου

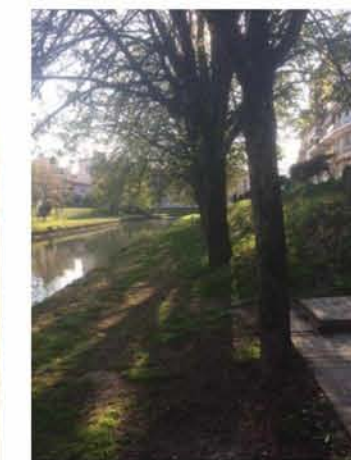
Πίνακας 3: επιλεγμένων σημείων παρέμβασης στον Ληθαίο ποταμό.

Πηγή φωτογραφιών: προσωπικό αρχείο, διαδίκτυο.

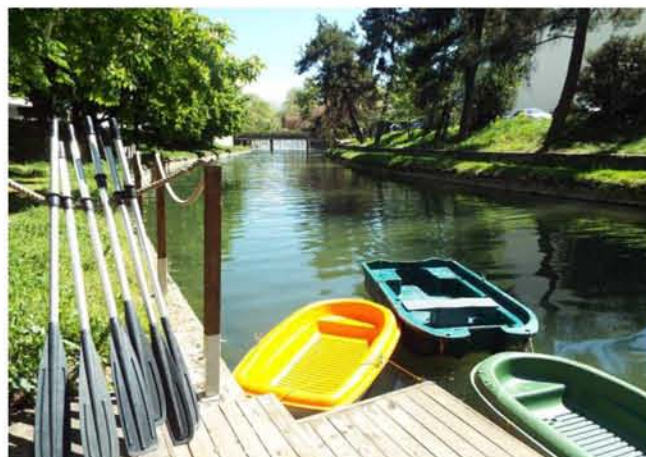
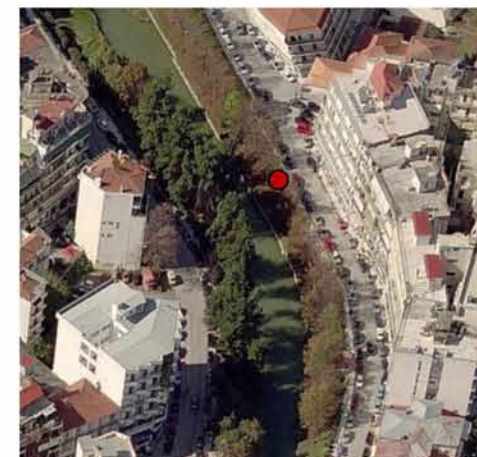
Επιλεγμένα Σημεία Παρέμβασης στον Ληθαίο Ποταμό(2/4)

4 Γέφυρα «Παπιά»

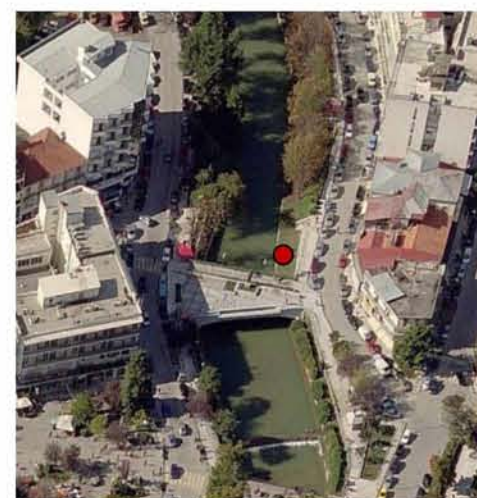
Διαμορφωμένη
κάθοδος, σύνδεση με
Ασκληπιείο, πλατεία
«παλαιού
δεσποτικού», μουσείο
«Τσιτσάνη»,
κουρσούμ τζαμί.

5 Μεταξύ γέφυρας
«Παπιά» και γέφυρας
«Ασκληπιού»

Διαμορφωμένος
χώρος για κανο,
κλιμακοστάσιο,
καθιστικά, σύνδεση
με Ασκληπιείο.

6 Γεφυροπλατεία
«Ασκληπιού»

Πεζογέφυρα
«Αχιλλειον», Χώρος
θέας, ανάπαυσης
αθλοπαιδιών
(σκεϊτμπορντ) και
συνάθροισης νέων.

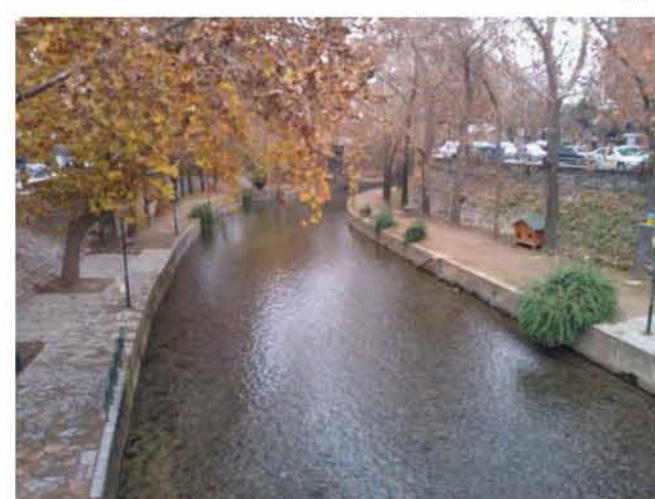
Πίνακας 3: επιλεγμένων σημείων παρέμβασης στον Ληθαίο ποταμό.

Πηγή φωτογραφιών: προσωπικό αρχείο, διαδίκτυο.

Επιλεγμένα Σημεία Παρέμβασης στον Ληθαίο Ποταμό(3/4)

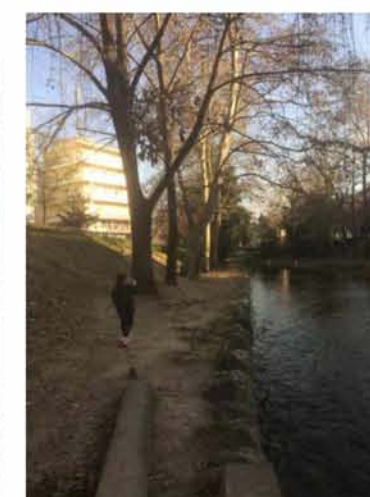
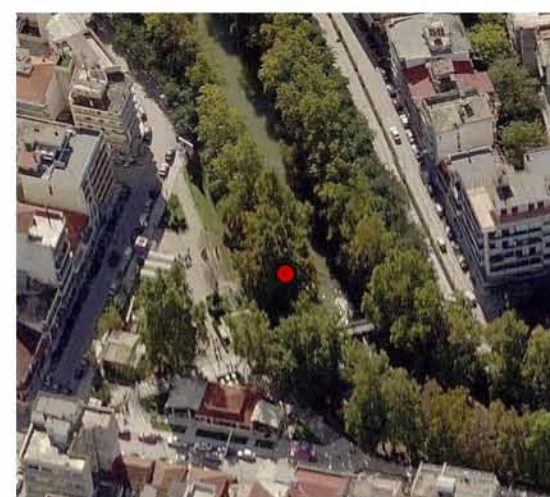
7 Κεντρική γέφυρα

Σύνδεση α) με τις κεντρικές λειτουργίες της πόλης, β) παλαιού και νέου εμπορικού, γ) με πάρκο «Ματσόπουλου» και σιδηροδρομικό σταθμό μέσω της οδού Ασκληπιού, καθιστικά, πλακόστρωση, κλιμακοστάσιο.

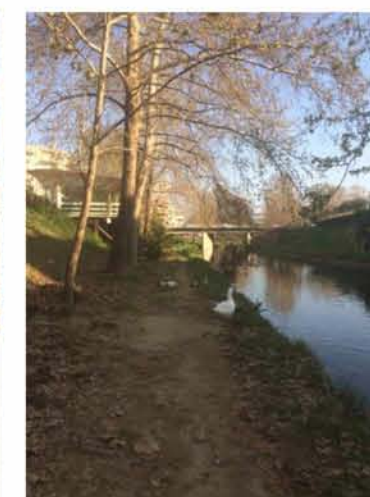
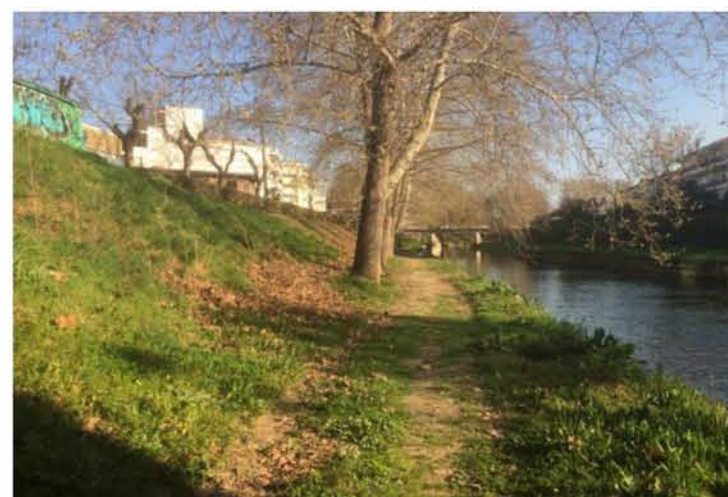
8 Πεζογέφυρα «Μαρούγγαινας»

Πλατεία «Εθνικής Αντίστασης», διαμορφωμένη κάθοδος, καθιστικά.

9 Μεταξύ γέφυρας «παλαιού Κτελ» και γέφυρας «Γκίκα»

Ελεύθερος χώρος.

Πίνακας 3: επιλεγμένων σημείων παρέμβασης στον Ληθαίο ποταμό.

Πηγή φωτογραφιών: προσωπικό αρχείο, διαδίκτυο.

Επιλεγμένα Σημεία Παρέμβασης στον Ληθαίο Ποταμό(4/4)

10 Μουσείο «Τσιτσάνη»
 Διαμορφωμένη κάθοδος, πεζογέφυρα «Αγίου Κωνσταντίνου» διαμορφωμένος χώρος με εξέδρα, σημείο θέας, οθωμανικό χαμάμ, κουρσούμ τζαμί, παράπλευρος ελεύθερος δημόσιος χώρος.

11 **12** Ισομοιρασμένες αποστάσεις μεταξύ πεζογέφυρας «Αγ. Κωνσταντίνου», οδογέφυρας «Αρριανού» και οδογέφυρας «Καρδίτσης»

Αδιαμόρφωτοι χώροι

13 **14** Ισομοιρασμένες αποστάσεις μεταξύ οδογέφυρας «Καρδίτσης» και σημείο συνάντησης Ληθαίου ποταμού με Αγιαμονιώτη

Αδιαμόρφωτοι χώροι

Πίνακας 3: επιλεγμένων σημείων παρέμβασης στον Ληθαίο ποταμό.

Πηγή φωτογραφιών: προσωπικό αρχείο, διαδίκτυο.

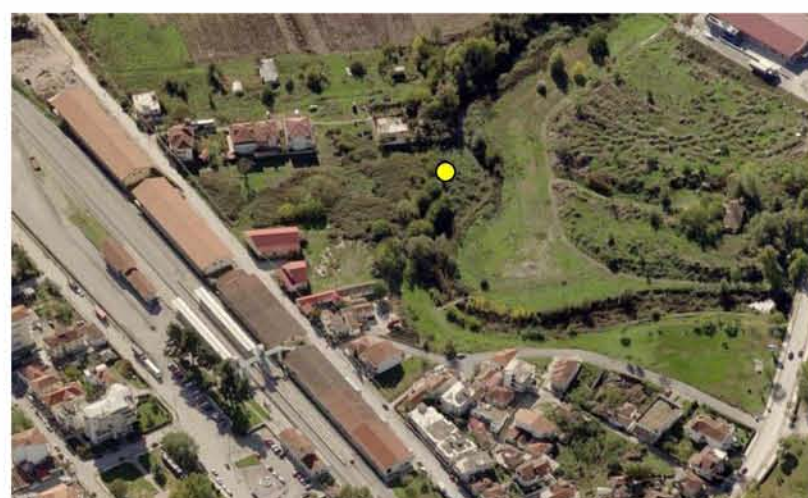
Επιλεγμένα Σημεία Παρέμβασης στον Αγιαμονιώτη Ποταμό

1 Πάρκο
«Ματσόπουλου»

Μνημείο, σημείο
θέας, χώρος
πολιτιστικών
εκδηλώσεων.

2 Ισομοιρασμένες
3 αποστάσεις σε
4 κομβικά σημεία
5 όπως: σύνδεσης με
αποθήκες
σιδηροδρομικού
σταθμού και
ΚΟΜΔΕ,
παραπλεύρως του
γηπέδου
«Φλαμουλίου»,
παλιό μηχανοστάσιο.

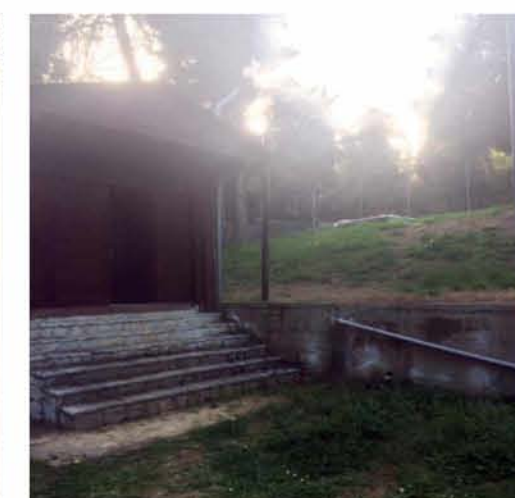
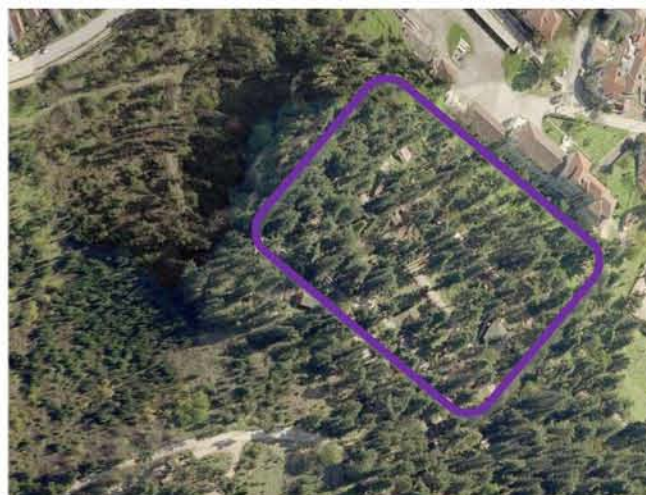

Πίνακας 4: επιλεγμένων σημείων παρέμβασης στον Αγιαμονιώτη ποταμό.

Πηγή φωτογραφιών: προσωπικό αρχείο, διαδίκτυο.

Επιλεγμένα Σημεία Παρέμβασης στο Άλσος Προφήτη Ηλία(1/2)

1 Υπάρχουσες εγκαταστάσεις ζωολογικού κήπου

2 Κέντρο περιβαλλοντικής εκπαίδευσης

Πίνακας 5: επιλεγμένων σημείων παρέμβασης στον λόφο του προφήτη Ηλία.

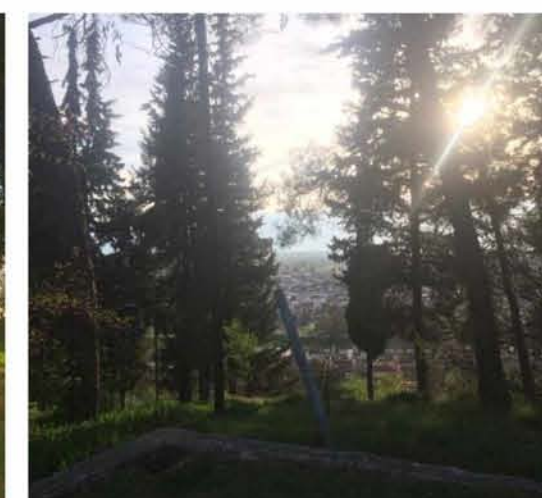
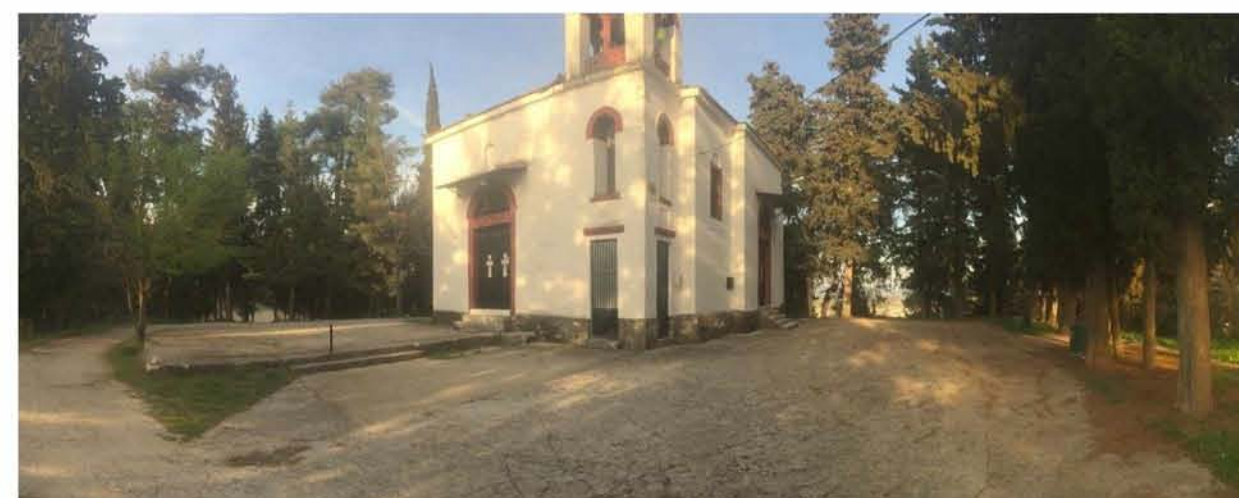
Πηγή φωτογραφιών: προσωπικό αρχείο, διαδίκτυο.

Επιλεγμένα Σημεία Παρέμβασης στο Άλσος Προφήτη Ηλία(2/2)

- 3 Παιδική χαρά
- 4 Ναός Προφήτη Ηλία

Υφιστάμενα
καθιστικά, βρύση,
περιπατητικά
μονοπάτια, σημεία
θέας.

- 5 Σημείο Θέας

Πίνακας 5: επιλεγμένων σημείων παρέμβασης στον λόφο του προφήτη Ηλία.

Πηγή φωτογραφιών: προσωπικό αρχείο, διαδίκτυο.

Χάρτης (5) απεικόνισης επιλεγμένων σημείων.

Πηγή: Bing maps, ίδια επεξεργασία.

5.0. ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗ ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ ΤΩΝ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΩΝ

5.1. Η πολιτισμική αναβάθμιση και η οικονομική ανάπτυξη συσχετισμένη με την ενίσχυση και προώθηση της ταυτότητας του τόπου

Η ανάπτυξη, ως εργαλείο παραγωγής της εμπορικής ταυτότητας ενός τόπου, εντάσσεται στο ευρύτερο πλαίσιο του χωροταξικού και πολεοδομικού σχεδιασμού, ο οποίος ιστορικά και μεθοδολογικά συνδέεται με την κοινωνικοοικονομική πολιτική, αποτελώντας αναπόσπαστο μέρος μιας σφαιρικής αναπτυξιακής στρατηγικής. Σε αναλογία με όσα έχουν ειπωθεί στο δεύτερο κεφάλαιο για την εμπορική προώθηση και την απόδοση χωρικής ταυτότητας σε ένα τόπο, και δεδομένης της χωροταξικής - πολεοδομικής υπόστασης των προτεινόμενων παρεμβάσεων, γίνεται αντιληπτή η αναγκαιότητα μιας διεπιστημονικής και πολιτικής προσέγγισης, η οποία θα λαμβάνει υπόψη την αειφορία και τη βιωσιμότητα, αποδίδοντας ταυτόχρονα κεντρικό ρόλο στην ενεργή συμμετοχή των κατοίκων που ανακύπτει ως βασική προϋπόθεση για την επιτυχή έκβαση των προτάσεων.

Ο προτεινόμενος σχεδιασμός επηρεάζει όλη την πόλη εκτατικώς, έχει βασική επιδίωξη την ολοκληρωτική αναδιαμόρφωσή της, καθώς επίσης και την αλλαγή τόσο του τρόπου μετακίνησης των πολιτών, όσο και της αντίληψης των πολιτών για τους τρόπους μετακίνησης. Εξειδικεύοντας περαιτέρω, η παρέμβαση επιχειρεί (α) να αξιοποιήσει τα χωρικά χαρακτηριστικά της πόλης των Τρικάλων, συνδέοντας τους δύο μεγαλύτερους σε έκταση χώρους πρασίνου της πόλης (πάρκο Ματσόπουλου και Προφήτης Ηλίας) μέσω της γραμμής ροών των ποταμών (Ληθαίος, Αγιαμονιώτης), ώστε η συνέχεια των χώρων αυτών (β) να λειτουργήσει ως άξονας σύνδεσης των βασικών πολιτιστικών μνημείων του τόπου (Ασκληπιείο, Κάστρο κλπ). Ο άξονας αυτός, ως υποδοχέας μιας προτεινόμενης πεζής και ποδηλατικής διαδρομής, ευνοείται από ένα ακόμα ιδιαίτερο χωρικό χαρακτηριστικό, αυτό της επίπεδης πόλης. Η συγκεκριμένη διαδρομή περιλαμβάνει ακόμα τη δημιουργία βοτανικού κήπου, και την ένταξη κατά μήκος της, σημείων αφιερωμένων στις έξυπνες και καινοτόμες τεχνολογίες, έτσι ώστε τελικά να ενισχύεται η ταυτότητα της πόλης με βάση το πολυγωνικό σχήμα: "Πολιτισμός-Ποτάμι-Ασκληπιός- Έξυπνη Πόλη - Πόλη του Ποδηλάτου".

5.2. Οι βασικές παράμετροι της αναπτυξιακής προοπτικής της πρότασης

Η παρέμβαση φιλοδοξεί να βελτιώσει σημαντικά την εικόνα και την τοπιακή ποιότητα της πόλης, την καθημερινότητα των κατοίκων της και τις προσλαμβάνουσες αντιλήψεις των επισκεπτών της, λαμβάνοντας υπόψη μια πλειάδα βασικών παραμέτρων, οι οποίες σχετίζονται (α) με το φυσικό υπόβαθρο της πόλης, (β) με την πολιτισμική της ενίσχυση και (γ) με τις (συσχετισμένες και συμπλεκόμενες με τα (α) και (β)) δυνατότητες οικονομικής αναβάθμισης της πόλης. Οι παράμετροι αυτές αναλύονται διεξοδικότερα στις ακόλουθες υποενότητες.

5.2.1. Η βιοκλιματική αναβάθμιση της πόλης

Η δημιουργία μιας "πράσινης" διαδρομής συμβάλλει στην περιβαλλοντική αειφορία και βιωσιμότητα της πόλης των Τρικάλων με τη βελτίωση του μικροκλίματος και την προστασία των ειδών. Η δημιουργία της συγκεκριμένης διαδρομής ευνοείται από την εκτεταμένη παρουσία πράσινων θυλάκων που εντοπίζονται κυρίως, αλλά όχι αποκλειστικώς, στη βασική σπονδυλική στήλη που ορίζουν οι υδάτινες ροές των ποταμών Ληθαίου και Αγιαμονιώτη. Με την έννοια αυτή, η πόλη προσφέρεται για την οργάνωση της με βάση τους όρους και τις προτάσεις μιας τοπιακής πολεοδομικής ανάπτυξης που δίνει έμφαση στην περιβαλλοντική ποιότητά της. Η εξαιρετικά ισχυρή παρουσία του γραμμικού στοιχείου του ποταμού, εξυπηρετεί τον προσδιορισμό της πόλης σε σχέση με αυτό και δημιουργεί μια άμεση σύνδεση της παραποτάμιας ζώνης με τα άλλα πράσινα και οικολογικά προβαλλόμενα σημεία των Τρικάλων (φρούριο, λόφος προφήτη Ηλία και πάρκο Ματσόπουλου). Μια τέτοια προσέγγιση ανασυγκροτεί, ενισχύει και προβάλλει μια περιβαλλοντική ταυτότητα που καθορίζεται από τη συγκροτημένη αντίληψη ενός δικτύου και όχι από την αυθύπαρξη μεμονωμένων πράσινων περιοχών. Οργανώνοντας το αστικό πράσινο σε δίκτυα ενδυναμώνεται η έννοια του δημόσιου χώρου ενώ μειώνεται το κόστος συντήρησής του (Ιωάννου, 2014: 131)

Επιμερίζοντας τις προτάσεις βιοκλιματικής αναβάθμισης της πόλης σε σχέση με τη ζώνη του ποταμού και τη δημιουργία δικτύου αστικού πρασίνου, διερευνώνται οι όροι διαπλάτυνσης των παρόχθιων περιοχών, είτε αυξάνοντας πραγματικά το εύρος τους σε ορισμένα σημεία της διαδρομής, είτε ενισχύοντας σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό τη φύτευση, έτσι ώστε να εξασφαλιστεί η συνέχεια του φυλλώματος και του ριζικού συστήματος. Με αυτό τον τρόπο εντείνεται η παρουσία του πράσινου χώρου

εκατέρωθεν της υδάτινης περιοχής, καθορίζοντας την αισθητηριακή αντίληψη των πολιτών ως κεντρικό στοιχείο αναφοράς, ενώ ταυτόχρονα:

α) μεγιστοποιείται το όφελος του αστικού πρασίνου που ρυθμίζει τη θερμοκρασία του αστικού περιβάλλοντος (μειώνοντάς την το καλοκαίρι και αυξάνοντάς την το χειμώνα), παράγει οξυγόνο, φιλτράρει τον αέρα (σκόνη, ρύπους) και μειώνει το θόρυβο (κυκλοφοριακή και άλλης μορφής ηχορύπανση).

β) απελευθερώνεται το φυσικό έδαφος και αυξάνονται οι μαλακές υδατοπερατές επιφάνειες, γεγονός που επίσης συμβάλλει στο θερμοκρασιακό έλεγχο αλλά και στη μείωση της απορροής των όμβριων υδάτων.

5.2.2. Η αύξηση των χρηστικών δημόσιων χώρων της πόλης

Η προτεινόμενη διαδρομή εξασφαλίζει τη σύνδεση του ποταμού, ο οποίος αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα του αστικού ιστού και **διαμορφώνει την ταυτότητα του αστικού τοπίου**, με το δομημένο περιβάλλον, παρέχοντας δίοδο καθημερινής μετακίνησης και προσφέροντας νέους χρηστικούς δημόσιους χώρους στη ζωή των κατοίκων για καθημερινές αλλά και ιδιαίτερες χρήσεις (εορταστικές ή μη). Η παροχή νέων χώρων για δραστηριότητες στην πόλη, μπορούν να την καταστήσουν τόπο πολιτισμικής ζωτικότητας, να διευκολύνουν τον κάτοικο και τον επισκέπτη στη διαχείριση του ελεύθερου χρόνου του και να βελτιώσουν την ποιότητα ζωής του. Με αυτόν τον τρόπο, ανασυγκροτείται το δημόσιο πρόσωπο της πόλης, στη βάση της αντίληψης ότι για το δημόσιο χώρο (που αποτελεί την κεντρική περιοχή εκφοράς της δημόσιας ζωής) ζητούμενο δεν είναι η βελτίωση επιμέρους τμημάτων του, αλλά η δημιουργία πλέγματος πρόσβασης και η δικτυακή συσχέτιση των ελεύθερων χώρων με τα εμπορικά, ιστορικά και φυσικά τμήματα της πόλης. Η προσφερόμενη αίσθηση ενός αντιληπτού συνολικού δικτύου, τόσο για τον κάτοικο όσο και για τον επισκέπτη, συμβάλλει στη χρηστικότητα των ελεύθερων δημοσίων χώρων καθώς και στην αποκάλυψη της πολυδιάστατης συγκρότησης μιας πόλης. Όσο αφορά στον υπαίθριο χώρο, δεν επιχειρείται αποκλειστικά μια επίπεδη κατοπιμακή προσέγγιση, αλλά φωτίζονται οι αστικές κοιλότητες που συγκροτούνται τόσο από το (τεχνητό ή φυσικό) έδαφος αυτών των χώρων, όσο και από τις περιβάλλουσες κτιριακές όψεις που συνεισφέρουν σε αυτή τη συγκρότηση. Σημειώνεται ότι οι κλιματολογικές συνθήκες των μεσογειακών πόλεων επιτρέπουν την εξαιρετική ανάμειξη του υπαίθριου χώρου με τα εσωτερικά τμήματα κτιρίων που διέπονται από όρους δημοσιότητας (δηλαδή,

όχι μόνο των δημόσιων κτιρίων αλλά και όπου υπάρχει μεγάλη εισροή κόσμου). Με την εμπλοκή του δομημένου περιβάλλοντος στους υπαίθριους χώρους, την αύξηση των χρηστικών δημόσιων χώρων, τον τρόπο που αυτά εμπλέκονται με τα εσωτερικά των κτιρίων (είτε πρόκειται για δημόσια κτίρια ως προς ιδιοκτησία και χρήση, είτε μόνο ως προς τη χρήση τους), παράγεται ένα ιδιόρρυθμο και ισχυρό πορώδες στην πόλη των Τρικάλων, απόλυτα συνυφασμένο με την ποιότητα του κλίματός της, που ευνοεί τη χρήση υπαίθριων χώρων και τη μετακίνηση μέσω αυτών, σε όλες τις σημαντικές λειτουργίες της.

5.2.3. Η επέκταση της δημόσιας κοινωνικής ζωής της πόλης

Η αποξένωση και η αλλοτρίωση συνιστούν αγωνιώδη συμπτώματα παθολογίας που εμφανίζει αποκλειστικά και μόνο ο άνθρωπος της πόλης, έτσι ώστε τελικά τα μορφολογικά χαρακτηριστικά των αστικών κοινωνικών σχέσεων και η φυσιογνωμία της δημόσιας ζωής της πόλης να καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό την ποιότητας ζωής σε αυτή. Σε κάθε περίπτωση, η δημόσια κοινωνική ζωή της πόλης επηρεάζεται αποφασιστικά από την οργάνωση των ελεύθερων δημόσιων χώρων και αμφίδρομα, σε βαθμό που αυτοί (οι ελεύθεροι δημόσιοι χώροι) συχνά εκφράζουν σχέσεις κυριαρχίας και αποτυπώνουν αποκλεισμούς.

Οι προτεινόμενες παρεμβάσεις φιλοδοξούν να εξυπηρετήσουν την ποιοτική επικοινωνία των πολιτών, λαμβάνοντας υπόψη τα κάτωθι κύρια σχεδιαστικά και κοινωνιολογικά κριτήρια: (α) τη σημασία της χρήσης του νερού και της απομόνωσης από τη χρήση οχημάτων, στοιχεία που έχουν αναγνωριστεί ως προϋποθέσεις της επιτυχούς δόμησης του δημόσιου χώρου (Whyte, 2001) (β) τη διευκόλυνση της στάσης αντί της κίνησης, έτσι ώστε ο χώρος να λειτουργεί ως στοιχείο συνοχής και όχι διάσπασης του αστικού ιστού (Νικολαΐδου, 1993: 315), (γ) την πολυλειτουργικότητα και άμεση προσβασιμότητα του χώρου, έτσι ώστε να διασφαλιστεί η διάχυση της ωφέλειας ανεξάρτητα από ταξικά, ηλικιακά, ή όποια άλλα κοινωνιολογικά διακριτικά, (δ) την ένταξη νέων τεχνολογιών, έτσι ώστε να ληφθούν υπόψη οι νέοι κώδικες επικοινωνίας, συμπεριφοράς και αλληλεπίδρασης, ενταγμένοι στο δημόσιο περιβάλλον και όχι στον απομονωμένο ιδιωτικό χώρο που συνήθως απαντώνται.

5.2.4. Η αναζωογόνηση - αναβάθμιση τμημάτων της πόλης και η αξιοποίηση υφιστάμενων εγκαταστάσεων.

Όπως έχει αναλυθεί στο κεφάλαιο 2, οι αστικές αναπλάσεις συνιστούν κύριο εργαλείο σε παρεμβατικές πολιτικές που στοχεύουν στην αναζωογόνηση και την αναβάθμιση μιας πόλης ή τμημάτων αυτής. Ακολουθώντας τις σύγχρονες τάσεις, η προτεινόμενη παρέμβαση εγκαταλείπει τη σημειακή προσέγγιση και επεμβαίνει εκτατικά σε όλη την πόλη των Τρικάλων, επιχειρώντας μια γενική και πολυδιάστατη ανανέωση του αστικού περιβάλλοντος (εκμεταλλευόμενη τις ισχυρές ωφέλειες των δικτύων), αποκλείοντας ταυτόχρονα ενδεχόμενες διεργασίες "εξευγενισμού" (gentrification) των υποβαθμισμένων τμημάτων της ευρύτερης περιοχής. Κατά κύριο λόγο, αναβαθμίζονται:

(α) Το κεντρικό και περιφερειακό παραποτάμιο οικιστικό δίκτυο:

Πρόσφατη έρευνα πεδίου (Κούκουλας κ.α., 2016) ανέδειξε έντονο το φαινόμενο της συρρίκνωσης σε κεντρικές παραποτάμιες οδούς της πόλης (Αμαλίας, Όθωνος). Εμπορικοί χώροι, κυρίως ισόγειοι, βρέθηκαν να είναι σε αχρηστία, γεγονός που δεν μπορεί να συσχετιστεί απλώς με τις σημερινές συνθήκες της οικονομικής κρίσης, αλλά πρέπει να αποδοθεί στη γενικότερη απαξίωση αυτής της αστικής περιοχής, η οποία εντάσσεται μεν χωρικά στο κέντρο της πόλης, δεν προσφέρει ωστόσο ιδιαίτερα συγκριτικά ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα. Η προτεινόμενη παρέμβαση θα ενεργοποιήσει το δυναμικό του κεντρικού παραποτάμιου οικιστικού δικτύου (με παρεμβάσεις όπως η δημιουργία πεζοδρόμου), και θα αναζωογονήσει το περιφερειακό (μέσω της αύξησης της χρηματική αξίας, και της αξίας χρήσης της γης, που νομοτελειακά θα επέλθει εξαιτίας της βελτίωσης του περιβάλλοντος).

(β) Το ιστορικό κέντρο:

Αν και δεν διαβρέχεται από το Ληθαίο ποταμό, η παλιά πόλη (Βαρούσι) βρίσκεται στους πρόποδες των δύο λόφων της πόλης των Τρικάλων και αναμφίβολα διατηρεί ένα ισχυρό εμβληματικό και μνημειακό χαρακτήρα. Όπως πολλά ιστορικά κέντρα, το Βαρούσι εμφανίζει συμπτώματα υποβάθμισης που οφείλονται στο εγκαταλελειμμένο κτιριακό δυναμικό του και στην έλλειψη πρόσφατων πολεοδομικών παρεμβάσεων για την ανάδειξή του. Μια ακόμα επιβαρυντική ιδιαιτερότητα της περιοχής αφορά στην πλήρη απουσία εμπορικών χρήσεων και υπηρεσιών που την τοποθετεί εκτός χρηστικής ζώνης και μειώνει τη διάδραση με τους πολίτες. Η σύνδεση του ιστορικού

κέντρου με μια πεζοπορική διαδρομή-τοπόσημο, νοηματοδοτεί εκ νέου το ρόλο της περιοχής στο πλαίσιο της σύγχρονης ζωής της πόλης.

Ειδική αναφορά χρήζει η προτεινόμενη αξιοποίηση των εγκαταστάσεων του δημοτικού ζωολογικού κήπου στο λόφο του προφήτη Ηλία, που εκτείνονται σε ένα χώρο πολλών στρεμμάτων και τα τελευταία χρόνια υπολειτουργούν. Οι υπάρχουσες εγκαταστάσεις κατέχουν ιδανική θέση στο αστικό ιστό και επιτρέπουν την άμεση δημιουργική επανάχρησή τους, ως χώρος φιλοξενίας εγκαταλελειμμένων ζώων (η νόμιμη στέγαση των οποίων δεν προβλέπεται στην πόλη σήμερα, δημιουργώντας ένα πρόβλημα που αναζητά επιτακτική λύση) και δημιουργίας Κέντρου Ανάδειξης Ελληνικής Χλωρίδας – βοτανικού κήπου. Η υλοποίηση αυτής της επανάχρησης, εξοικονομεί αδόμητο χώρο και αξιοποιεί τη δημοτική περιουσία προς όφελος και εξυπηρέτηση του κοινωνικού συνόλου.

5.2.5. Η ευαισθητοποίηση των κατοίκων ως προς περιβαλλοντικά ζητήματα

Με βάση τον ορισμό των Hungerford και Volk (1990), περιβαλλοντικά υπεύθυνος πολίτης είναι ο άνθρωπος που έχει αντίληψη και ευαισθησία για το περιβάλλον, κατανόηση των λειτουργιών του, ικανότητες και ενεργή συμμετοχή στην επίλυση των προβλημάτων του. Η προτεινόμενη παρέμβαση θα ενισχύσει την περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση των πολιτών, διευκολύνοντας:

(α) Την επαφή με τη φυσική και πολιτισμική κληρονομιά.

Η έμπρακτη και βιωματική διάδραση με έναν οργανωμένο και αισθητικά άρτιο χώρο πρασίνου, αποκαλύπτει με σαφή και εμφατικό τρόπο την αξία των αποθεμάτων του πολιτισμικού και φυσικού περιβάλλοντος στον περιηγητή, δημιουργεί κίνητρα για τη φροντίδα και περιποίησή του, διαμορφώνοντας σταδιακά κοινές προσλαμβάνουσες παραστάσεις, σχετικές με την προστασία, την ανάδειξη του περιβάλλοντος και τη βιώσιμη ανάπτυξη. Σε αυτή την κατεύθυνση, η προτεινόμενη παρέμβαση αξιοποιεί στοιχεία της φυσικής κληρονομιάς, όπως ο Ληθαίος και ο Αγιαμονιώτης, επαναπροσδιορίζοντας τη σχέση τους με τον αστικό χώρο, και επιτρέπει στους πολίτες να έρθουν σε άμεση επαφή με τη φύση, να γνωρίσουν τα βότανα και την ιστορία τους, να συμμετάσχουν σε περιβαλλοντικές δράσεις που θα μπορούν να φιλοξενηθούν εντός του αστικού ιστού.

(β) Την πεζή και ποδηλατική μετακίνηση.

Έχει επανειλημμένα τονιστεί (βλ. για παράδειγμα Αραβαντινός, 2007: 501-507), κριτήριο βιωσιμότητας μιας πόλης και καθοριστικός παράγοντας της ποιότητας της κοινωνικής ζωής και της επικοινωνίας, είναι η ευκολία και η συχνότητα της πεζής μετακίνησης. Πρόσθετα, η χρήση ποδηλάτου ως μέσο μεταφοράς που πλαισιώνει την πεζή μετακίνηση και αντικαθιστά τη χρήση αυτοκινούμενων οχημάτων, είναι μια οικονομική πρακτική που εξασφαλίζει ενεργειακή αυτονομία, απαιτεί ελάχιστο χώρο στάθμευσης, ευνοεί τη σωματική ευεξία και οδηγεί σε δευτερογενή οφέλη για την ποιότητα ζωής του ανθρώπου. Η προτεινόμενη παρέμβαση εκμεταλλεύεται ένα πλήθος ελκυστικών χαρακτηριστικών της πόλης των Τρικάλων (το επίπεδο ανάγλυφο, τη μικρή έκταση), επιχειρώντας να αποδώσει ελεύθερους χώρους πεζής και ποδηλατικής μετακίνησης, διαχωρισμένους από την κίνηση των αυτοκινήτων, διευκολύνοντας έτσι την ευαισθητοποίηση των κατοίκων και των επισκεπτών ως προς μείωση της χρήσης αυτοκινήτων και τα οφέλη αυτής.

5.2.6. Η ενδυνάμωση της συλλογικής μνήμης

Στο σύγχρονο αστικό κόσμο, ιδιαίτερα στο διεθνοποιημένο περιβάλλον των τελευταίων δεκαετιών, παρατηρείται έντονα η έλλειψη συμβόλων και συμβολισμών, στοιχείων αναγκαίων για την ενδυνάμωση και σταθεροποίηση μιας συλλογικής ταυτότητας (Νικολαΐδου, 1993: 263), «για την ενίσχυση της αυτοσυνειδησίας και της υπερηφάνειας της κατοίκησης» του γηγενούς πληθυσμού¹. Το ρόλο ενός τέτοιου συμβολισμού "μετωνυμικού" χαρακτήρα (κατά Ledrut), αναγνωρίσιμου σε υπερτοπικό επίπεδο, μπορεί να επιτελέσει με μοναδικό τρόπο για την πόλη των Τρικάλων η ιστορική και μυθολογική υπόσταση του Ασκληπιού, ενδυναμώνοντας την κοινωνική συνοχή του πληθυσμού μέσω της ιστορικής μνήμης. Η προτεινόμενη παρέμβαση, λαμβάνει υπόψη ως κύρια αυτή την παράμετρο, εντάσσοντας στο δίκτυο και αναδεικνύοντας την άυλη και υλική κληρονομιά που σχετίζεται με τον Ασκληπιό (τόπος γέννησης, Ασκληπιείο, βοτανικοί κήποι και βοτανοθεραπεία).

---

¹ Η άποψη αυτή συζητήθηκε εκτενώς στο πλαίσιο του Π.Μ.Σ. «Αστική Ανάπλαση και Ανάπτυξη» του ΤΜΧΠΠ του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, σε διαλέξεις του καθ. Κ. Μωραΐτη.

5.2.7. Η αύξηση της υπάρχουσας περιηγητικής κίνησης γενικού ενδιαφέροντος και η προσέλκυση περιηγητικής κίνησης ειδικού ενδιαφέροντος

Οι στρατηγικές διαμόρφωσης και ενίσχυσης της χωρικής ταυτότητας μιας πόλης, επιδρούν άμεσα στο «αφηγηματικό» δυναμικό της, στην εικόνα δηλαδή που έχει και μεταφέρει ο κάτοικος και ο επισκέπτης για την πόλη αυτή, με άλλα λόγια επιδρούν άμεσα στην άυλη ετικέτα της. Με τη σειρά της, η άυλη ετικέτα μιας πόλης καθορίζει σε μεγάλο βαθμό την αναγνωρισιμότητα, την ελκτικότητα και εν τέλει, την επισκεψιμότητά της, έτσι ώστε η άυλη ετικέτα να ανάγεται πρακτικά και σε «ετικέτα προορισμού».

Η προτεινόμενη ανάπλαση φιλοδοξεί όχι μόνο να αυξήσει την περιηγητική κίνηση της πόλης των Τρικάλων, αλλά κυρίως να διαμορφώσει τις συνθήκες εκείνες ώστε ο ίδιος ο χαρακτήρας του τουρισμού να αλλάξει, στρεφόμενος προς ένα νέο «έξυπνο» πρότυπο. Εξυπηρετώντας την ήδη υπάρχουσα περιήγηση γενικής φύσης και προσελκύοντας νέα περιηγητική κίνηση ειδικής φύσης (περιβαλλοντική και ιστορική), η παρέμβαση μπορεί να αποτελέσει τμήμα μιας ευρύτερης στρατηγικής ώστε σε αυτό το νέο πρότυπο τουρισμού: (α) να συντηρείται και όχι να καταστρέφεται το φυσικό και κοινωνικό αποθεματικό του τόπου υποδοχής (Russo και van de Borg, 2002) (β) το προσφερόμενο προϊόν (πέρα από τις κλασικές υπηρεσίες διανυκτέρευσης, διατροφής κλπ) να συνίσταται στο βίωμα μιας ολοκληρωμένης εμπειρίας που λειτουργεί αμφίδρομα ως ανεξάρτητος και ανεξάντλητος μηχανισμός παραγωγής πολιτισμού, (γ) η χρήση των νέων τεχνολογιών, να επιτρέπει στην ίδια την πόλη του τουριστικού προορισμού να επιτελεί τους ρόλους της παραδοσιακής τουριστικής επιχείρησης, και άρα να αποκομίζει συλλογικά τα αντίστοιχα οφέλη.

6.0. ΑΝΑΛΥΤΙΚΗ ΚΑΙ ΣΧΕΔΙΑΣΤΙΚΗ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΠΡΟΤΑΣΗΣ

Σύμφωνα με όσα έχουν αναλυθεί στα προηγούμενα κεφάλαια της παρούσας εργασίας, η πρόταση συγκρότησης και προώθησης της ταυτότητας της πόλης των Τρικάλων αναφέρεται σε μια πράσινη ταυτότητα σύνθετου περιβαλλοντικού και πολιτισμικού τοπίου.

Η κύρια και σημαντικότερη πρόκληση του σχεδιασμού είναι η διατήρηση των φυσικών οικοτόπων κατά μήκος των ποταμών και στις περιοχές του αστικού πρασίνου, δημιουργώντας παράλληλα νέες ευκαιρίες για αναψυχή και περιβαλλοντική εκπαίδευση.

6.1. Η διαδρομή και οι παρεμβάσεις

Η προτεινόμενη διαδρομή έχει μήκος περίπου 8.000 μέτρα, στα 5.000 μέτρα εκ των οποίων η κίνηση θα εξελίσσεται παράλληλα στις όχθες των ποταμών (Ληθαίου και Αγιαμονιώτη), ενώ στα υπόλοιπα 3.000 μέτρα οι περιηγητές θα ανηφορίζουν προς το λόφο του προφήτη Ηλία.

Ο σχεδιασμός της **παραιοποτάμιας** διαδρομής θα ακολουθεί μινιμαλιστικές αρχές και θα περιλαμβάνει σε όλο το μήκος της ποδηλατόδρομο και διάδρομο πεζής μετακίνησης, με ενσωματωμένες όλες τις απαραίτητες λειτουργίες φωτισμού, και προσανατολισμό καθοριζόμενο από τις γραμμές ροής των δυο ποταμών που διασχίζουν την πόλη.

Αναλυτικότερα οι παρεμβάσεις που προτείνονται αφορούν¹:

(α) Στις όχθες του Αγιαμονιώτη ποταμού: Εδώ προβλέπεται η τοποθέτηση καθιστικών, κάδων απορριμμάτων, βρυσών, και τεσσάρων στεγασμένων χώρων (κιόσκια ανά 500 μέτρα), οι οποίοι θα λειτουργούν ως τόποι συνάντησης περιπατητών και ελεύθερης πρόσβασης στο διαδίκτυο (hot spots).

(β) Στις όχθες του ποταμού Ληθαίου: Εδώ ακολουθείται η ίδια λογική με την τοποθέτηση δύο στεγασμένων χώρων μέχρι το σημείο που η διαδρομή συναντάει την πεζογέφυρα «Αγίου Κωνσταντίνου». Έπειτα, στο κεντρικό τμήμα της πόλης (κεντρική διαδρομή), ο διάδρομος πεζής μετακίνησης θα ενσωματώνει - εκτός από τις απαραίτητες λειτουργίες του φωτισμού - και διαχωριστικό της πεζοπορικής και ποδηλατικής διαδρομής με διαμορφωμένες κοιλότητες στις οποίες θα ενσωματώνονται

---

¹ Χάρτης 9: απεικόνιση υφιστάμενης κατάστασης και προτεινόμενων παρεμβάσεων.

τα καθιστικά. Το διαχωριστικό της πεζοπορικής και ποδηλατικής διαδρομής θα αποτελεί δομικό στοιχείο στην «αναδιοργάνωση» της περιοχής και θα έχει έντονο χρώμα, με σκοπό να αποτελέσει διακριτά τη σύνδεση των διαπλατυσμένων παρόχθιων χώρων (μικροί ανθόκηποι - βοτανόκηποι, σημεία ελεύθερης πρόσβασης στο διαδίκτυο, χώρος δραστηριοτήτων για παιδιά, αμφιθέατρο) και να δώσει έμφαση στο ρόλο που διαδραματίζει το συγκεκριμένο τοπιακό χαρακτηριστικό (ο πόταμος Ληθαίος) στην πόλη. Στο συγκεκριμένο τμήμα τρία στέγαστρα (σύγχρονης αισθητικής εναρμονισμένα με το περιβάλλον) θα διανέμονται κατά μήκος της διαδρομής. Τα στέγαστρα αυτά θα παρέχουν προστασία από καιρικά φαινόμενα και θα διασφαλίζουν την επέκταση της δημόσιας κοινωνικής ζωής της πόλης. Στην λογική της επέκτασης της δημόσιας κοινωνικής ζωής τοποθετούνται δύο πλωτές εξέδρες οι οποίες θα προσφέρουν επιπλέον χρηστικό ελεύθερο χώρο στα στενά σε πλάτος σημεία των οχθών.

Το τέλος της κεντρικής παραποτάμιας διαδρομής σηματοδοτείται με τη γέφυρα Τρικκαίογλου, παραπλεύρως της οποίας ξεκινά το μονοπάτι της υπάρχουσας πεζοπορικής διαδρομής που διαπερνά το λόφο, στον οποίο δεσπόζει το κάστρο της πόλης. Η διαδρομή κατά μήκος του ποταμού συνεχίζει ως την περιοχή Σεισμόπληκτα και περιλαμβάνει ακόμα ένα στεγασμένο χώρο.

Στο σημείο που βρίσκεται η γέφυρα Τρικκαίογλου, η προτεινόμενη διαδρομή ανηφορίζει μέσω και περιμετρικά του λόφου του κάστρου. Λόγω της μνημειακότητας του χώρου προτείνεται:

(α) η αξιοποίηση της υπάρχουσας διαδρομής με αποκατάσταση της προσβασιμότητας της (αποψίλωση από χόρτα και θάμνους στην πορεία της, ενίσχυση φωτισμού) χωρίς περαιτέρω επεμβάσεις.

(β) η χάραξη της ποδηλατικής διαδρομής περιμετρικά του λόφου.

Σημείο συνάντησης της πεζοπορικής και της ποδηλατικής διαδρομής θα είναι ο αυχένος που σχηματίζουν οι δυο λόφοι της πόλης (Κάστρου και Προφήτη Ηλία).

Η συνέχεια των δύο διαδρομών θα ακολουθήσει την περίμετρο του αστικού ιστού μέχρι το σημείο του δεύτερου λόφου (λόφος προφήτη Ηλία), όπου σήμερα υπάρχει το εκκλησάκι του προφήτη Ηλία και παιδική χαρά. Στο σημείο αυτό ολοκληρώνεται η γραμμική ανάπτυξη της διαδρομής και προτείνεται η περαιτέρω εξέλιξή της στη λογική δικτύου (μονοπάτια). Το δίκτυο των μονοπατιών θα οδηγεί σε διάσπαρτα σημεία ενδιαφέροντος του λόφου (βοτανικούς κήπους, κέντρο περιβαλλοντικής εκπαίδευσης,

στεγασμένους χώρους αναψυχής, δημοτικό αναψυκτήριο, κέντρο φιλοξενίας αδέσποτων ζώων). Στο συγκεκριμένο τμήμα της, η ανάπτυξη της γραμμικής διαδρομής καθώς και του δικτύου μονοπατιών θα περιλαμβάνει φωτιζόμενο διάδρομο, φωτιστικά γενικά φωτισμού, σήμανση, στάσεις με καθιστικά και ελεύθερη πρόσβαση στο διαδίκτυο. Η κεντρική διαδρομή που θα φτάνει μέχρι του βοτανικού κήπου, θα ακολουθεί την ίδια λογική της κεντρικής παραποτάμιας διαδρομής (συνεχόμενο διαχωριστικό πεζοπορικής και ποδηλατικής διαδρομής σε έντονο χρώμα με ενσωματωμένα καθιστικά).

Κατά μήκος της διαδρομής θα τοποθετηθούν έξυπνοι χάρτες και στάσεις ποδηλάτων για παραχώρηση ή ενοικίαση. Οι ποδηλατοστάσεις θα είναι στεγασμένοι χώροι (με εντοιχισμένα φωτοβολταϊκά για την ενεργειακή τους αυτονομία) οι οποίοι θα ενσωματώνουν τον έξυπνο χάρτη και τις λειτουργίες του φωτισμού και θα περιλαμβάνουν τη δυνατότητα παροχής ρεύματος στους περιπατητές. Ο χώρος τοποθέτησης τους θα είναι κοντά σε ελεγχόμενους χώρους για την αποφυγή βανδαλισμού και κλοπής.

Οι προτεινόμενες απαραίτητες επεμβάσεις στο πλαίσιο του γενικού σχεδιασμού της πρότασης είναι οι εξής:

(α) Όσο αφορά στις όχθες των ποταμών Αηθαίου και Αγιαμονιώτη:

- Διαπλάτυνση και διαμόρφωση στα σημεία που είναι απαραίτητο.
- Διαμόρφωση σημείων πρόσβασης (σκάλες ράμπες ομαλής κατάβασης για αμεα και ποδήλατα).
- Δημιουργία μικρών σε έκταση κήπων με βότανα και άνθη, καθώς επίσης και χώρων δραστηριοτήτων για παιδιά.
- Σχεδιασμός υπαίθριων και πλωτών στεγασμένων χώρων , βασισμένος στην λιτή φιλοσοφία που διακρίνει γενικά την παρέμβαση.

(β) Όσο αφορά στο λόφο του προφήτη Ηλία:

- Δημιουργία βοτανικών κήπων, οι οποίοι θα διαμορφώνονται στα υφιστάμενα επίπεδα του χώρου όπου λειτουργούσε ο ζωολογικός κήπος, θα συνδέονται με το προτεινόμενο δίκτυο μονοπατιών και θα εντάσσουν στη λειτουργία τους αισθητήρες για την αναγνώριση του κάθε βοτάνου.

- Αξιοποίηση των εγκαταστάσεων του υφιστάμενου παρηκμασμένου ζωολογικού κήπου, για τη δημιουργία κέντρου φιλοξενίας και περίθαλψης εγκαταλελειμμένων και κακοποιημένων ζώων.
- Ανάπλαση της υπάρχουσας παιδικής χαράς, σύμφωνα με τα σύγχρονα πρότυπα και τους κανονισμούς.
- Αναδιοργάνωση της λειτουργίας του υφιστάμενου κέντρου περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, με σκοπό να καλύπτονται οι νέες ανάγκες που θα προκύψουν από την προτεινόμενη παρέμβαση.
- Κατασκευή: (α) δημοτικού αναψυκτηρίου, (β) στεγασμένων χώρων.

Δευτερεύουσες, αλλά εξίσου σημαντικές, είναι οι επεμβάσεις που αφορούν στις σημαντικές δημοτικές εκτάσεις που γειτνιάζουν με την ανάπτυξη της προτεινόμενης διαδρομής, οι οποίες έχουν ως στόχο να καταστεί επιτυχής η κύρια πρόταση (διαδρομή). Τέτοιες δευτερεύουσες παρεμβάσεις είναι:

- Η διαμόρφωση περιβάλλοντα χώρου «Μύλου Ματσόπουλου» έκτασης 80 στρεμμάτων.
- Η ανάπλαση (α) της πλατείας Εθνικής Αντίστασης, που θα περιλαμβάνει ανέγερση δημοτικού αναψυκτηρίου, (β) της πλατείας Ρήγα Φεραίου με τη διαμόρφωση χώρου για παιδιά (παιδική χαρά), (γ) της πλατείας Ηρώων Πολυτεχνείου (κεντρική πλατεία).
- Η αξιοποίηση της νέας παρέμβασης που έχει υλοποιηθεί στο ποτάμι με τη δημιουργία αμφιθεάτρου στο χώρο των παλιών φυλακών.
- Η ανακατασκευή της υφιστάμενης παιδικής χαράς στην πλατεία Βουβής σύμφωνα με τις πρότυπες προδιαγραφές.
- Η πεζοδρόμηση των οδών Αμαλίας, Όθωνος και Κανούτα.
- Η αναζωογόνηση (α) της κεντρικής πεζογέφυρας, (β) της πεζογέφυρας «Βουβής» με την εξολοκλήρου στέγαση της και την τοποθέτηση καθιστικών κατά μήκος της.

Τέλος, στο πλαίσιο της λειτουργίας της ως άξονα σύνδεσης βασικών πολιτιστικών μνημείων της πόλης των Τρικάλων, η χάραξη της προτεινόμενης διαδρομής περιλαμβάνει τα περιγραφόμενα (αναλυτικά) μνημεία² του κεφαλαίου 4 που είναι τα εξής:

- (α) τον Μύλο Ματσόπουλου
- (β) τον Σιδηροδρομικό Σταθμό και τις αποθήκες του
- (γ) τις παλιές εγκαταστάσεις του πρώην Κέντρου Οχημάτων Μηχανημάτων Δημοσίων Έργων (ΚΟΜΔΕ).

Παραπλεύρως των εγκαταστάσεων του ΚΟΜΔΕ, ο Αγιαμονιώτης ποταμός συνδέεται με τον Ληθαίο ποταμό. Συνεχίζοντας λοιπόν την παραποτάμια προτεινόμενη διαδρομή συναντάει κανείς:

- (δ) το Κουρσουμ Τζαμί και σε κοντινή σε αυτό απόσταση:
- (ε) το παλιό κτίριο των φυλακών
- (στ) την κεντρική γέφυρα της πόλης
- (ζ) τον ναό του Αγίου Στεφάνου όπου από εκεί θα μπορεί ο «περιπατητής» να ανηφορίσει προς:
- (η) το Βυζαντινό Κάστρο και
- (θ) το Βαρούσι

Παράλληλα με τα μνημεία που γειτνιάζουν με το ποτάμι, θα δημιουργηθεί ανάμεσα από την κεντρική γέφυρα της πόλης και το ναό του Αγίου Στεφάνου πεζοδρομημένο μονοπάτι που θα συνδέει την παραποτάμια διαδρομή με το χώρο (ι) του Ασκληπιείου.

Ακολουθούν οι χάρτες απεικόνισης της υφιστάμενης κατάστασης και των προτεινόμενων παρεμβάσεων.

---

² Χάρτης 7: απεικόνιση δικτύου σύνδεσης προτεινόμενης διαδρομής και μνημείων

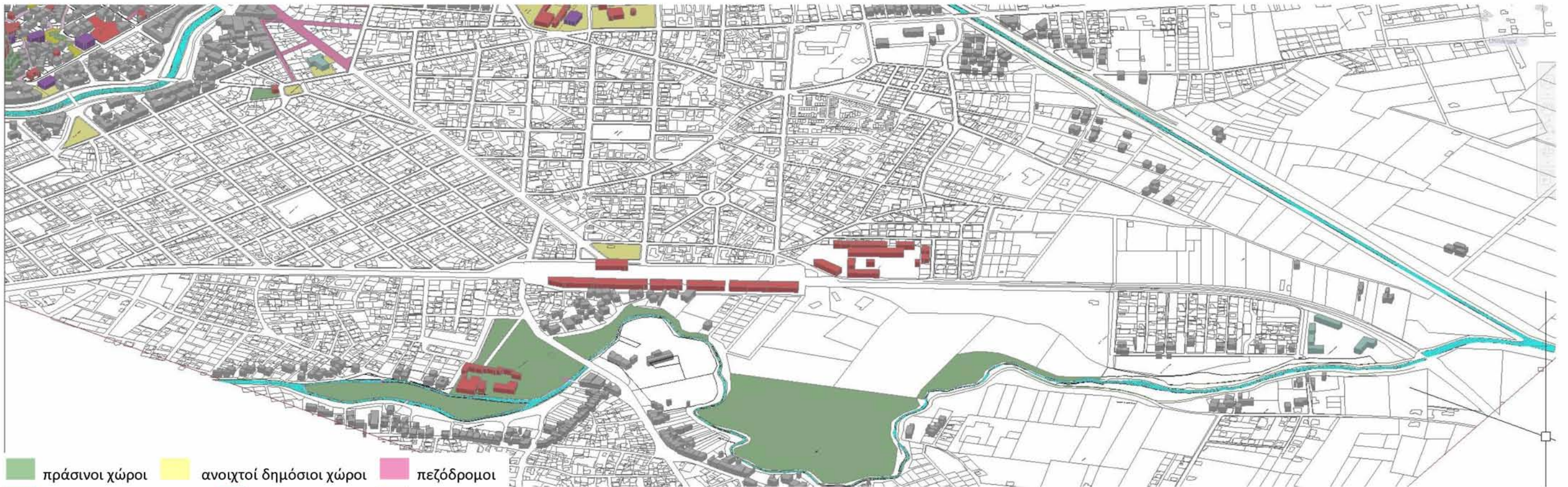
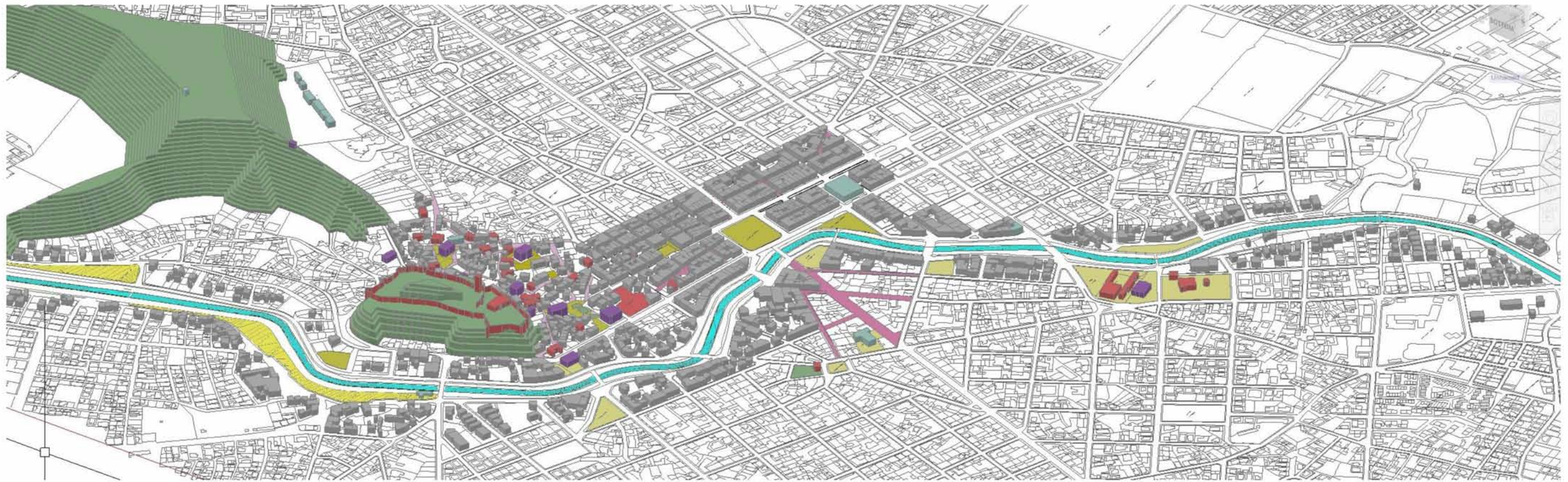
Χάρτης (6) απεικόνισης πράσινης διαδρομής.

Πηγή: Google maps, ίδια επεξεργασία.

Χάρτης (7) απεικόνισης δικτύου σύνδεσης διαδρομής και μνημείων.

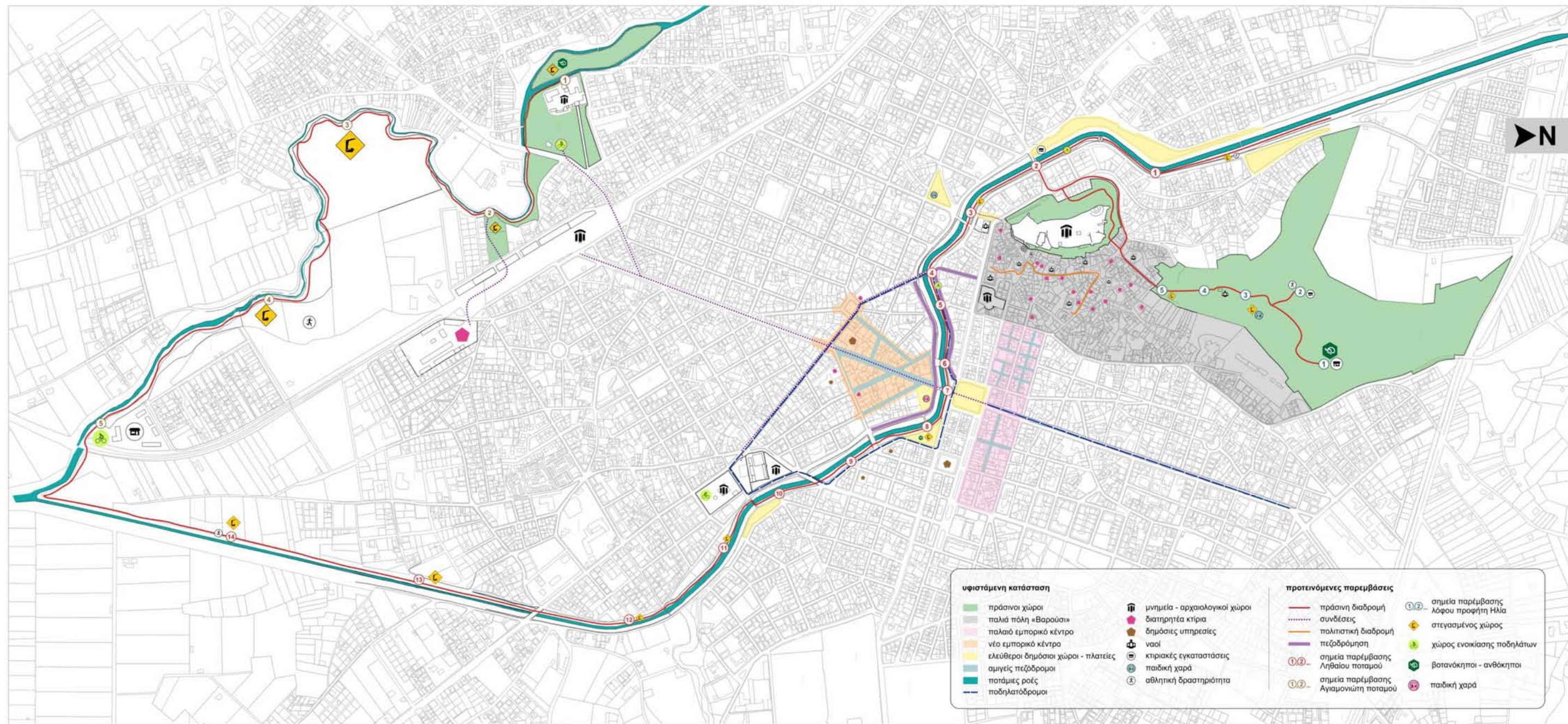
Πηγή: Google maps, ίδια επεξεργασία.

- πράσινοι χώροι
- ανοιχτοί δημόσιοι χώροι
- πεζόδρομοι
- πολιτιστική κληρονομιά
- δημόσια κτίρια
- ναοί

Χάρτης (8) τρισδιάστατης απεικόνισης συσχέτισης των ποτάμιων ροών με τους ελεύθερους, πράσινους, δημόσιους ανοιχτούς χώρους και την κτισμένη πολιτιστική κληρονομιά. Υπόβαθρο: Χάρτης κτηματολογίου Τρικάλων

Χάρτης (9) υφιστάμενης κατάστασης και προτεινόμενων παρεμβάσεων.

Υπόβαθρο: Χάρτης κτηματολογίου Τρικάλων

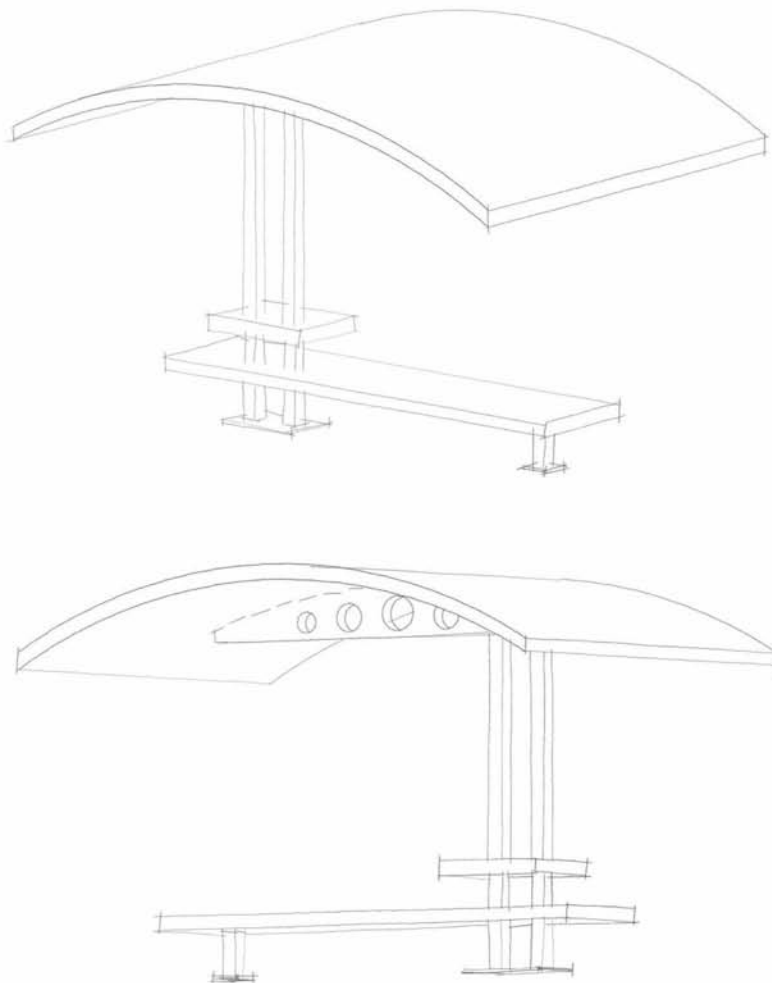
6.2. Ενδεικτικός προτεινόμενος σχεδιασμός

Στην προσπάθεια δημιουργίας μιας αρχικής μελέτης εφαρμογής της περιγραφόμενης πρότασης, με σκοπό την εξασφάλιση της λειτουργικότητάς της, επιχειρείται ενδεικτικός σχεδιασμός του βασικού αστικού εξοπλισμού που θα περιλαμβάνεται κατά μήκος της διαδρομής.

Τις βασικές σχεδιαστικές επιδιώξεις αποτέλεσαν:

α) Η δημιουργία ενός στεγάστρου σκίασης που θα ενσωματώνεται στο περιβάλλον και θα μπορεί να επαναλαμβάνεται τόσο κατά μήκος της παραποτάμιας διαδρομής όσο και να αποτελέσει «module» ώστε επαναλαμβανόμενο να στεγάσει μεγαλύτερους ελεύθερους χώρους.

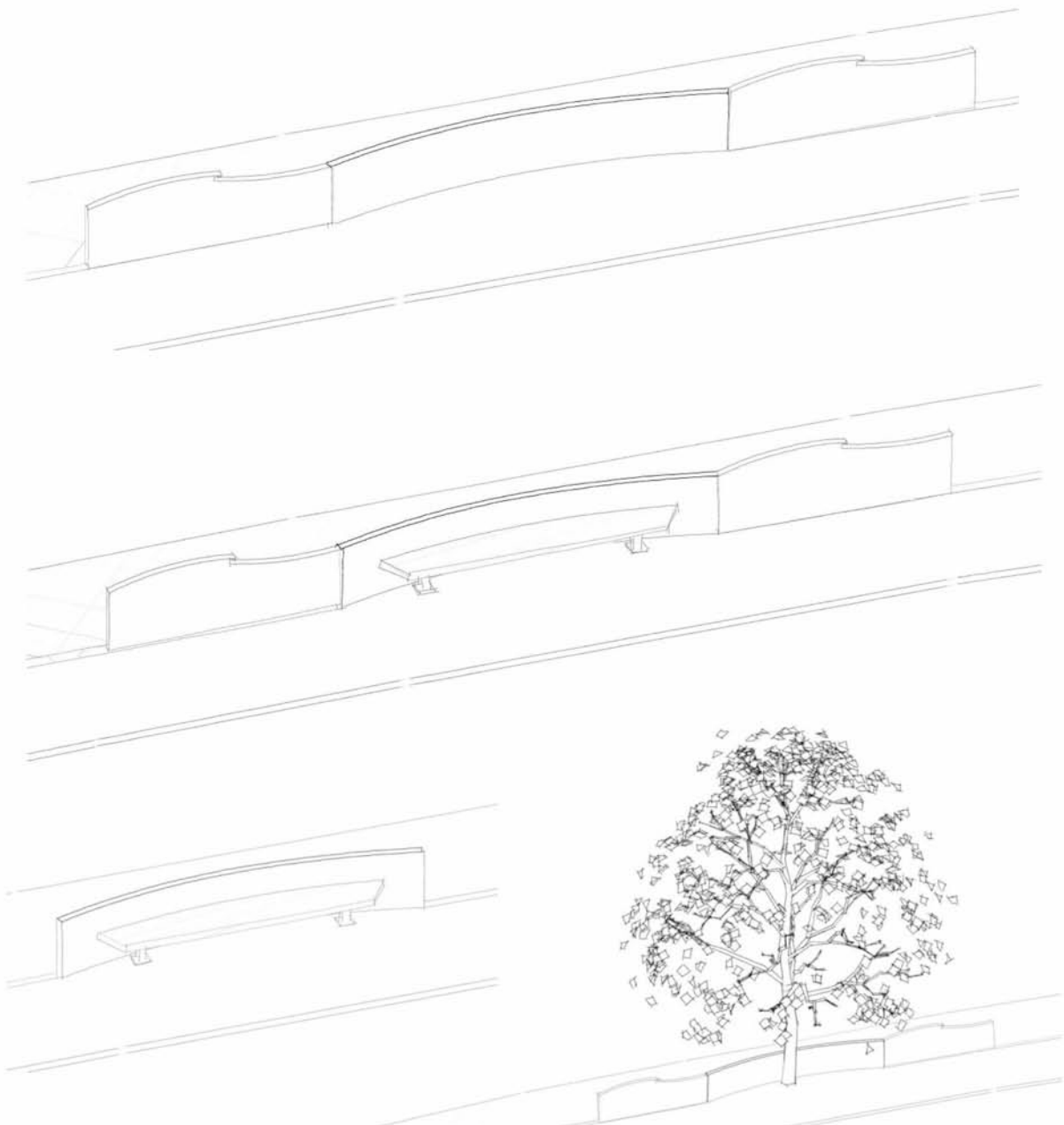
Το συγκεκριμένο στέγαστρο επιδιώκεται να έχει λιτή ογκοπλαστική άρθρωση που α) θα συμβάλλει στη μείωση της επιρροής του όγκου στο φυσικό περιβάλλον, β) θα είναι χαμηλού κόστους, ενώ θα ανταποκρίνεται στη σύγχρονη αισθητική.

Σχήμα 1: Σκίτσα προτεινόμενου στεγάστρου σκίασης με ενσωματωμένο καθιστικό.

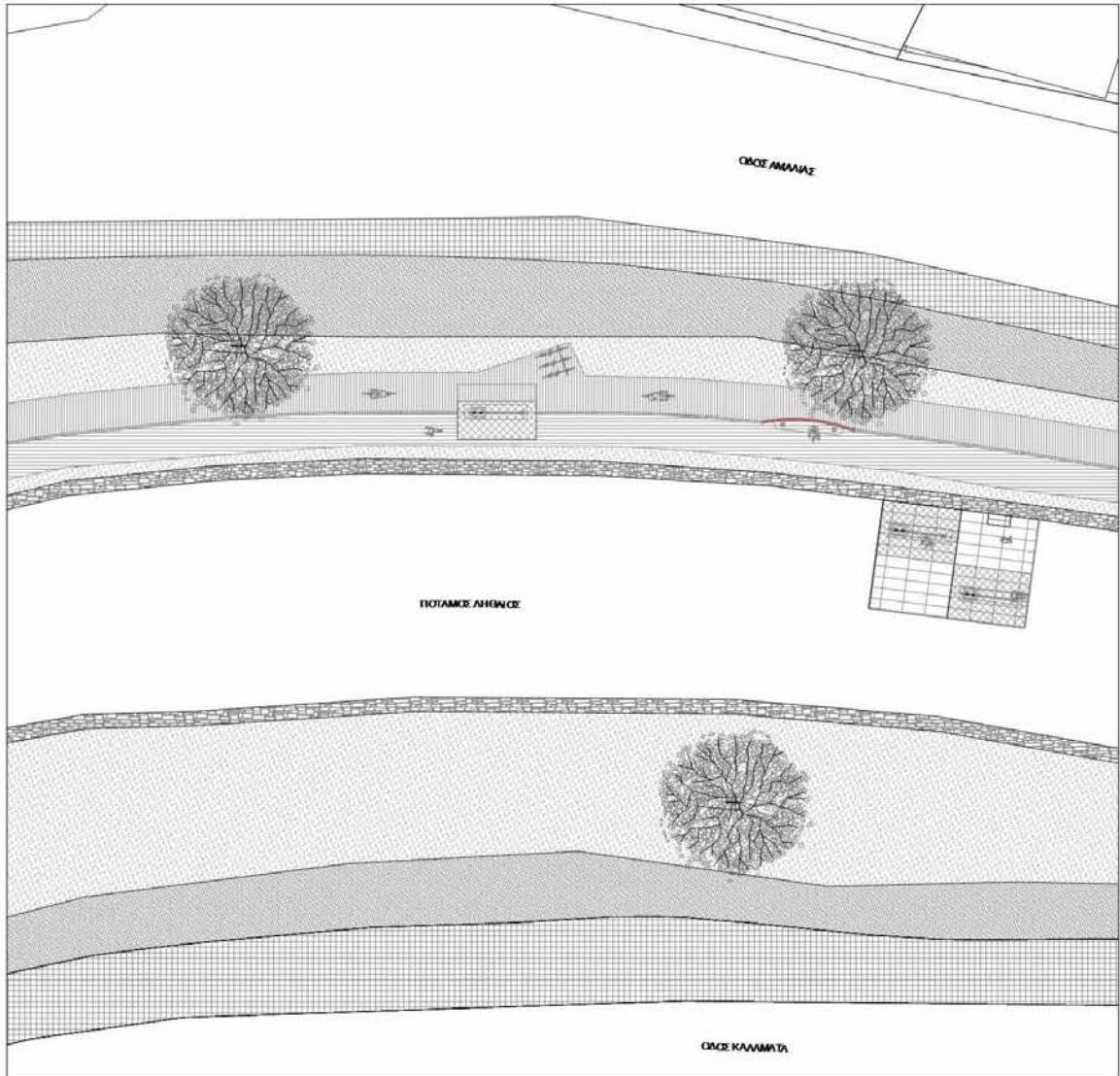
β) Το διαχωριστικό πεζοπορικής και ποδηλατικής μετακίνησης, όπου η ενδεικτική σχεδιαστική εκδοχή βασίστηκε στην τυποποίηση τμημάτων του (ευθύγραμμο και κοίλα) που θα εναλλάσσονται κατά μήκος και θα περιλαμβάνουν εγκοπή στην άνω κοιλότητα για την προσαρμογή φωτιστικής διόδου που θα σηματοδοτεί τη διαδρομή τις βραδινές ώρες.

Τα καμπύλα τμήματα του διαχωριστικού εξυπηρετούν την ενσωμάτωση των καθιστικών κατά μήκος της διαδρομής, χωρίς να διακόπτουν την πεζοπορική κίνηση, και εξασφαλίζουν πως κατά την τοποθέτηση του θα διατηρηθούν όλα τα υφιστάμενα δέντρα.

Σχήμα 2: Σκίτσα προτεινόμενου διαχωριστικού πεζοπορικής και ποδηλατικής διαδρομής.

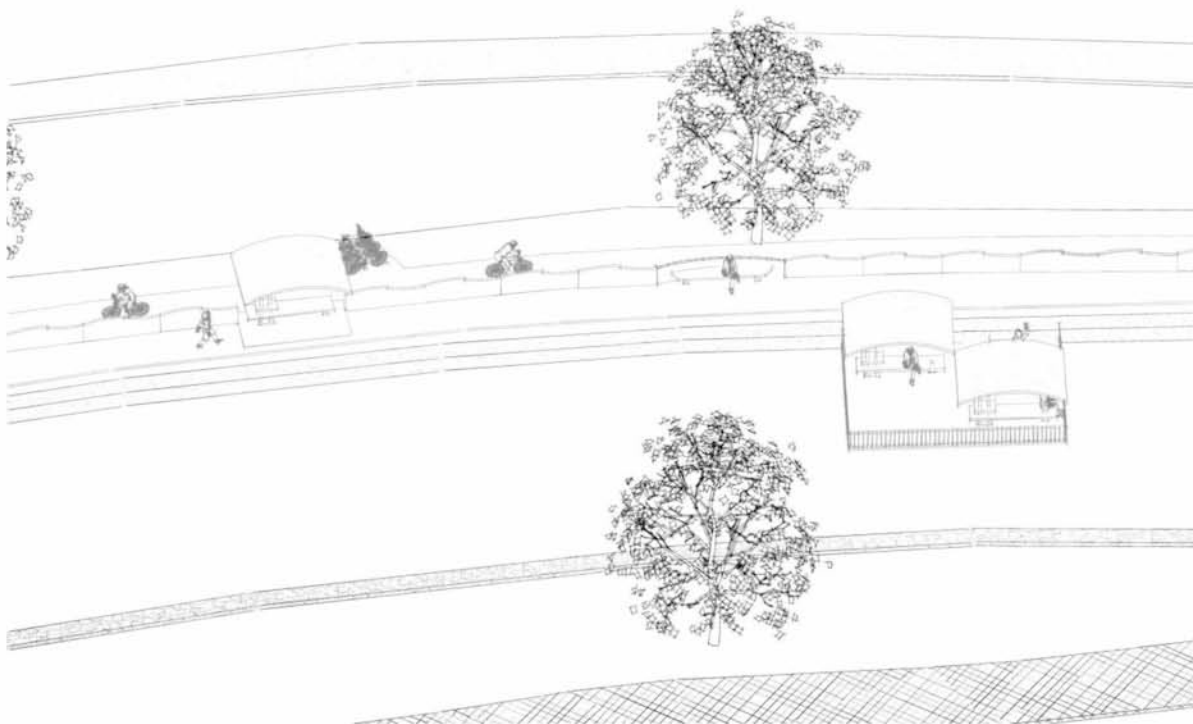
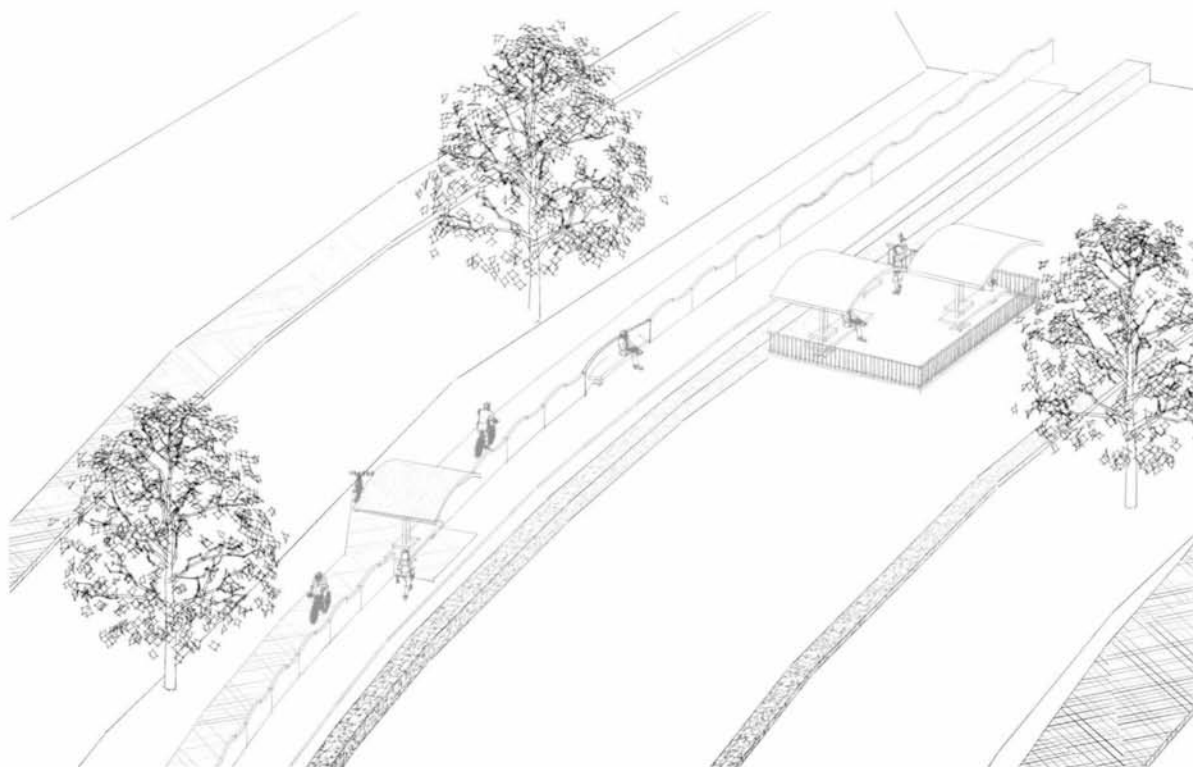
Ο συγκεκριμένος σχεδιασμός προσδιορίστηκε σημαντικά από την επιβολή της διατήρησης της παρόχθιας διαμόρφωσης, που σε πολύ μεγάλα τμήματα της προτεινόμενης διαδρομής διακρίνεται από στενό πλάτος.

Υπόμνημα

	Πεζοδρόμιο		Διαδρομή πεζών
	Πρανές		Διαδρομή ποδηλάτων
	Φύτευση (Γκαζόν)		Στεγασμένοι χώροι
	Κοίτη ποταμού		Πλωτή εξέδρα

Σχήμα 3: Κάτοψη εφαρμογής της προτεινόμενης παρέμβασης σε κεντρικό τμήμα του Ληθαίου ποταμού. Υπόβαθρο: χάρτης κτηματολογίου Τρικάλων

Σχήμα 4: Σκίτσα απόψεων της προτεινόμενης παρέμβασης σε κεντρικό τμήμα του ποταμού Ληθαίου.

6.3. Ενδεικτικές δράσεις προώθησης

Η επιτυχία της προτεινόμενης διαδρομής προϋποθέτει τη σύνταξη ειδικών μελετών για τη συγκρότηση μακροπρόθεσμου σχεδίου βιωσιμότητας, οι οποίες θα πρέπει μεταξύ άλλων να συνυπολογίζουν: α) την ένταξη ποικίλων πολιτιστικών και επιχειρηματικών δράσεων, β) την υποβοήθηση από κάποιο μέσο μαζικής μεταφοράς και γ) την μόνιμη προώθηση και προβολή.

Σε ότι αφορά τις δράσεις προώθησης και προβολής προτείνεται ενδεικτικά το σλόγκαν «**ΑΚΟΛΟΥΘΗΣΕ ΤΟ ΠΟΤΑΜΙ, ΑΝΑΚΑΛΥΨΕ ΤΟΝ ΑΣΚΛΗΠΙΟ**» (και στην αγγλική του εκδοχή ‘**THE RIVER PATH TO ASKLIPIOS**’) καθώς επίσης και οι δύο πιθανές εκδοχές λογότυπου για την ταυτότητα της πόλης (σχήμα 5).

Πολιτισμός-Ποτάμι-Ασκληπιός-Εξυπνη Πόλη- Πόλη του Ποδηλάτου.

Σχήμα 5: Ενδεικτικά λογότυπα για την ταυτότητα της πόλης.

7.0. ΣΥΝΟΨΗ

Η ταυτότητα μιας πόλης, η συνισταμένη δηλαδή των κοινών πεποιθήσεων (αντικειμενικών ή μη) που μοιράζονται κάτοικοι, επισκέπτες αλλά και «ξένοι» για αυτή, διαμορφώνεται από, και αμφίδρομα διαμορφώνει το, αστικό και φυσικό της τοπίο, τους τρόπους της καθημερινής λειτουργία της, την κοινωνική και οικονομική της ζωή, το πολιτισμικό δυναμικό της. Το city branding, η διεπιστημονική και πολυδιάστατη πρακτική της στοχευμένης προώθησης της ταυτότητας ενός τόπου, αναδεικνύεται σχεδόν ως μια αναγκαιότητα για τη βιώσιμη ανάπτυξη μιας πόλης, σε ένα διεθνοποιημένο και μεταβιομηχανικό περιβάλλον. Προς αυτή την κατεύθυνση, κεντρική θέση κατέχουν οι ήπιες αστικές παρεμβάσεις που βελτιώνουν την ποιότητα του δημόσιου χώρου και εκμεταλλεύονται – προβάλλουν τα συγκριτικά υλικά και άυλα πλεονεκτήματα ενός τόπου.

Η παρούσα Διπλωματική εργασία, πρότεινε τη σχεδίαση μιας «πράσινης» παραποτάμιας διαδρομής στα Τρίκαλα, φιλικής στον πεζοπόρο και τον ποδηλάτη, η οποία ενώνει επιλεγμένα σημεία φυσικού, ιστορικού, πολιτιστικού και κοινωνικού ενδιαφέροντος, εκμεταλλευόμενη τα περιουσιακά δεδομένα της πόλης: το πράσινο και υγρό στοιχείο της, το πρόσωπο-σύμβολο του Ασκληπιού, την φημολογούμενη ιδιότητα της «έξυπνης» πόλης. Η αναπτυξιακή πρόθεση της μελέτης, περιλαμβάνει τη βιοκλιματική αναβάθμιση της πόλης, την αύξηση των ανοιχτών δημόσιων χώρων της, την επέκταση της κοινωνικής και περιβαλλοντικής δράσης των κατοίκων της, την αναζωογόνηση αστικών ζωνών της και εν τέλει την ενδυνάμωση της συλλογικής μνήμης των πολιτών και την οικονομική-τουριστική ώθησή της, με όρους βιωσιμότητας και αειφορίας.

Αναφορές

- Αραβαντινός, Θ. (2007) *Πολεοδομικός Σχεδιασμός. Για μια Βιώσιμη ανάπτυξη του Αστικού Χώρου*, Αθήνα: Εκδόσεις Συμμετρία.
- Anholt, S. (2008) “Place branding: Is it marketing, or isn’t it?”, *Place Branding and Public Diplomacy*, **4** 1-6.
- Ashworth, G. J. (2009) “The instruments of place branding: How is it done?”, *European Spatial Research and Policy*, **16** (1) 9-22.
- Δήμος Τρικαίων (2015) “Στρατηγικός σχεδιασμός επιχειρησιακού προγράμματος 2014-2019”, Διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: <http://trikalacity.gr/wp-content/uploads/2016/03/stratigikos-sxediasmos.pdf>. [05/06/2017].
- Hungerford, H. και Volk, T. (1990) “Changing Learner Behavior through enviromental Education”, *Journal of Environmental Education*, **21** (3) 8-21.
- Florida, R. L. (2002) *The Rise of the Creative Class: And How It’s Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life*, New York: Basic Books
- Γοσποδίνη, Α. (2007) “Αστικό περιβάλλον και νέα πόλη”, Εισήγηση στα πρακτικά του ΙΣΤΑΜΕ. Διαθέσιμη στο διαδικτυακό τόπο: http://www.citybranding.gr/2011/08/blog-post_09.html [05/06/2017].
- Gospondini, A. (2009) “*Urban Design*”, στο: Hutchinson, R. (επιμ.) *Encyclopedia of Urban Studies*, Los Angeles: SAGE Publ.
- Ιωάννου, Β. (2014) *Πολεοδομικός Σχεδιασμός και Αρχιτεκτονική της Πόλης: Εισαγωγή σε Βασικές Έννοιες*, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Επίκεντρο.
- Καραχάλης, Ν. (2016) “Στρατηγικές διαχείρισης της εικόνας και της προβολής των πόλεων (city branding) και πολιτιστική αναζωογόνηση”, Διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: <http://www.citybranding.gr/2016/02/city-branding.html>. [05/06/2017]
- Κατσαρός, Κ. Ε. (2009) *Η πολεοδομική ιστορία των Τρικάλων*, Τρίκαλα: Πολιτιστικός Οργανισμός Δήμου Τρικαίων.
- Κατσαρός, Κ. (2014) *Η εργοτεχνική ιστορία των Τρικάλων*, Τρίκαλα: Ηλεκτρονική έκδοση. Διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: http://ergotexniki.blogspot.gr/2014/06/blog-post_2026.html. [05/06/2017]

Κούκουλας, Ν., Παιδή, Ν., Παπαϊωάννου, Ι., και Χρονάκη, Μ. (2016) “Διερεύνηση του φαινομένου της αστικής συρρίκνωσης στην πόλη των Τρικάλων”, Λάρισα: Εργασία Π.Μ.Σ. «Αστική Ανάπλαση και Ανάπτυξη», ΤΜΧΠΠ, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

ΛΔ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων (2017) “Ασκληπιείο της αρχαίας Τρίκκης”, Δήμος Τρικκαίων. Διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: <http://trikalacity.gr/egkatastasi/asklipiio-tis-archeas-trikkis/> [05/06/2017].

Lenski, G. και Lenski, J. (1982) *Human Societies: An introduction to Macrosociology*, New York: McGraw Hill.

Ματζανά, Κ. (2012) “Βυζαντινό κάστρο Τρικάλων, παλιά πόλη Βαρούση: Περιγραφή”, Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού. Διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj_id=2005 [05/06/2017].

Ματζανά, Κ., Κουγιουμτζόγλου, Σ., Ντέρης, Α. (2012) “Το έγκλειστο δίδυμο οθωμανικό λουτρό του Οσμάν-Σαχ στο συγκρότημα των πρώην ποινικών φυλακών Τρικάλων”, *Ανακοίνωση Τοίχου στο 4^ο Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας 2009-11*, Βόλος 18-19/03.

Μουτσόπουλος, Ν. Κ. (1987) “Το τζαμί του Οσμάν-Σαχ στα Τρίκαλα”, *Τρικαλινά*, 7 85-116.

Μωραΐτης, Κ. (2017a) “Ταυτότητα του τόπου και δίκτυα επισκεψιμότητας: Η πολιτική σκοπιμότητα και η συσχέτισή τους με τον ‘φυσικό’ σχεδιασμό”, *Εισήγηση στο 2^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Marketing & Branding Τόπων*, Λάρισα 31/03 – 02/04.

Μωραΐτης, Κ. (2017b) “Trans-national place identity: το ελληνικό τοπίο και η υπέρβαση της περιορισμένης εθνικής ταυτότητας”, *Εισήγηση στο 2^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Marketing & Branding Τόπων*, Λάρισα 31/03 – 02/04.

NaturaGraeca (2017) “Βιότοποι: Ποτάμια”, Ένας οδηγός για την άγρια ελληνική φύση. Διαθέσιμος στο διαδικτυακό τόπο: <http://www.naturagraeca.com/ws/214,278,239,1,1,%CE%9B%CE%B7%CE%B8%CE%B1%CE%AF%CE%BF%CF%82> [05/06/2017].

Νικολαΐδου, Σ. (1993) *Η κοινωνική οργάνωση του αστικού χώρου*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Οικονόμου, Δ. (2004) “Αστική Αναγέννηση και Πολεοδομικές Αναπλάσεις”, *Τεχνικά Χρονικά*, Τεύχος Μαΐου-Ιουνίου 1-10.

Παυλέας, Σ., Αρβανιτίδης, Π., και Πετράκος, Γ. (2007) “Άστυ Θεσσαλών: Οικονομική και Κοινωνική Διάρθρωση των Θεσσαλικών Πόλεων”, *Σειρά Ερευνητικών Εργασιών ΤΧΠΠΑ*, **13** (11) 277-290.

Russo A. και van de Borg, J. (2002) “Planning considerations for cultural tourism: a case study of four European cities”, *Tourist Management*, **23** 631-637.

Τζιαφάλιας, Α. (1998) “Ασκληπιείο Τρίκκης: μύθος ή πραγματικότητα;”, *Τρικαλινά*, **8** 171-218.

Tsakiris, St., Lalenis, K. και Associates (2006) “The urban dipoles of Thessaly”, Experts Report, Interreg IIC network. Διαθέσιμη στο διαδικτυακό τόπο: http://connectedcities.eu/downloads/showcases/dp_experts_report.pdf. [05/06/2017].

Whyte, W. (2001) *The social life of small urban spaces*, New York: Project for Public Spaces Inc.

Χωροδυναμική Ε.Ε. (2009) “Αναθεώρηση Γ.Π.Σ/ Α Φάση, Α.3.3 Χωροταξική Διάρθρωση Περιοχής Μελέτης – Χρήσεις Γης & Α.3.2 Πολιτιστικό – Ιστορικό Περιβάλλον”, Φορέας ανάθεσης: Δήμος Τρικκαίων.

Ψαθά, Ε. (2016) “Δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου και βιώσιμη αστική ανάπτυξη: Ενότητα 6”, Ανοιχτά Μαθήματα Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, ΤΜΧΠΠΑ. Διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: http://eclass.uth.gr/eclass/modules/document/file.php/MHXA183/2015-16/Lectures%202015-16/MATHIMA4_2016.pdf. [05/06/2017]

Γενική Βιβλιογραφία

Καρύδης, Δ. (1991) *Ανάγνωση Πολεοδομίας. Η Κοινωνική Σημασία των Χωρικών Μορφών*, β' εκδ. Αθήνα: Εκδόσεις Συμμετρία.

Κατσόγιαννος, Ν. (1988) *Τα Τρίκαλα άλλοτε και τώρα*, Τρίκαλα: Εκδόσεις Πολιτιστικού Οργανισμού Δήμου Τρικαίων.

Κονσόλα, Ν. (2006) *Πολιτιστική Ανάπτυξη και Πολιτική*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση